

UNIVERZITA KARLOVA V PRAZE

Pedagogická fakulta

Katedra francouzského jazyka a literatury

DIPLOMOVÁ PRÁCE

REGIONÁLNÍ JAZYKY A DIALEKTY FRANCIE

Vedoucí diplomové práce: PhDr. Eva Kalfířtová

Autorka DP: Zlata Kabeláčová

Kúty 1949, 760 01 Zlín

6.ročník, Učitelství AJ – FJ pro střední školy

Prezenční studium

. Duben 2008

Zlata Kabeláčová

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem diplomovou práci vypracovala samostatně s použitím uvedené literatury.

V Praze, dne 27. dubna 2008

Zlata Kabeláčová

Poděkování

Děkuji tímto PhDr. Evě Kalfiřtové za odborné vedení, vstřícnost, pomoc a podporu při vypracování diplomové práce, za podnětné připomínky a metodické rady, které mi byly poskytnuty v průběhu zpracování.

Obsah

Úvod	6
I. Dialektologie	7
1.1 Úvod	7
1.2 Vývoj dialektů	10
1.3 Šíření francouzštiny	16
1.4 Moderní dialektologie	17
1.5 Obecná situace jazyků	20
II. Jazyková situace metropolitní Francie	22
A. Jazyky historicky spjaté s územím Francie	23
1. Baskičtina	23
2. Bretonština	28
3. Jazyky románského původu	34
3.1 Katalánština	34
3.2 Franko-provensálština	38
3.3 Korsičtina	40
3.4 Okcitanština	45
4. Jazyky germánského původu	51
4.1 Alsaské dialekty	52
4.2 Moselská franština	56
4.3 Západní vlámština	61
4.4 Jazyky oïl	63
5. Ligurština	65
B. Jazyky importované na území Francie	66
1. Arabština ze zemí Maghrebu	66
2. Západní arménština	68
3. Berberština	69
4. Romština	70
5. Jidiš	71
III. Jazyková situace zámořských teritorií	73

1. Kreolské jazyky na bázi francouzštiny.....	73
2. Jazyky Francouzské Guyany.....	74
3. Jazyky ostrova Mayotte.....	75
4. Francouzská Polynésie.....	75
5. Wallis a Futuna.....	76
6. Nová Kaledonie.....	77
Závěr.....	78
Résumé français.....	81
Bibliografie.....	85
Webografie.....	86

ÚVOD

Cílem této diplomové práce je představit jazykovou diverzitu Francie a podat souhrnný přehled jazyků, kterými se mluví na jejím území. Do tohoto přehledu budou zahrnuty také jazyky francouzských zámořských území a jazyky, jež do Francie přišly spolu s imigranty, například z bývalých francouzských kolonií. Práce se bude věnovat obecnému stavu a statutu těchto jazyků, jejich rozdělení, částečně historii a také jejich postavení ve škole.

Francouzská republika má jeden oficiální jazyk – francouzštinu. Je to jazyk, který Francii spojuje a díky němuž se dokáže domluvit Katalánc s Bretoncem. Spolu s francouzštinou však má na území Francie historické kořeny mnoho dalších jazyků (například bretonština, alsaština, katalánština či franko-provensálština), ty však byly, také kvůli francouzské politice prosazování jednoho společného jazyka, vytlačeny na okraj a některé z nich jsou nyní na cestě k zániku, pokud už dávno nezanikly.

Dále se na území Francie vyskytují jazyky, jejichž původ a historie leží jinde, ale do Francie se dostaly spolu s imigranty, a to především z bývalých francouzských kolonií, a které francouzštinu ovlivnily a ovlivňují dodnes. Těmito jazyky jsou například arabština přinesená do Francie ze zemí Maghrebu, berberština, ale také romština či jidiš.

V neposlední řadě se tato práce bude věnovat jazykům, jimiž mluví obyvatelé francouzských zámořských území (*Départments a Territoires d'outre mer*). Mezi ně patří kreolské jazyky na bázi francouzštiny, jimiž se hovoří na ostrovech Martinique, Réunion či Guadeloupe, dále pak jazyky používané ve Francouzské Guayaně, Francouzské Polynésii či v Nové Kaledonii. Budou zmíněny i další jazyky, patří však mezi méně významné.

Všechny jazyky se mění a vyvíjejí v čase. V jazyku používaném různými generacemi se objevují zpočátku malé nenápadné rozdíly, které příliš neovlivňují vzájemné porozumění, postupně však narůstají a stávají se důležitějšími. Vždy se však najde alespoň jedna část populace, která mluví téměř stejným jazykem jako její rodiče a děti. Jazyky se vyvíjejí i v prostoru: když se jedna lingvistická skupina oddělí migrací či novým uspořádáním hranic, pak jazykové změny, které jsou vyvolány oběma stranami, mohou dát vznik nářečním variantám, v průběhu několika staletí i různým jazykům. Dialektům a regionálním jazykům se věnuje speciální lingvistická věda – dialektologie. Součástí této diplomové práce bude stručný popis, co je předmětem studia dialektologie, historický vývoj ve Francii, kdy a proč vznikla dialektologie jako věda, jaké byly a jsou její cíle a hlavní práce.

1. DIALEKTOLOGIE

1.1 Úvod

Dialektologie jako věda je v moderní lingvistice poněkud opomíjena. Zažila svých „pět minut slávy“ v dobách nadvlády historické filologie, do které přinášela mnoho poznatků k výkladu. Dnes je dialektologie tak trochu podezřelá. Podezřelá z důvodu, že se spíše zajímá o okrajové jevy: idiomy na cestě k zániku, nářečí stále živá, ale bez systému a nepřizpůsobená současnému světu. A současní lingvisté zakládají výzkum a analýzu především na jazycích, které jsou v daném etniku používány většinou.

Je obtížné definovat „*le fait dialectal*“ neboli jednotlivé jevy toho kterého nářečí. Jak lze geograficky vymezit nářečí, která jsou špatně odlišitelná? Jak určit v regionální francouzštině, kde začínají dialektalismy? Výraz „*Elle est pas spacieuse*“ znamená v místním nářečí v Champagne označení pro štíhlou ženu; lze ho chápat jako nářeční, ačkoliv evidentně nemá historický původ?

Dle lingvisty Jacquese Chauranda je třeba používat místní nářečí v praxi s těmi, kteří jím mluví, pokud chceme proniknout do jeho struktur. Tyto struktury se však definují systémem protikladů, a moderní lingvistické metody jako například fonologie se tak nutně nacházejí v nejasné situaci. Když se na místní nářečí podíváme z vnitřku coby uživatelé místo vnějšího pohledu vědce, nenalezneme důvod, proč by lingvisté měli jejich studium opomíjet.

V jistém smyslu se můžou naopak jazyky většiny, jazyky „kulturní“, založené na písmu a společenských institucích, zdát okrajové, podezřelé a kontaminované extralingvistickými jevy. V každém případě je kontakt s regionálními nářečímí nenahraditelný pro získání náhledu z jiné perspektivy a pro vyhnutí se klamným dojmům. Lidská fyziologie může být osvětlena fyziologií vzácných zvířat, stejně tak francouzština může být objasněna zkoumáním patois neboli nářečímí. Některé z nich opravdu vymírají, a přitom by ještě mohly být zachráněny a oživeny, stejně tak, jako se snažíme zachránit ohrožené živočišné druhy.

Regionální jazyky Francie patří do skupiny méně častěji vyučovaných jazyků. Termín „méně častěji vyučované jazyky“ ovšem nemusí být úplně vhodným konstatováním, neboť co se může méně častěji vyučovat v jedné části světa, může být standardně zahrnuto do výuky jinde. Můžeme však dozajista tvrdit, že v některých ač frankofonních částech světa se jazyky Francie neučí vůbec – například ve Spojených státech amerických. Nicméně

kde je o ně zájem, tam jazyky národnostních menšin přežily a přežívají boj mocného francouzského jazyka o nadvládu a o tlaku jazykové politiky Francie, jež je považována za „nejcentrálnější“ na světě, ani nemluvě.

Francie je nepochybně nejcentrálnější z centrálních režimů na světě (což nepochybně nikdo a není to nová myšlenka). Centrismus znamená, že všechna rozhodnutí spočívají v centru, a centrum a periferie jsou nejlépe znázorněny situací jazyka: v centru se nachází francouzština, zatímco na okraji – Bretaň, Korsika, Alsasko – v žádném z těchto regionů nebyla francouzština „rodným“ jazykem. Dějiny Francie jsou dějinami expanze francouzštiny (*le francien*) z oblasti Île-de-France do všech těchto okrajových území, kde byly rodným jazykem dialekty, regionální jazyky, patois: baskičtina, bretonština, alsasština, okcitanština, provensálština, katalánština atd.

Když se v centru rozhoduje o francouzském bankovníctví, o zemědělství či železnici (z nichž vše uvedené je kontrolováno centrálně), je to jedna věc. Ale když se začne jednat o lingvistických záležitostech, pak se objeví jistá nesrovnalost. Tato nesrovnalost spočívá v tom, co se trvale zkouší a není možno to dokázat, a to myšlenka, že jazyk lze kontrolovat a řídit stejně jako francouzská železnice je řízena tak, aby vlaky jezdily na čas. Této představě se francouzsky říká „dirigisme“.

Dirigisme lze podle výkladového slovníku přeložit zhruba jako pokus řídit a kontrolovat věci z jednoho centrálního místa, zvláště se toto řízení a kontrola vztahuje na ekonomiku. Myšlenka centrálního plánování ekonomiky se uplatnila především v zemích bývalého Sovětského bloku a zahrnovala silné státní zásahy do ekonomických a finančních záležitostí státu, vytváření a dodržování „pětiletok“, přesun průmyslové výroby po zemi dle potřeby.

Představa, že jazyk by mohl být kontrolován stejným způsobem, centrálním rozhodováním, se ve Francii objevila dávno - už v době založení Francouzské akademie (založena kardinálem Richelieu v roce 1635) a možná ještě dříve. Jazyk a stát jsou ve Francii ve zvláštním těsném vztahu odnepaměti a všichni vládci země se vždy s péčí a vytrvalostí starali o to, jak její obyvatelé mluví a píšou. Vlastně už Karel Veliký, jenž byl znepokojen chatrným stavem latiny používané ve Francii na konci 8. století, nechal povolát anglického vědce Alcuina do Saint-Martin-de-Tours, kde se tento měl pokusit očistit latinu a obnovit její lesk a slávu z minulých dob. „Karolinská renesance“ měla za následek další přejímání latinských slov do jazyka, který se jí už příliš nepodobal.

Nařízení, které vydal renesanční král František I. v roce 1539 na svém zámku ve Villers-Cotterêts (75 km na sever od Paříže a na západ od Remeše), patří mezi nejdůležitější

institucionální zásahy do vývoje francouzštiny. Bylo to vůbec poprvé, kdy se tak důležité královské nařízení vyjadřovalo k otázce jazyka. Mimo jiné se v něm požadovalo, aby všechny oficiální dokumenty byly napříště vyhotovovány v „rodném francouzském jazyce a ne jinak“¹. Francouzština se tak stala oficiálním úředním jazykem s privilegovaným postavením a začala vytlačovat latinu, která do té doby tuto roli často plnila, a to přesto, že katolická církev nadále užívala latinu při bohoslužbách a ve školách.

Avšak téměř půl století před Villers-Cotterêts, v roce 1490, král Karel VII. nařídil provádět soudní vyšetřování buď ve francouzštině nebo v lidovém jazyce, to znamená jakémkoliv regionálním jazyce a král Ludvík XII. vyhlásil v červnu 1510 nařízení proti používání latiny s poznámkou, že toto nařízení se děje ve prospěch všech regionálních jazyků. V první polovině 16. století to byly regionální jazyky, jež převládaly na celém území Francie, spíše v oblasti jižní Francie, kde francouzština byla ještě neznámým jazykem, než na severu v oblasti jazyka *oïl*, kde francouzský jazyk spatřil světlo světa.

Francouzská revoluce přinesla další druhy intervence, co se jazyka týká. Revoluce vlastně viděla jazyk jako svoji záležitost a ve jménu jedné republiky zavedla opatření, aby všechny ty idiomy, žargony, patois a další druhy nestandardní francouzštiny vymýtila, jelikož byly považovány za kontrarevoluční a možná ještě horší.

Víra v „dirigisme“ se však může zdát přehnaná. Není dokázáno, že je účinná, když je jejím předmětem jazyk a jazykové zvyklosti. To spíše *vira* samotná je pevně zakořeněna v myslích Francouzů, když se mluví o jazyce. A k této víře se nyní Francouzi upínají, aby je ochránila před zkázou, které přináší přejímání anglických a amerických slov a frází, jelikož ruku v ruce s nimi přichází také ideologie a životní styl, jemuž se chtějí ubránit za každou cenu. Zatím Francouzi podporují myšlenku, že postup „*le français*“ musí být zastaven. Francouzi sami se však musí stát někým jiným než Francouzy, neboť jsou všeobecně známí tím, že nejsou ochotní dělat to, co se jim řekne. Jinými slovy, odpor k „*le français*“ se ustálí, až když každý Francouz jednotlivě bude spolupracovat a sám ovládat a kontrolovat své jazykové návyky a zvyklosti. Ovšem ne každý je ochoten toto dělat. Vláda nemůže kontrolovat každodenní jazykové chování svých občanů, žádná vláda v tomto směru nikdy neuspěla, kromě zemí, kde byl zřízen drakonický policejní stát jako například při nacistické okupaci Alsaska během 2. světové války (lidé mluvící francouzsky byli deportováni do vnitrozemí Francie).

¹ Citováno dle Henriette Walter, *Le français d'ici, de là, de là-bas*, Jean-Claude Lattès, Paris, 1998, s.85

Navíc je jasné, že ne každý Francouz si přeje policejní stát, co se týče jazyka a jeho používání.

Jelikož „dirigisme“ nemůže fungovat, když je předmětem jeho kontroly jazyk, pokusy centrálně řídit jazyk, a tak eliminovat regionální jazyky Francie, nikdy neuspějí. Jiné síly toto možná můžou dokázat, ale v tom případě půjde o společenské vlivy bez kontroly vlády, jako je například urbanizace, computerizace, globalizace ekonomiky apod. Vytvoření otevřenější Evropské unie a také jestli a kdy vejde v platnost jednotná měna, může mít mnohem rozsáhlejší účinky na regionální jazyky a také na francouzštinu.

Historie, kultura, krajina, společenská, ekonomická a politická situace Francie – to vše lze obdivovat pro svou bohatost a různorodost. A přece zde existuje oblast, kde touha po poznání ještě nebyla ukojena. Jazyky. Jazyková rozmanitost Francie je většinou (kromě dialektologů) považována ne za národní bohatství, nýbrž za něco nevhodného, skoro až na obtíž či nebezpečného. Příliš dlouho byla Francie vedena k monolingvistu. Francii spojuje jeden společný jazyk, francouzština, díky níž dokáží domluvit se a žít v jedné zemi Katalánc s Bretoncem. Avšak tento jazyk všech Francouzů by se neměl prosazovat na úkor jiných jazyků. Francouzština slouží ku prospěchu všech a poprvé v historii země jí také všichni mluví. Vláda uznala svou zodpovědnost vůči jazykovému dědictví Francie, a to ať se jedná o oficiální jazyk, regionální jazyky či jazyky imigrantů.

1.2 Vývoj dialektů

Je třeba znát některé historické události, které byly ve své době rozhodující pro vznik a vývoj jistých rozdílů. Pokud jde o dialekty, je pojem „substrát“ více než na místě¹. Při studiu vlivů jazyků na jiný jazyk především v oblasti lexika se užívá v jazykovědě termínů *substrát*, *superstrát* a *adstrát* (z latinského *stratum* „vrstva“, *sub* „pod“, *super* „nad“, *ad* „u“). Substrát je jazyk, který byl jiným jazykem vytlačen, přičemž zanechal své stopy v jazyce překrývajícím. Je to případ keltštiny v Galii, kterou od 2. století před n. l. začala překrývat lidová latina. Jazyk následující časově po hlavní vrstvě se nazývá superstrát. V případě francouzštiny hrály úlohu superstrátu jazyky germánských nájezdníků v 5. století nebo jazyk Normanů v 9. století n. l. Adstrát je jazyk, kterým se mluví na území

¹ Když je jazyk nahrazen jiným jazykem, zbytky původního jazyka vytváří tzv. *substrát*, který podmiňuje vývoj nového jazyka. Když se jazyk dostane do kontaktu s jiným jazykem, převezme některé jevy, ale nenahradí jej, mluvíme o *superstrátu*.

sousedícím s jazykem, který zkoumáme, a který může různými způsoby tento jazyk ovlivnit. Angličtina je adstrátem francouzštiny a naopak.

Stav jazyka, ovlivňovaný mnohými vlivy a reakcemi na ně, má bez přestání za následek vznik dalších stavů. Pokud nejsou odhaleny jisté základní tendence, které přispívají ke tvorbě charakteristických znaků nářečního jazyka, je někdy obtížné popsat nebo vůbec vnímat některé jevy. Takové utváření, jenž se v dané době neděje v chronologickém pořadí, mohlo dříve doznat mnohem hojnější četnosti. Základní rozdělení způsobuje a podmiňuje sérii následků, které lze pozorovat až do současnosti: popsat ten který jev jako normanský nebo pikardský, jako lotrinský či burgundský znamená odkazovat na rozdělení, jenž může být mnohem starší než zjištěný jev sám.

Francouzština je jedním z jazyků, které se zformovaly na území Románie, kam byla během římské nadvlády importována latina. Jedna oblast tohoto území, oblast galo-románská, etno-lingvistický a geografický celek, odpovídá prostoru, jež po staletí víceméně obývaly galské kmeny. Tyto jsou od dobytí Galie Římany (1.stol. př. n. l.) v kontaktu s latinskými okupanty. Galové používali jeden jazyk, jenž byl kontinentální variantou keltštiny a o kterém se dochovalo jen omezené množství informací. Toho, co do francouzštiny přešlo zcela jistě z galštiny, není mnoho a odkazuje především na slovní zásobu v oblasti zemědělství a řemeslné výroby: názvy jako „*l'alouette*“ skřivan, „*le charpentier*“ tesař, „*le soc*“ radlice u pluhu atd. Další stopy se pojí s vlastními jmény, zejména toponymy, které lépe odolávají lexikálním a morfologickým změnám: přípona *-(i)cum* vede dle jednotlivých regionů k příponám *-ac*, *-ay*, *-ey*, *-y*, např.: *Juilly* od *Juliacum* apod. Navíc galština často pouze přebírala názvy z jazyka národa či národů, které dané území obývaly, a odtud tedy pochází možnost najít (zejména v dialektech) stopy „předkeltské“ slovní zásoby. Až do současnosti tvoří slovník zemědělský, řemeslný, topografický a toponymie tu oblast, ve které nacházejí jednotlivé idiomy nejpevnější oporu.

Některé regiony nebyly nikdy pokeltštěny a měly kontakt pouze s latinským jazykem a kulturou. Transformaci latiny v odlišný jazyk lze popsat jako stále jasnější odloučení lidového jazyka a jazyka vědeckého či literárního (3.-4. stol.). Pak se tento hovorový jazyk, tzv. *le latin vulgaire* stal jazykem používaným všemi (5. stol.). Karolinská renesance přinesla nový zájem o čistou a správnou latinu, nicméně tuto odluku dále prohloubila. Na počátku tohoto vývoje používali latinu spíše vznešenější vrstvy obyvatelstva měst a na venkov pronikla až v 5. století. K šíření a zachování jednoty latiny nepřispěla jen škola a obchod. I rozšíření křesťanství mělo nezanedbatelný podíl.

Od 5. století, kdy si galské obyvatelstvo latinu definitivně přizpůsobilo a přejalo, se galština začíná připodobňovat latině. Tuto podobu lze spatřit například ve skloňování, kdy II. latinská deklinace (typ *dominus*) je v podstatě totožná v latině i galštině.

Ani slovní zásoba se nepřestala vyvíjet. Některá základní slova měla paralelní vývoj: předpony *ad, cum, ex*; podstatná a přídavná jména *alto, bovi, deuo, medio, rix, viro* proti latinským výrazům *altus, bos* (gen. *bovis*), *deus, medius, rex, verus*. Na druhou stranu, mnoho výrazů, ačkoliv vypadají podobně, je původem z latiny, i když se zdají být galo-románské: adjektivum *nuef* (=neuf, nový) pochází z latinského *novus* a ne galského *novio*, které lze naopak nalézt v toponymech jako *Nouvion, Noyon* apod.

Je jasné, že oproti kontaktům galštiny s latinou hrály jazyky germánské důležitou roli při jazykové fragmentaci, kterou Románie podstoupila. Po germánské invazi se galo-románské jazykové základy dostaly do kontaktu s různými řečmi germánskými, ať už s jazykem Franků, Vizigótů nebo Burgundů. V Galii existoval bilingvismus (současně se používala galština a latina), který nakonec vyústil v eliminaci galštiny. To, co přestalo vliv latiny (zejména v lexikální oblasti), vytvořilo tzv. substrát. Poté, když už byla ustálena galo-románština, další stopy zanechal galo-germánský bilingvismus. Galštinu nenahradil, zato vytvořil tzv. superstrát. Přeměna je zřejmá hlavně v oblasti slovní zásoby, v jiných oblastech změny tak zásadní nejsou. Rozhodujícím faktorem byla pravděpodobně izolace některých velkých regionů v době vlády Merovejců. Díky absenci vzájemné komunikace se germánský vliv prohloubil a měl za následek zrychlení vývoje. Není náhoda, že mezi 5. až 8. století jazyk, kterým se mluvilo na severu, a jazyk používaný na jihu prošly téměř systematicky protichůdným vývojem; v tomto období také proběhlo významné odloučení mezi severem a jihem. Hranice pak probíhala při středním a dolním toku Loiry, rozdělovala římskou Galii na dvě části – severní, kde se nastálo usídlili Frankové, a jižní, která zaznamenala pouze ojedinělé germánské „návštěvy“ a která nikdy nepoznala to, co se odehrávalo na severu. Ve středověku se oblast *oïl* rozšířila až do údolí Loiry, Poitou a až k Saintonge. Pokud se týká východu, nacházela se tam oblast přechodu mezi zónou *oïl* a *oc*: oblast franko-provensálská se rozprostírá kolem Lyonu, na jihu Burgundska, zabírá sever Dauphiné, Savojsko a zasahuje až do románské části Švýcarska. Mezi touto oblastí a regionem Saintonge se přechodová oblast zúžila na malý pás, který díky svému tvaru dostal název „*croissant*“ neboli rohlík. V této oblasti se původně mluvilo jazykem *oc*, od 13. století se však začala přibližovat k zóně *oïl*. Když se podíváme na názvy míst v tomto regionu, nalezneme mnoho jmen končících *-ac*, jež jsou typické pro jižní oblasti: *Luzac, Taupignac, Balanzac, Cognac, Jarnac*... a nacházejí se v zóně *oïl* více než 60 kilometrů na sever od

současné hranice jazyků *oc* a *oïl*. Tato toponyma jsou důkazem přítomnosti jazyka *oc* v Saintonge ve 12. a 13. století. Saintonge byl regionem jazyka *oc*, avšak brzy se podřídil vlivům jazyka *oïl* a jeho obyvatelé si možná dříve než jinde uvědomili, že mluví určitým druhem francouzštiny. Dnes obyvatelé této oblasti nazývají jazyk, kterým mluví, „*le français écorché*“ neboli zkomolená francouzština.

K rozdílům mezi severní a jižní částí Francie (*le Midi*) se přidává další, a to mezi západem a východem země. Jazyková oblast *oïl* samozřejmě nezůstala bez důsledků. Střední část oblasti „*le Nord*“, Severu, jež korespondovala regionu Austrázie a jejíž hlavními městy byly Liège, Méty a Remeš, byla vystavena mnohem častějším kontaktům s germánskými imigranty než část východní, do níž patřila Neustrie, Normandie a Paříž a okolí. Ačkoliv hranice nikdy nebyly pevně dány, příhraniční styky obyvatel byly buď podporovány nebo naopak zamezovány. V různých dobách se projevovaly různé tendence. Tyto protiklady předznamenaly objevení různých nářečních jevů a dialektů jako takových, přesto vzrůstající vliv pařížského regionu, jenž umožnil vývoj jednotného jazyka – francouzštiny – ve středověku způsobil stažení těchto tendencí jen do určitých oblastí. Například severozápadní část oblasti *oïl*, tzn. Pikardie a většina území Normandie, zůstala stranou vývoje palatalizace písmen *K* a *G* před *A* na začátku slov a obyvatelé tohoto území dál vyslovovali *car* nebo *carbon* (na rozdíl od *char*, *charbon*), což se později stalo jedním z charakteristických rysů těchto dialektů. Nejčastěji se zachování *K* a *G* v normanštině a pikardštině vysvětluje germánským vlivem: výslovnost *K + A* je v jazycích germánského původu hojně rozšířena, srovnejme například jména *Karl* a *Charles*, německá slova *kammer*, *kohl* s francouzskými *chambre*, *chou* (z latinského *caule*). Toto vysvětlení platí především pro pikardštinu. Co se týká jazyka, jímž se mluvilo na území Normandie, proces palatalizace *K* v něm započal, nicméně byl přerušen díky kontaktům s Normany, dokonce nastala jistá regrese tohoto vývoje. Dokazuje to však, že zatímco jedna nářeční skupina je spíše konzervativní a zachovává stávající jevy, jiná se lehce podrobí vývoji, který ji pozmění.

V 10. století existovala v jazykové oblasti *oïl* dvojhláska *ei* a tato dvojhláska se od této doby v oblasti Centre a na východě země odlišila v dvojhlásku *oi*. Region, který se nachází na sever od normanské oblasti a od 11. století i od Anglie až po údolí Loiry, zůstal tímto vývojem nedotčen. Normanština se tak už nespojuje s pikardštinou, nýbrž s jazyky používanými na jihozápadě oblasti *oïl*.

V celé zemi však stále vládla jazyková anarchie, snad i kvůli slabosti krále. V Rouenu a Caen se mluvilo normansky, v Bretani keltsky, v Provence a Akvitánii jazykem languedoc.

Rozdílly se nevyskytovaly pravidelně a neměly ostré hranice, avšak stály proti zbytku oblasti *oïl* v jednom či druhém regionu s tím, že hranice rozdělení nebyla definitivní. Ve střední oblasti, jež zahrnuje pařížský region a ke které přísluší oblast pikardštiny a champagnštiny, se vyvinul proud, z něhož poté vyústila forma společného jazyka, i když na západě a východě se objevily odlišné jevy. Pozornost se tak obrací na roli pařížského regionu, který v dějinách jazyka *oïl* začal převažovat.

Lingvistická jednotnost velkých částí oblasti *oïl* nemohla zabránit, aby se text či píseň přesouvala od jednoho regionu k druhému – každý zpěvák, recitátor či čtenář uměl představit text v jazyce svých posluchačů. Dialekt *le francien* franština se nepřeměnil v jeden společný jazyk, naopak společný jazyk vznikl nezávisle, v prostředí vzdělanců, jelikož klerikové a učenci si zachovali odstup od krajových nářečních zvláštností. Nejedná se tedy o nářečí, které by bylo zavedeno nebo by se prosadilo na úkor ostatních dialektů, ale jde o jazyk, jenž ve své psané formě připouští jisté procento nářečních jevů. Místem setkání všech různých tendencí, odkud se rozšiřoval společný jazyk a které vykazoval minimum nářečních jevů, se stalo hlavní město království, ležící v centru oblasti. Pikardský spisovatel píše ve staré francouzštině, ale jeho jazyk obsahuje stopy z nářečí jeho provincie: jeho styl psaní je pikardský. Stačí pouze málo charakteristických znaků, aby byl rukopis označen za pikardský, normandský, valonský či lotrinský – 20% už je velký poměr. Pokud jsou jevy málo početné nebo výrazné, je to proto, že vzdělaný člověk byl nezaujatý, co se týče nářečí. Rukopis měl být považován hlavně za franský. Co se týká počtu a rozdělení, celkově vychází jeden franský rukopis na tři dokumenty psané v nářečí či jinak s nářečím spojené. Důležitý je i rozbor písemné tradice rukopisů, neboť pomáhá ustanovit poměry a rozložení v tomto žánru. I když jsou pikardismy či normandismy často jen variantami, jež korespondují tvarům staré obecné francouzštiny, je třeba je umět identifikovat, interpretovat a vyvodit z toho důsledky: alespoň o původu rukopisu, když ne o dílu samotném: studium starého jazyka by nemělo ignorovat tvary a formy, jež uznává a přijímá mezi dalšími možnostmi.

Dialektologie zahrnuje tři hlavní aspekty: odhaluje v dílech psaných starou francouzštinou regionální varianty, které svými tvary nebo slovní zásobou říkají, jakým způsobem se francouzský jazyk a „způsob mluvy“ normanský, pikardský, valonský, lotrinský či burgundský navzájem prostupovaly v období středověku. Někteří lingvisté tak používají názvy jako franko-normanština, franko-pikardština, nebo stará pikardská či lotrinská francouzština. Dialektologie dále zkoumá regionální varianty psaného jazyka. Pozorování a zkoumání mluvených nářečních variant, jež byly bezpochyby nejvýraznější a

nejrůznorodější, je pro současné lingvisty samozřejmě nemožné. Dialektolog přesto zpracovává lexikální a morfologické jednotky a srovnává nářeční formy z doby nedávné s těmi, na něž je možné narazit ve starých textech stejného regionu. Zaznamenává také objevování a mizení charakteristických jevů, posuny ve slovní zásobě a stabilizaci či naopak eliminaci některých tendencí, lexikálních a morfologických jednotek.

Vzeme-li v potaz stav jazyka, je dialektologie starého jazyka jedním ze způsobů, jak se přiblížit staré francouzštině, jako jedné z možných úvodů do studia pozdějších nářečních jazyků.

Důležitost starých jazyků a dialektů se zdá být snižovaná, stejně jako je nízká šance pro laiky důkladněji poznat. V období mezi 11. a 14. stoletím se pozice francouzštiny nadále upevňuje, přesto se však i dialekty jasněji ustavují, jak na poli charakteristických jevů, tak v oblasti územního rozložení. V předchozím období lze pozorovat soubor různých tendencí: nové jevy se kombinovaly s těmi, které se zformovaly již dříve a byly pro ten který způsob mluvy charakteristické.

Vhodné podmínky ke vzniku rozdílů byly vytvořeny na jedné straně lingvistickou kohezí neboli soudržností jazykové oblasti s vnitrozemím, s nímž se nepřetržitě udržovaly vztahy, a také jeho izolací od pohraničních regionů.

Ve Francii se mluvilo a psalo mnoha různými jazyky, ale jen jeden se dočkal lepší budoucnosti: jazyk oblasti Île-de-France. Filologové jej v 19. století pojmenovali *le francien* neboli franština, aby ji tak odlišili od *le français* moderní francouzštiny. Toto nářečí, pocházející z pařížského regionu a které se tedy později mělo stát francouzštinou, bylo ve skutečnosti výsledek kompromisu mezi různými jazykovými formami – lidovými i těmi, jež používali vzdělání lidé. Měly ovšem to štěstí, že se jimi mluvilo v okruhu francouzské královské rodiny a byly utvářeny vzdělanci té doby, kteří připouštěli některé nářeční jevy dokonce ve svých dílech. Jelikož franština existovala i v psané formě, brzy se stala formou nejprestižnější, a jak se rozšiřovalo království, začala se také ona šířit za hranice území, kde se zrodila. Od konce 12. století se tento jazyk, určený pro oficiální styky, rozšiřoval do oblasti Champagne, poté do Normandie a údolí Loiry. Stal se *le françois* a za vlády Filipa Sličného (1285-1314) se stal administrativním jazykem všech domén královské koruny, zvláště pak v Touraine (1259), v Champagne, kam jej přinesla Jeanne de Champagne svému manželovi Filipu Sličnému (1284), v Lyonu, který byl pod královskou korunu připojen roku 1312 a také v Berry, které bylo povýšeno na vévodství králem Janem Dobrým v roce 1418.

1.3 Šíření francouzštiny

Francouzský jazyk se rozšiřoval postupně, nejdříve v oblastech kolem Paříže. Ve 13. století se dostal do Champagne, od poloviny 14. století jej lze identifikovat v oblasti Orléansu, Vendôme a na konci 14. století i Bretani, Anjou, Maine, Touraine a Berry. Naproti tomu v Normandii a Pikardii se jazykové jevy vlastní těmto oblastem smazávaly jen pomalu, francizace se všeobecně rozšířila až v 2. polovině 16. století. Ve Valonsku, které navíc nikdy nepatřilo pod francouzskou korunu, je opoždění ještě znatelnější – francouzština do této oblasti pronikla až v 17. století. Burgundsko si používání některých nářečních jevů zachovalo až do století osmnáctého.

Jihovýchodně od zóny *oïl* se rozprostírá oblast franko-provensálská, jež zahrnuje Lyonsko, Breste, Savojsko, sever Dauphiné a část Forez a Franche-Comté. Tuto oblast charakterizují dvě psané jazykové formy, franko-provensálština a druhý jazyk velmi blízký francouzštině, které tak od poloviny 13. století dosvědčují připojení k Francii. Lyonsko je připojeno v roce 1312, Dauphiné v roce 1349 a Forez roku 1351. Savojsko přijalo francouzštinu jako jazyk oficiálních dokumentů a spisů na konci 14. století.

Pro jihofrancouzské provincie byla francouzština ještě ve 13. století cizím jazykem, a to dokonce i v Languedocu, jenž byl připojen k francouzskému království od roku 1271. První písemné dokumenty v jazyce *oc* se datují do 12. století, a když v oblasti Languedocu počátkem 14. století mluvíme o úpadku latiny, musíme přiznat, že se tak nestalo ve prospěch francouzštiny, nýbrž právě jazyka *oc*, který se v oblasti trvale používal až do 16. století.

Region Guyenne byl až do konce Stoleté války pod nadvládou Angličanů, takže francouzštinu používali pouze lidé v okolí vévody. Kancléř používal pro písemný styk latinu a obyčejní lidé mluvili gaskoňsky. Dokonce i v Bordeaux, jenž bylo administrativním centrem nacházejícím se za hranicemi jazyka *oïl*, byla francouzština málo známá až do poloviny 15. století.

V Provence dominovala u obyčejných lidí provensálština, notáři dávali přednost latině. Francouzštině trvalo dlouho, než pronikla do tohoto regionu, kromě Arles, to bylo prvním městem v Provence, které přijalo francouzštinu za vlastní. Velká města jihu Francie jako Aix, Marseille, Toulon či Draguignan následovala tento vývoj před zbytkem Provence. Provence však byla poslední zemí v oblasti *oc*, jež v polovině 16. století přijala psanou francouzštinu. Počínaje údolím Rhône se šíření francouzštiny směrem na východ pozastavilo asi na padesát let. 17. století bylo stoletím centralismu, a to ve všech oblastech

včetně jazyka, čemuž výrazně pomohla nová správní organizace země a vydávání prvních novin. Francie se však jazykově sjednocovala až do počátku 20. století.

1.4 Moderní dialektologie

Pro utváření moderní dialektologie byly rozhodující historické změny od konce středověku až do 16. století – například Ordonance de Villers-Cotterêts z roku 1539. Význam tohoto dokumentu byl velice přeceňován, což mělo za následek nesprávnou interpretaci a překroucení dějin jazyka. Ve skutečnosti byly královské edikty předepisující používání latiny postupně vydávány od 15. až do 17. století a pokaždé se týkaly jen určité oblasti (například hrabě Amédée VI. rozhodl o užívání francouzštiny jako oficiálního jazyka v oblasti Savojska na konci 14. století, téměř dvě století před Františkem I.). Je samozřejmé, že obyčejní lidé dál používali místní nářečí, a to až dodnes. Význam toho nařízení spočíval především v definitivním odstranění dvojsmyslného spojení *langue vulgaire*, které se do té doby pojilo jak ke francouzštině, tak k ostatním regionálním jazykům. Od této chvíle už nebylo pochyb: veškerá oficiální komunikace se měla odehrávat v „rodném francouzském jazyce a ne jinak“.

Dominantní postavení pařížského regionu, co se jazyka týká, se ustalovalo mezi 14. a 16. stoletím. Používání *le bon français* neboli dobré, krásné, jediné správné francouzštiny bylo známkou pařížského původu mluvčího. Lidé si začali zakládat na určitých normách, které se odhalovaly ve způsobu mluvy v hlavním městě.

Nářečí, především románského původu, jsou dnes na cestě k zániku a jsou nahrazovány jedním národním jazykem, ovšem ve formě, kterou místní dialekty ovlivnily. Dialekty jsou v některých regionech běžně používány i dnes, konkurují oficiálnímu jazyku a zanechávají u bilingvních mluvčích velmi živé stopy i ve francouzštině, kteří je pak předávají svým potomkům.

Dialektologie jako věda

Dialektologie je jednou z částí lingvistiky, jejímž předmětem studia jsou různé varianty jazyka – dialekty a nářečí. Tato lingvistická věda studuje jazykové variace a jejich charakteristické znaky v závislosti na jejich zeměpisném rozšíření (na rozdíl od variant jazyka založených na společenských a sociálních rozdílech, které studuje sociolingvistika, či variace, jak se vyvíjely v dějinách, jež jsou předmětem studia historické lingvistiky).

Dialektologie se zabývá různými tématy, například odlišnostmi dvou místních nářečí, které původně vzešly ze společného předchůdce, a jejich současnými variantami. Popisuje specifické i obecné jevy dialektů v oblasti fonetiky, fonologie, morfologie, syntaxe i sémantiky.

Dialektologové se primárně zajímají o gramatické jevy, které korespondují dané geografické oblasti. Proto obvykle pracují s obyvateli žijícími v oblasti po generace bez jakéhokoliv stěhování, ale také s imigranty, kteří přinášejí své rodné jazyky do nových regionů a zemí.

Historie a cíle dialektologie, hlavní představitelé

Počátek vědeckého studia nářečí a dialektů spadá do druhé poloviny 19. století. Myšlenkou studovat regionální jazyky se jako první začal zabírat v roce 1876 německý lingvista Georg Wenker, který rozesílal dotazníky po celém severním Německu. Tyto dotazníky obsahovaly seznamy vět ve spisovné němčině, které byly poté převedeny do lokálního jazyka, a tak zobrazovaly všechny nářeční odlišnosti. V tomto postupu pak pokračovaly další jazykové studie a v průběhu 20. století se studium regionálních jazyků rozšířilo po celém světě.

První lingvistický výzkum francouzských dialektů nechtěně provedl Abbé Grégoire roku 1790, kdy do všech obcí rozeslal formuláře na zjištění úrovně francouzštiny mezi obyvatelstvem. Výsledek přinesl zjištění, že 12 milionů obyvatel Francie francouzštině nerozumí a celkem mluví třiceti dialekty. Dialekty proto měly být vymýceny a vyučovat se měl jen francouzský jazyk. Školský zákon ministra Talleyranda ustavující povinnou školní docházku a jako jediný vyučovací jazyk francouzštinu však nebyl uskutečněn a vešel tak v platnost později (1881-1882, Jules Féry).

Jako první začal dialekty ve Francii studovat profesor Collège de France a člen Francouzské Akademie, lingvista Gaston Paris (zemřel 1903). Jeho žák Jules Gilliéron mapoval dialekty a regionální jazyky na území Francie a napsal sedmidílný Lingvistický atlas Francie (*Atlas Linguistique de France*). Na Julese Gilliérona navázal a pokračoval v jeho práci jeho žák Albert Dauzat. Dauzat připravil k vydání Lingvistický atlas (*Atlas Linguistique*), na kterém se stále pracuje a který je ve Francii vydáván postupně od 50. let 20. století. Dalšími významnými francouzskými dialektology jsou například Jacqueline Picoche, Claude Hagège, Jacques Chaurand či Bernard Cerquiglini.

V dřívější době bylo cílem dialektologie především vytváření nářečních map, přičemž pro značení různých nářečních oblastí se do map zakreslovaly pomyslné čáry.

Odklon od tradičních metod studia jazyků však způsobil, že se lingvisté začali více zajímat o sociální faktory ovlivňující nářečí. Dialektologové tak začali studovat nejen geografické, ale i sociální a společenské jazykové varianty. Prvním dialektologickým dílem, jenž vzal v potaz sociální faktory, byl Lingvistický atlas Spojených států (*Linguistic Atlas of United States*) ze 30. let 20. století. Posunutý zájem o dialekty přinesl zrod nové lingvistické vědy, která je směsicí dialektologie a sociálních věd, sociolingvistiky.

Metody sbírání dat

Při výzkumu dialektů se pro sběr dat nejčastěji používají dotazníky, je možné vybrat si mezi dvěma hlavními typy: přímým a nepřímým.

Lingvisté používající přímé dotazníky v nich respondentům pokládají takové otázky, které vyžadují specifickou odpověď a jsou zaměřeny na lexikální nebo fonologické informace. Například je možné ptát se na názvy různých předmětů nebo požádat odpovídajícího, aby opakoval určitá slova.

Nepřímé dotazníky jsou otevřenější a trvá déle je vyplnit než dotazníky přímé. Dialektolog používající tuto metodu si pozve osobu, jejíž jazyk chce zkoumat, a zahájí konverzaci na určité téma. Například se může ptát na různé činnosti kolem domu a hospodářství, jídlo a vaření a mnoho dalších věcí z denního života, a rozhovorem tak sbírá informace lexikálního a fonologického rázu. Lingvista také může začít větu a nechat ji za sebe dokončit respondenta, případně se ptát na otázky, jež nevyžadují specifickou odpověď, například „Jaké nejběžnější rostliny a stromy je možné najít v okolí vašeho bydliště?“.

Lingvistická geografie

Pro lepší porozumění jazykovým regionalismům (*les régionalismes linguistiques*) nářečním výrazům je dobré konzultovat rozdělení francouzských dialektů, jenž bylo vytvořeno pro 25 regionálních jazykových atlasů. Ty přinesly výsledky detailního výzkumu, jenž začal v roce 1949 a který dokončují týmy dialektologů ze CNRS (*Centre national de la recherche scientifique*) dodnes.

Lingvistická geografie neboli geolingvistika zkoumá, jak se liší jazyk podle jednotlivých území a vysvětluje lingvistické jevy v závislosti na jejich územním rozložení. Tato disciplína ve Francii zažívá rozkvět od začátku 20. století. Začala se rozvíjet v roce 1902, kdy byl vydán Lingvistický atlas Francie (*Atlas linguistique de la France*) – zabývající se regionálními jazyky ve Francii, nikoli regionální francouzštinou – a tento

rozvoj ještě prohlubuje vydání 25 Lingvistických a etnografických atlasů Francie (*Atlas linguistiques et ethnographiques de la France*) podle jednotlivých regionů, jejichž publikace postupně probíhá.

Lingvistická geografie byla založena na přelomu 19. a 20. století švýcarským lingvistou Julesem Gilliéronem a významně se rozvíjela po celé 20. století. Mezi její hlavní práce patří vytvoření lingvistických map, v nichž byly názvy míst nahrazeny jazykovými jevy, jež byly získány pečlivými výzkumy. Byla to například různá slova, která označovala stejnou věc, nebo jedno slovo, jenž mohlo mít různé významy podle místa, nebo také různá výslovnost pro stejné slovo.

Lingvistický atlas Francie, jehož autorem je Jules Gilliéron, byl založen na výzkumu Edmonda Edmonta a obsahuje 1920 map, z nichž každá koresponduje jednomu předmětu či pojmu. U každého z 639 bodů výzkumu figuruje, ve fonetickém zápisu, příslušná nářeční forma, což přeskupením totožných tvarů dovoluje stanovit oblasti jednotlivých nářečí. Například mapa č. 69 a č. 90 ukazuje, že tvary *septante* a *nonante* existovaly v roce 1910 na jihu a východě země, od Pyrenejí až po Ardeny, zahrnující Švýcarsko a Belgie a také Anglo-Normanské ostrovy a malou oblast v Île-et-Vilaine¹.

1.5 Obecná situace jazyků

Není možné mluvit ve Francii o regionálních jazycích bez vášni. Důvod spočívá v nejasné a nejednotné terminologii. *Langue, idiome, patois, dialecte, parler* a dokonce *jargon* – používá se mnoho názvů pro stejnou věc. Člověk musí být při jejich výběru opatrný. Jedno z nich je výlučně francouzského původu: *patois*. Slovo dobře adaptované ve francouzském prostředí, ovšem také slovo, které má v očích laika pejorativní nádech. Ve francouzsky mluvícím světě je toto vysoce citlivé téma a lingvisté ne vždy dokáží přesvědčit veřejnost, že *un patois* nebo *un dialecte* jsou také *une langue* (jazyk).

Jeden z důvodů nesrovnalosti mezi specialisty a člověkem z ulice spočívá v tom posledně jmenovaném: pouze jazyk, který se stal nástrojem literárních děl nebo má alespoň kodifikovanou písemnou formu, lze nazývat termínem *une langue*. Laik by například připustil, byť neochotně a zdráhavě, že bretonština je jazyk, *une langue*, ale pravděpodobně

¹ Údaje dle Henriette Walter, *Le français d'ici, de là, de là-bas*, Jean-Claude Lattès, Paříž, 1998, s. 73

by použil termín *patois* pro galštinu, románský jazyk, jenž se vyvinul v době římského impéria v mluvené podobě ve východní Bretani.

Kromě toho na přelomu 19. a 20. století někteří učitelé přísně trestali žáky, když ve francouzské větě nevědomě použili slovo patřící do *patois*. Starší lidé si dodnes hořce vybavují nepříjemné zážitky ze školních lavic, kdy dítě, kterému uklouzlo slovo z *patois*, dostalo ihned kartičku znázorňující krávu nebo jiné zvíře, špinavou rozbitou botu či jiný předmět, jako symbol hanby. Když bylo přistiženo další dítě, že použilo slovo v zakázaném jazyce, bylo donuceno převzít „symbol“ a mít ho u sebe, dokud ho nemohlo předat dalšímu provinilci. Po zazvonění na přestávku bylo učitelem potrestáno poslední nešťastné dítě držící kartu.

Když tyto děti vyrostly a sami se staly rodiči, nesli si tu vzpomínku na ponižující jednání jako otevřené zranění. Proto pečlivě dbali na to, aby na vlastní děti *patois* nemluvili. Chtěli je tak ušetřit okamžiků hanby, jakými si sami prošli. Regionální jazyk se tak stával tabu a ti, kteří *patois* dříve běžně používali, je postupně vymazávali ze svých vzpomínek. Slovo *patois* postupně pochytilo pejorativní nádech.

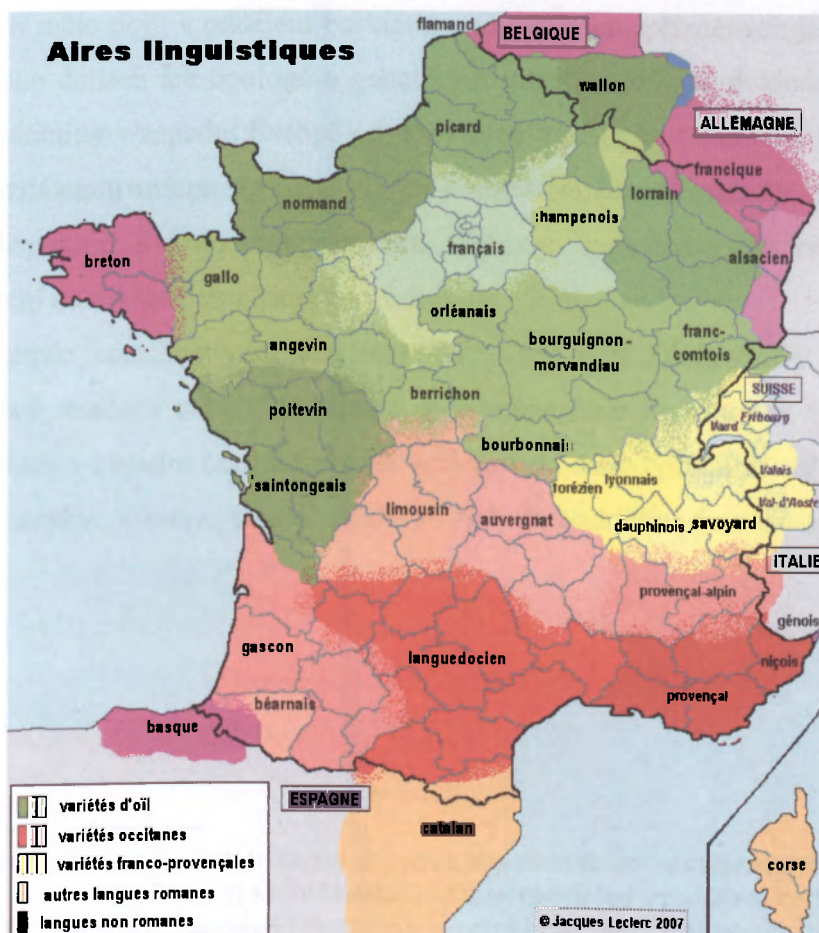
Lingvisté tak mají sklon být opatrní při používání tohoto slova, které odkazuje na jazyk používaný malou skupinou mluvčích ve vymezené zeměpisné oblasti. Rozdíl mezi *patois* a dialektem spočívá v tom, že skupina *patois*, jež sdílí některé charakteristické jevy, se nazývá dialekt. *Patois* i dialekt jsou oboje jedinečnými jazyky a mají základní význam jazyka. Dialekt také může označovat jazyk rozšířený v určitých zeměpisných oblastech Francie a termín *patois* přísluší stále živým a používaným jazykům, jen používaným na omezenějším prostoru.

II. JAZYKOVÁ SITUACE METROPOLITNÍ FRANCIE

Jazyková situace dnešní Francie nabízí možnost sledovat dějiny obyvatelstva, které přispěly k vytvoření lingvistické osobnosti Francouzů současnosti.

Jazyky, jimiž se hovoří na území Francie, můžeme rozdělit do několika skupin, a to na jazyky s původem románským, germánským či keltským a stranou těchto skupin stojí baskičtina, jež se vyvíjela zcela samostatně.

V jihozápadní části Francie se Francie a Španělsko dělí o výsadu vlastnit jeden z nejstarších jazyků v Evropě – baskičtinu. Je to jazyk, který se v dané oblasti objevil dávno před příchodem Keltů, jež byli prvními indoevropskými jazykové kmeny v zemi. Keltské jazyky jsou zachovány v podobě různých dialektů v Bretani, v západním cípu severní Francie. Ve Flandrech, v části Lotrinska a v Alsasku lze najít pozůstatky germánské invaze. V neposlední řadě se na území Francie nachází mnoho dalších jazykových zvláštností – románských dialektů – které se vyvinuly proměnou latiny po dobytí území Římany a před neodvratným nástupem jednoho z nich, které dostalo jméno francouzština a které nakonec přijala celá země.

A. JAZYKY HISTORICKY SPJATÉ S ÚZEMÍM FRANCIE

1. Baskičtina

Baskickým jazykem se na západě atlantických Pyrenejí mluví už několik tisíc let a tento jazyk představuje to, co se v klasické historické lingvistice nazývá izolovaný jazyk¹. Metody klasického historického srovnávání nedovolují tento jazyk zařadit do žádné známé jazykové rodiny, ani vysledovat genealogickou příbuznost s jinými jazyky, ačkoliv již v 19. století začal výzkum veškeré možné i nemožné jazykové příslušnosti (do rodiny indoevropských jazyků, kavkazských, ugrofinské, berberské, iberské či semito-hamitské). Bohužel však zatím žádný výzkum nepřinesl přesvědčivý výsledek. V nedávné době specialisté na dlouhotrvající srovnávací metodu navrhli zařadit baskičtinu do podvětvě makro-třídy dene-kavkazské, za použití jiné metody nazvané multilaterální srovnávací metoda. Podle této teorie baskičtina kdysi příslušela k rodině jazyků severního Kavkazu, tibetsko-čínské rodině a k jazykům dene, což jsou indické jazyky ze severu Kanady, a několika dalším izolovaným eurasijským jazykům. Tato hypotéza také předkládala, kdy v dávné historii mělo dojít k oddělení baskičtiny od ostatních spřízněných jazyků. Přijalo ji za svou i mnoho dalších antropologů a genetiků-historiků, kteří tak dokladují nepřetržitou přítomnost baskičtiny v západní Evropě od doby před třiceti pěti tisíci lety. Samozřejmě se jedná o tak vzdálenou minulost, která jde za hranice možností kontroly, jíž lingvisté ve skutečnosti disponují, a která má veškerou křehkost domněnek, jež nedávají prostor žádnému ověření na základě empirického výzkumu.

Proti těmto kontroverzním tématům stojí však silná shoda v následujících bodech: za prvé, euskara neboli baskičtina se nemůže řadit do skupiny indoevropských jazyků a za druhé, v západní části Evropy se vyskytovala dávno předtím, než se tam usadily indoevropské jazyky. V tomto smyslu můžeme říci, že baskičtina je nejstarším jazykem v Evropě.

¹ Izolované jazyky nejsou zařazené do žádné skupiny, nejsou však ani navzájem příbuzné a netvoří rodinu. Mezi izolované jazyky patří kromě baskičtiny také například japonština, korejština, jazyk ainů (používaný v Japonsku), burušaskí (buriština, severní Indie pod Pamírem) či jukagirština (ruský Jakutsk). Čermák, František, Jazyk a jazykověda, Praha, Karolinum, 2001, s. 72

Charakteristické rysy baskičtiny v oblasti fonetiky, fonologie a syntaxe

Baskičtina má jednoduchý systém samohlásek, čítající pět hlavních samohlásek (*a, e, i, o, u*) a relativně jednoduchý je i systém souhlásek. Při srovnání s francouzštinou se rozdíly projeví především v absenci znělých frikativ neboli úžinových souhlásek a existenci tří neznělých sykavek (psáno *z, s, x*) spolu s korespondujícími afrikáty – polozávěrovými souhláskami (*tz, ts, tx*) a dvou vibrant mezi samohláskami (psaných *r, rr*) jako ve španělštině.

Ve většině baskických dialektů není přízvučný akcent, ale často se objevuje přízvukování dle výšky a barvy hlasu.

V morfosyntaxi se baskičtina považuje za aglutinační jazyk¹, má deset pádů a časování sloves zahrnuje tři gramatické osoby a jeden slovesného čísla. Při tykání se liší forma slovesa pro 2. osobu podle toho, komu je promluva adresována, zda muži či ženě.

Podle syntaktické typologie se baskičtina řadí k jazykům typu SOV, to znamená že základní pořadí hlavních složek věty je podmět-předmět-sloveso. Nicméně skutečné umístění jednotlivých větných členů je volné a závisí především na větné stavbě. Větný člen, ve větě nositel nové informace, kterou chceme zdůraznit, předchází před slovesem.

Dalším důležitým morfosyntaktickým rysem baskičtiny je ergativní pád. Je to specifický slovesný pád subjektu tranzitivních sloves, který výrazně poznamenává podobu vět. Podmět je v ergativu a předmět v nominativu. Naproti tomu věty se slovesem intranzitivním jsou strukturou podobné například českým, ale pádu jejich subjektu se říká absolutiv. Tento jev je přítomen v baskičtině jako v jediném evropském jazyce až po Kavkaz.

Historie jazyka

Mezi jazyky, které se stále nacházející na území Francie, je baskičtina tím prvním, který stojí za zmínku, neboť představuje pravý jazykový zázrak: zatímco staroevropští Ibeři a Liguři nechali své jazyky vymřít, Akvitánci, dávní předkové Basků, ukázali pevné připoutání se ke svému jazyku, když dokázali odolat keltštině, jazyku prvních indoevropských útočníků. Ani o několik staletí později nebyl jejich jazyk vytlačen, ať už latinou Římanů nebo dlouhou přítomností Vizigótů, ještě před příchodem Arabů. Arabská okupace trvala na jihu Iberského poloostrova více než sedm století, ale baskičtina na severu

¹ Gramatické funkce se vyjadřují pomocí afixů, jež jsou kumulativně připojovány ke kořenu či kmeni slova, přičemž jeden afix má vždy jen jednu funkci. Čermák, František, Jazyk a jazykověda, Praha, Karolinum, 2001, s. 203

jí zůstala nepoznamenána. V poslední řadě a nejčerstvěji přežila baskičtina i navzdory ohromujícímu tlaku francouzštiny na severní straně Pyrenejí a kastilštiny ve Španělsku. O tomto připoutání se k tisíciletému jazyku se lze dočíst přímo v baskičtině samotné – člověk, který baskicky neumí, je v ní nazýván *erdaldun*, což znamená „ten, kdo mluví pouze polovinou jazyka“¹.

Historická lingvistika dokázala vytvořit obraz fonologického systému tzv. proto-baskičtiny, jazyka, který je starý dva tisíce let a jež se zachoval díky nápisům vytesaným do kamene či keramiky (datují se zhruba do této doby a byly nalezeny například v Akvitánii). První věty se datují do doby asi před tisícem let, jejich počet je velmi malý a obsahují jen několik slov. První seznam slov se objevil v průvodci poutníka od Saint-Jacques-de-Compostella ve 12. století a zajímavé je, že ta samá slova se používají dodnes v téměř identické či velmi blízké podobě.

První delší texty pocházejí z 16. století, první kniha v baskičtině byla vydána v roce 1545. Jednalo se o sbírku básní věnovanou knězi z regionu Saint-Jean-Pied-de-Port. Roku 1571 ji následoval baskický překlad Nového zákona a sbírka přísloví a říkadel v roce 1596. Písemná tradice existuje od 16. století.

Od 60. let 20. století se objevuje snaha o vzkříšení baskického jazyka, která vyvrcholila v letech osmdesátých hlavně díky tomu, že baskičtina byla uzákoněna ve Španělsku jako oficiální jazyk Baskicka a v důsledku také díky radikální změně v infrastruktuře a v podmínkách pro televizní a rádiové vysílání v baskičtině a také v tisku a literatuře (založení nových médií, bilingvní výuka zejména na vysokých školách a podobně).

Posledních zhruba třicet let se publikují dokumenty a texty ve spisovné baskičtině, jejíž pravopis a morfologie už jsou sjednoceny, naproti tomu v psané formě jazyka se stále vyskytují nářeční varianty, především co se týče lexika a stylistického užití.

První kastilsko-baskický slovník byl napsán roku 1562 italským cestovatelem Nicolou Landucchiem ve Viktorii, vydání se však dočkal až ve 20. století. První slovník baskicko-francouzský sepsal o století později S. Pouvreau, Francouz, který se naučil baskicky, bohužel však dosud vydán nebyl vůbec. První gramatické příručky se datují do 17. století, nicméně první mluvnice baskičtiny pochází z roku 1729 a jejím autorem je Jezuita

¹ Cf. WALTER, Henriette, „On the trail of France's regional languages“ in BLANCHET, Philippe, BRETON Roland & SCHIFFMAN Harold (Ed.), „Les langues régionales de France“ un état des lieux à la veille du XXIe siècle / The Regional Languages of France: an Inventory on the Eve of the XXIst Century“, Louvain-La-Neuve, Peeters, 1999, s. 202, s. 15-24

Manuel de Larramendi.

V roce 1919 byla založena Akademie baskického jazyka, jež sdružuje odborníky na různá nářečí a která má na starosti otázky vztahující se ke standardizaci a fixaci lingvistických norem. Rovněž zajišťuje realizaci všeobecné mezináreční práce jako například slovník či lingvistický atlas. Ve Španělsku má Akademie baskického jazyka status královské instituce, stejně jako Akademie španělského jazyka. Ve Francii jí byl zákonem z roku 1901 přiznán status právní osoby, ale není považována za oficiální instituci.

Baskičtina v současné Francii

Baskičtina je jazyk, kterým se odnepaměti mluví na obou stranách španělsko-francouzské hranice při pobřeží Atlantského oceánu. Až do 20. století však neměla status oficiálního jazyka. Poté, co ve Španělsku byla ustanovena demokratická vláda, získala baskičtina status oficiálního jazyka na území nezávislého společenství Baskicko a na baskicky mluvící části provincie Navarre. Ve Francii tento jazyk nemá žádný status, je to prostě jeden z regionálních jazyků, který má užitek ze Deixonnova zákona z roku 1951 a z dalších zákonů vztahujících se k vyučování regionálních jazyků.

Největší část publikací (hlavní nakladatelství a noviny psané baskicky) a televizního a rádiového vysílání v baskičtině se nachází v iberském Baskicku. Veřejné užívání baskičtiny ve Francii je kromě vyučování zajištěno několika vydavateli, divadelními společnostmi a lokálních rádiových a televizních stanic (jedná se především o televizní stanici autonomního společenství Baskicko, které vysílá pořady v baskickém jazyce i ve Francii, avšak toto má pouze symbolický charakter). Existuje také místní týdeník psaný baskicky a nazvaný *Herria* neboli Vlast, což je jakési prodloužení literární revue *Maiatz* Máj, která byla založena asi před sto lety. Baskický kulturní institut, jehož cílem je podporovat lokální kulturní akce, se také snaží propagovat baskičtinu ve všech iniciativách ve prospěch jazyka.

Počet baskicky mluvících lidí je dobře znám, hlavně díky sociolingvistickému výzkumu, který se uskutečnil v Baskicku v roce 1996. Počet lidí aktivně používajících baskičtinu se na severu Baskicka blíží k 60 000. Pasivních uživatelů je kolem 50 000. Celkově toto číslo odpovídá asi 10 % všech lidí v Baskicku a něco přes čtvrtině obyvatel francouzské části Baskicka. Prakticky všichni obyvatelé Baskicka jsou bilingvní – procento lidí, kteří hovoří pouze baskicky, je zanedbatelné.

Ačkoliv předávání a šíření jazyka v rámci rodiny je poměrně na vysoké úrovni (mezi obyvateli, jejichž oba rodiče mluvili baskicky, byla baskičtina rodným jazykem pro 85 %

lidí), věkový průměr lidí, kteří používají baskičtinu na denní bázi, se zvyšuje, a tím se zvyšuje i riziko, že baskičtina zanikne. Je obtížné používat baskičtinu v běžném životě (například v bance, obchodě či u lékaře) a spíše existuje tendence používat ji symbolicky a rituálně (v písních, verších či církevních ceremoniích). Navzdory tomu však kulturní život v baskičtině nabírá ve Francii na síle, ať v oblasti hudby pro mladé lidi, nebo v literární a dramatické tvorbě.

Výuka

Výuka baskičtiny na školách se ve Francii vyvíjí přes třicet let, nicméně lokálním jazykem není v Baskicku vzděláváno 80 % žáků. Pro ty, u kterých výuka probíhá v baskičtině, existují tři možnosti vzdělávání: školy státní, soukromé církevní a *écoles associatives* asociativní školy. Ve veřejném a soukromém církevním školství, které převažují, se na základních školách baskičtina vyučuje buď 2 až 3 hodiny týdně, nebo je celá výuka bilingvní. Co se týká *écoles associatives*, jež jsou podporovány především asociacemi (například *Seaska*), až 1 800 žáků se může vzdělávat v dvojjazyčném prostředí až do maturity. Pedagogický institut *Ikas* sdružuje členy všech možností vzdělávání v baskičtině a snaží se reagovat na potřeby v oblasti vzdělávání ve Francii.

Vysokoškolské vzdělávání v baskičtině tvoří ucelený cyklus (DEUG, Licence, Maîtrise) už dvacet let. Vyučující a vědečtí pracovníci pracují s baskickým jazykem pod záštitou výzkumného centra *IKER*.

2. Bretonština

Bretonština neboli *brezoneg* či *brezhoneg* je jedním ze čtyř keltských jazyků, které do dnešních dnů přežily v severozápadní Evropě. Tyto se obvykle rozdělují do dvou skupin: spolu s galštinou tvoří bretonština skupinu britanských jazyků a skupina goidelská obsahuje irskou a skotskou gaelštinu.

Původ bretonštiny je složitý. Keltové se usídlili v Armoriku v 5. století před naším letopočtem a vítězstvím Julia Césara v roce 56 před naším letopočtem nad Venéty započalo období romanizace, jež se protáhla na čtyři nebo pět staletí. Imigranti původem z britských ostrovů jistým způsobem znovu pokeltštili oblast Armoriku v 5. až 7. století. Nově příchozí mluvili jazykem *le bretonnique*, britonsky, jenž patřil do stejné jazykové skupiny jako galština. Tyto dva jazyky se pak míchaly a slučovaly různým poměrem podle jednotlivých regionů (ačkoliv východní část regionu již byla romanizována více, pod vlivem měst Rennes a Nantes).

Bretaň se dělí na dvě části jazykovou hranicí, která se v 19. století nazývala „demarkační linie“ nebo také „čínská zeď bretonského dialektu“. V Dolní Bretani, na západě, se mluví bretonsky, zatímco v Horní Bretani se mluví „gallo“ a francouzsky. Hranice mezi těmito dvěma zónami se neustále pomalu přesouvá na západ. Hranice, kterou vytyčil v roce 1886 P. Sébillot, prochází od Plouha (severní pobřeží) přes Mûr-de-Bretagne k ústí řeky Vilaine. Toponymie odráží organizaci nářečí z období 5. až 7. století. Nejvýraznější jsou v tomto ohledu názvy začínající na *Plou-* (vývojem ze slova *Ploe-*, které pochází z latinského *plebs*): v současnosti je ve Francii asi 180 obcí se jménem začínajícím *Plou-*.

Hlavní rysy bretonštiny

Je třeba zdůraznit, že bretonština nikdy nebyla používána na celém území Bretaně. I v době svého největšího rozšíření se jí například nikdy nemluvilo v Rennes. V 9. století probíhala nejvýchodnější hranice používání bretonštiny od Saint-Malo na severu k poloostrovu Guérande na jihu. S postupem doby se však tato hranice postupně posouvala západně a v dnešní době prochází přibližně od Paimpolu na severu k Vannes na jihu.

Dolní bretonština tvořila dlouho jeden kompaktní celek, a přesto ji charakterizuje velký počet nářečních variant. Obvykle se hovoří o čtyřech bretonských dialektech: le cornouillais (jihozápad), le léonais (severozápad), le trégorrois (severovýchod) a le vannetais (jihovýchod). První tři nářečí spojuje nejen určitý počet společných jevů, ale především přízvučná předposlední slabika ve slovech a považují se za dialekty oblasti KLT

(písmena jsou odvozena z bretonských názvů jazyků: Kerne, Leon a Treger). Nářečí le vannetais klade přízvuk na poslední slabiku. Někteří vědci nabízejí rozdělení na tři jazykové zóny: oblast Leon a Vannetais ležící na krajích, rozdělené velkou střední oblastí, jež vede podél osy mezi Tréguier a Quimper. Obyvatelé těchto oblastí si navzájem rozumějí, nicméně neplatí to obecně, neboť neexistuje standardizovaná výslovnost. Pro většinu uživatelů je to jen hovorový jazyk užívaný doma nebo mezi přáteli. Proběhl sice pokus o ustanovení normy, ale na jedné straně je norma vždy spíše konzervativní v oblasti slovní zásoby, a tudíž poněkud vzdálena živým jazykům, na straně druhé jí není vlastní prosadit se u skupiny obyvatel, zvláště pokud se tito považují za původní mluvčí.

Morfonologie, morfologie a syntax

Konsonantické změny jsou jednou z charakteristik keltských jazyků. Uživatelé jazyka je používají zcela automaticky. Jedná se o změny začátečních souhlásek ve slově v závislosti na slově, jež předchází, a také na gramatickém rodě a čísle. Ve větě ovlivňuje koncové fonémy, jež jsou v kontaktu se slovem následujícím, působením jevu sandhi¹.

Gramatická kategorie čísla v bretonštině rozlišuje číslo jednotné a množné (singulár a plurál), ale také číslo dvojné neboli duál (odlišující párové části těla), singulativum (označuje jednotlivinu zvláště vydělenou a pojmenovanou z rámce kolektiv) a kolektivum (hromadné podstatné jméno, singulárový název skupiny jednotlivin). Duál a singulativ jsou pro keltské jazyky charakteristické. Co se týká sloves, bretonská slovesa mají tvar infinitivu a přičestí minulého. Zvláštnost bretonštiny spočívá v trojím typu časování sloves. V případě přítomného času, lze v indikativu použít formu analytickou, složenou a opisnou.

Předložky tvoří základní strukturu jazyka, skládají se ze zájmen osobních či přivlastňovacích k určení gramatické kategorie osoby. Jsou základními nástroji pro vyjádření složitých či idiomatických výrazů.

Bretonská věta je hodně flexibilní, čímž se bretonština velmi odlišuje od románských či germánských jazyků. Jestliže francouzština je jazykem SVO (pořadí větných členů je podmět-přísudek-předmět), v bretonštině platí pravidlo dávat nejdůležitější slovo či skupinu slov, které mají připoutat pozornost, na začátek věty, poté následuje sloveso a na konci je zbytek. Možných kombinací je mnoho, neboť sloveso lze časovat různými způsoby podle pádu.

¹ Sandhi je libovolná (fonologická) poziční změna morfému nebo slova v místě kontaktu s jiným, zvláště asimilace, vokalizace či redukce vokálu. Čermák, František, Jazyk a jazykověda, Praha, Karolinum, 2001, s. 281

System pravopisu

V bretonštině vždy existovalo více způsobů psaní a v současné době si lze vybrat nejméně mezi třemi. První pokus o sjednocení přišel v roce 1941 a jeho symbolem se stal dvojitý grafém *zh*, vyslovovaný „h“ v jazyce le vannetais a „z“ jinde. Podle tohoto principu se bretonský název pro Bretan psal „Breizh“. Univerzitní pravopis z roku 1953 vznesl vůči tomuto řešení námitky a dál navrhoval psát „Breiz“ v KLT a „Breih“ v nářečí le vannetais. Nadále také propagoval další reformy. Pokusy o sblížení vyústily v nový interdialektální pravopis roku 1975. Tento sjednocený pravopis se v současné době používá ve vyučování nejčastěji, avšak i univerzitní pravopis má své příznivce. Přesto, že někdy překážejí, nejsou rozdíly v trojím písmu nepřekonatelné.

Historie jazyka

Historie bretonštiny se dělí do čtyř hlavních období. Kořeny nejstarší bretonštiny sahají do 6. století a jsou známy především díky glosám v latinských rukopisech z té doby. Nejstarší dochovaný dokument ve staré bretonštině tvoří fragmenty lékařského pojednání z 8. století. Období střední bretonštiny pokrývá 12. století až do začátku 17. století. Nejstarší bretonský slovník Katolický slovník bretonsko-latinsko-francouzský z roku 1464, je to také zároveň nejstarší francouzský slovník. Vydání gramatiky Juliana Maunoira v roce 1659 značí počátek moderní bretonštiny a současná bretonština se datuje do roku 1807 k vydání gramatické příručky *Le Gonideca*, který v ní použil vlastní pravopis a slovní zásobu.

Literatura

Z období nejstarší bretonštiny se nedochovala žádná písemné záznamy. První texty, které stojí za zmínku, jsou napsané ve střední bretonštině a jsou to divadelní hry církevního charakteru. Církevní literatura převažuje po celé 16. až 18. století. 19. století je v literatuře obdobím změn. Hlavní literární událostí se stalo v roce 1839 vydání *Barzaz Breiz* neboli Básnický sborník Bretaně. Autor T. Hersart de La Villemarqué opravil lidové texty písní a básní, které sesbíral, což za třicet let vyvolalo spor – odpůrci zpochybnili autenticitu písní a básní tohoto díla. François-Marie Luzel nenásledoval svého předchůdce. Naopak, opírajíc se o nové vědecké metody, zajistil největší sběr lidové literatury, která se kdy v Bretani udála (500 písní, 400 lidových povídek a báchorek, kolem sta divadelních her). Sbíráni ústní lidové tradice pokračuje dodneška.

V roce 1925 se z popudu Roparze Hemonna objevila literární revue *Gwalarn (Nord-Ouest, Severovýchod)*. Představovala první opravdové literární hnutí bretonského jazyka,

jehož vliv lze vidět i dnes. Velký počet spisovatelů (například Jakez Riou či Youenn Drezen) přispívá k této „renesanci“. Od 2. světové války se literární činnost v bretonštině soustředila kolem dvou hlavních témat, shlukuje všechny autory kolem literárních časopisů *Al Liamm (Le Lien)* a *Brud Nevez (La nouvelle renommée)* a nakladatelství. Nejznámějšími bretonskými spisovateli jsou Roparz Hemon (zemřel roku 1979), Ronan Huon, Per Denez a Pierre-Jakez Hélias (zemřel 1995) – poslední jmenovaný úspěšně vydal knihu *Le Cheval d'Orgueil* a četné básnické sbírky, vždy ve dvojjazyčné verzi.

Historie používání jazyka

Historická sociolingvistická díla podávají poměrně přesný přehled používání jazyků v Dolní Bretani. Od výzkumu vedeného Coquebertem de Monbret v roce 1806 jsou považováni za bretonce všichni obyvatelé, kteří žijí na západ od lingvistické hranice. Používání bretonštiny je všeobecně rozšířeno: v roce 1831 je 80 % všech obyvatel jižního Finistère monolingvních, pouze jeden člověk z pěti je schopen mluvit, číst a psát francouzsky.

Roku 1864 bylo zjištěno, že desetina dospělé populace ovládá jen francouzštinu, polovina lidí umí francouzsky i bretonsky a zbytek mluví pouze bretonský jazyk. Venkovské obyvatelstvo mluví výhradně bretonsky. Mezi dospělými ovládá francouzštinu na dobré úrovni jeden člověk z dvaceti pěti. V roce 1902 byla polovina bretonské populace monolingvní, francouzsky rozuměla jen málo a preferovala používání bretonštiny.

Rozhodující období přišlo po 2. světové válce. V zemědělských oblastech je však bretonština nadále primárním jazykem a francouzštinu používají denně jen učitelé, duchovní a kněží, lékaři a někteří obchodníci. Ovšem rodiče jsou dnes spíše pro výchovu dětí ve francouzštině a ne v bretonštině, jak to zažili oni sami. V roce 1946 v Saint-Méen měly všechny děti školního věku za svůj rodný jazyk bretonštinu, o šest let později už bylo pouze jedno dítě z deseti.

Ze sociolingvistického pohledu se bilingvismus Dolní Bretaně v průběhu 20. století obrátil: do roku 1914 převažovala bretonština, dnes je to naopak francouzština. Kolem roku 1950 ovládalo bretonštinu kolem 1 100 000 lidí. Do dnešní doby však tento jazyk ztratil přes 80 % svých mluvčích¹.

¹ Údaje citovány dle Cerquiglini, Bernard, *Les Langues de France*, Paris, Presses Universitaires de France, 2003, s. 74 a 75

Bretonština současnosti

Podle výzkumu provedeného v Dolní Bretani v roce 1997 na vzorku 2 500 lidí ve věku od 15 let, 31 % dotazovaných uvedlo, že bretonsky rozumí a 20 % osob mluví dobře či velmi dobře. Procentuální údaje korespondují s 240 000 mluvčích a 370 000 osob, které regionálnímu jazyku rozumí. Nicméně mladí lidé bretonštinu prakticky neumějí. V současné době se dva Bretonci ze tří nacházejí ve věkové skupině nad 60 let a jsou v penzi. Ve skupině pod 40 let lze dnes napočítat pouze 15 000 lidí, kteří jsou schopni domluvit se bretonsky. Předávání jazyka se už neděje ani v rámci rodiny.

Aktivní uživatelé bretonštiny jí většinou nemluví pravidelně. Téměř 80 % bretonců mluví tímto jazykem méně často než francouzsky. Pouze polovina mluví bretonštinou pravidelně: používá se spíše při hovoru s přáteli či sousedy než v rodině a v práci, a je běžnější na venkově než ve městech. Přes 90 % Bretonců se však shoduje, že bretonštinu je třeba zachovat¹.

Co se lingvistické hranice týká, dnešní situace je stabilní, ale počet rodilých mluvčích bretonštiny se neustále snižuje. Celkový počet lidí, ovládajících bretonštinu alespoň částečně, se pouze odhaduje, ale žádné systematické sčítání se neprovádí, uvedená čísla jsou pouze odhady.

Nicméně se objevila nová generace, která se učí mluvit a mluví bretonsky. Jedná se o lidi, pro které není tento keltský jazyk rodným jazykem, ale kteří se jej naučili později, stejným způsobem, jako se člověk učí cizí jazyk. Toto učení se však pojí s hlubším vztahem k jazyku. Tito noví uživatelé bretonštiny lze nalézt především mezi intelektuály, učiteli a profesory. Není jich sice tolik jako rodilých mluvčích, ale jejich nadšení a energie jsou nakažlivé a mnoho mladých lidí, jejichž znalosti se utvářejí díky kulturním asociacím nebo vysokoškolským kurzům, jsou pak v dnešní době jazykem svých pradědečků a prababiček velmi přitahováni a dychtí po tom, se ho naučit. Co na tom, že takový naučený jazyk vypadá a zní rodilým mluvčím poněkud uměle. Existuje také síť různých spolků a sdružení, které podporují a nabízejí aktivity v rámci zachování bretonského jazyka.

Kultura

Ročně se vydává asi padesát knih v bretonštině, to znamená novou či nově vydanou knihu každý týden. Celkový náklad knih je od 300 do 1 500 exemplářů, někdy více. Vydává

¹ Údaje citovány dle Cerquiglini, Bernard, *Les Langues de France*, Paris, Presses Universitaires de France, 2003, s. 75 a 76

se také asi desítka bretonských periodik (v nákladu 1 000 kusů), nicméně žádný deník či čtrnáctideník. Pouze noviny *Le Télégramme* nabízí denně informace v bretonštině na internetu.

Co se týká rádiového a televizního vysílání, veřejnoprávní stanice vysílá v bretonštině přibližně patnáct hodin týdně v rádiu (stanice *France Bleu Breizh Izel*) a hodinu a půl v televizi (kanál *France 3*). První rádiová stanice, která vysílá výhradně v bretonštině, byla spuštěna v roce 1998 a první soukromá regionální televize *TV Breiz* vysílá od roku 2000. Ačkoliv jsou téměř všechny pořady ve francouzštině, tato televize uvádí hlavně kreslené pohádky a další pořady pro děti.

Kulturní život je tvořen aktivitou několika divadelních souborů, ale především opravdovým rozkvětem bretonské písně: jména jako Alan Stivell, Gilles Servat a jiní jsou známi daleko za hranicemi Bretaně jako představitelé nové písně a bretonské hudby.

Vzdělávání

Výuka bretonštiny nebo v bretonštině není tak rozvinutá, jak by měla být. V roce 1951 schválil Deixonnův zákon nepovinnou výuku bretonštiny, poté následovala další opatření v 90. letech minulého století, přesto se dnes výuka bretonštiny či v bretonštině týká jen asi 25 000 žáků. Nicméně bylo založeno několik bilingvních vzdělávacích zařízení, z nichž první byla škola *Diwan* v roce 1977. Dvojjazyčné třídy ve státních i soukromých školách (bretonština má ve výuce stejné postavení jako francouzština) a škola *Diwan* (výuka „vnořením“) sdružují přibližně 7 000 žáků a studentů s nárůstem o 15 % ročně. Navzdory návratu k opakování, které provádějí někteří obránci vyučování necírkevního charakteru proti dekretům podepsaných Jackem Langem v roce 2002, školy *Diwan* stejně na začátku školního roku zařadí národní vyučování. Není totiž dostatek vyučujících, kteří by čelili zvýšení početního stavu žáků, a otevírání nových tříd je tak někdy obtížné.

V nejvyšším stupni vzdělávání existují katedry keltských jazyků na univerzitách v Brestu, Rennes a Lorientu, nabízející vzdělání na úrovni DEUG, licence a doktorátu. Na Univerzitě Západní Bretaně bylo založeno Centrum pro výzkum bretonštiny a keltských jazyků a v Rennes existuje Laboratoř „Bretaň a keltské země“.

Odhaduje se, že přibližně 10 000 lidí se v současné době učí bretonštinu jako druhý jazyk ve večerních kurzech nebo jiných vzdělávacích institucích.

3. JAZYKY ROMÁNSKÉHO PŮVODU

3.1 Katalánština

Ačkoliv je charakterizována určitými hispánskými jevy a oblast, kde se rozšířila, se nachází především na Pyrenejském poloostrově, lingvisté mají tendenci zařazovat katalánštinu spíše mezi galorománské jazyky. Do skupiny galorománských jazyků v nejširším možném smyslu lze zahrnout všechny následující jazyky: okcitánštinu, francouzštinu, franko-provensálštinu, rétorománštinu, také severoitalské jazyky (například piémontštinu, ligurštinu, lombardštinu či emilštinu).

Katalánština je galorománským jazykem. Mluví se jí na jihu země v Roussillonu, departementu Západních Pyrenejí. Je však do jisté míry odlišná od ostatních galorománských jazyků díky specifickým fonetickým, gramatickým a lexikálním jevům. V oblasti morfologie je třeba zdůraznit přítomnost prostého minulého času opisného, který se tvoří pomocí slovesa *anar* (*aller*): *va cantar* (*il chanta*). V katalánské slovní zásobě lze zaznamenat absenci jistého počtu slov, jež jsou charakteristické pro vlastní hispano-románské jazyky (španělštině a portugalštině).

Nářeční varianty katalánštiny se liší jen málo a neovlivňují její základní charakteristiky. Tyto varianty tvoří dvě jazykové rodiny, a to východní katalánštinu a západní katalánštinu. Východní katalánština zahrnuje roussillonskou a centrální katalánštinu, baléarštinu a alguerštinu. Pod západní katalánštinu spadá severozápadní katalánština, jíž se mluví v oblasti Lleidy a v Andoře, a tři jazyky z oblasti Valencie, včetně přechodové zóny mezi nimi.

Vliv francouzštiny na severu, kastilštiny na jihu a italštiny v oblasti Alguer se projevuje především ve slovní zásobě, zvláště v mluveném jazyce.

Lingvistická a kulturní zóna katalánštiny se dělí mezi sedm administrativních oblastí, o které se dělí čtyři státy: Španělsko (oblast Katalónie, Valencie, Baleárských ostrovů a část Aragonie, která sousedí s Katalánskem), Francie (bývalá provincie Roussillon, která dnes odpovídá departementu Pyrénées-Orientales, Západní Pyreneje), Itálie (enkláva Alguer-Alghero v Sardinii) a Andorra. Katalánština je rozšířena v oblasti v délce 750 km od severu na jih, pokrývá asi 65 000 km² a mluví jí přibližně jedenáct milionů lidí, z nichž asi deset a půl milionů žije v regionech, kde je katalánština jedním z oficiálních jazyků (Španělsko) či oficiálním jazykem (Andorra).

Historie jazyka a jeho používání

Nejstarší lidová katalánština se objevila ve východních Pyrenejích, již tehdy byla rozlišena na východní a západní větev. Už v 9. století se některé dokumenty z katalánské oblasti psané latinsky setkávaly s mluveným jazykem, velmi odlišným od latiny. Od konce 11. století byly lidové prvky začleněné do latinských textů natolik časté, že dnes dovolují s určitou přesností popsat situaci katalánštiny ještě před vznikem vlastních literárních děl v katalánštině. Na začátku 12. století postup lidového jazyka v psaném projevu je již hotová věc, nestojí mu v cestě žádné překážky. Používání psané katalánštiny se rozvíjí, nejen v oblasti literární, ale také na poli administrativním a právním. Ve 14. a 15. století se katalánština stala administrativním jazykem kancléřství nejen v Katalánsku, ale na celém území západního Středozeří pod vládou Aragonského království.

Po spojení Aragonského a Kastilského království v roce 1491 administrativní a právní užívání katalánštiny zvolna upadá. V roce 1653 byla oblast Roussillonu připojena k Francii, která zde prosadila používání francouzštiny. Ve Španělsku byla dekretem z Nova Planta z roku 1707 ustanovena jako jediným jazykem veřejných spisů a administrativních kastilština (španělština), ta se v roce 1768 stala i jazykem vzdělávání. Roku 1799 byla zakázána veškerá divadelní představení v katalánštině.

Přes absenci statutu oficiálního jazyka vyústilo renesanční hnutí z 19. století ve vytvoření Institutu katalánských studií v roce 1907 (Institut d'Estudis Catalans), který dostal za úkol standardizovat jazyk a vybavit ho stabilními a homogenními strukturami. Moderní pravopisné normy byly vydány v roce 1913, poté následovalo vydání dalších příruček: katalánský slovník (1917), moderní mluvnice (1918) a další. Byla také založena národní knihovna (1914).

Katalánština byla uznána jako jeden z oficiálních jazyků země v roce 1932, kdy byl oblasti přiznán autonomní status. Tento status však Katalánsko ztratilo po vítězství generála Franca, jenž používání katalánštiny znovu zakázal.

Poté, co byl režim generála Franca poražen, získala katalánština status oficiálního jazyka zpět. Ve španělské ústavě z roku 1978 je ustanoveno, že kromě kastilštiny může být oficiálním jazykem země jakýkoliv jazyk autonomní oblasti, pokud si to tak obyvatelé přejí. To přesně je případ katalánštiny, jež se stala oficiálním jazykem v Katalánsku (1979), Valencii (1982), na Baleárách (1983) a v Aragonii (2001).

V Andoře má katalánština status jediného oficiálního jazyka. Ve Francii nemá katalánština výhodu oficiálního uznání, ani přesného právního statutu, jako ostatní regionální jazyky. Přesto těží z uspořádání upraveného předpisem, které dovoluje vyučování

katalánštiny na všech úrovních vzdělávání. Naproti tomu, na univerzitách má katalánština status cizího živého jazyka. To je jediný případ ve Francii mezi zámořskými a regionálními jazyky.

Dle požadavku katalánského parlamentu a díky jednomyslnému schválení politických stran přijal v roce 1990 Evropský parlament katalánštinu za desátý oficiální jazyk Evropské unie. Avšak jako irština není katalánština pracovním jazykem a jazykem evropských institucí. Úmluvy a právní texty jsou do katalánštiny překládány a Evropská unie používá tento jazyk při delegacích v Barceloně. V mezinárodních institucích byla katalánština uznána v roce 1993, při příležitosti přijetí Andorry jako 184tého člena Organizace spojených národů.

Katalánská literatura

První texty v katalánštině jsou poznámky k evangeliím, *Homilies* a překlad právního textu *Liber Judicorum*, které se datují do poloviny 12. století. Autonomní katalánská literatura se rozvíjí od 13. století, velcí autoři té doby pomohli velkým dílem utvořit literární jazyk. 14. a 15. století představují zlaté období kronik, filozofických a teologických děl psaných v katalánštině, básní a prvních románů. Období od 16. do 18. století, které je obecně v literatuře nazýváno obdobím dekadence, nepředstavuje žádné velké literární postavy, avšak katalánský jazyk je stále používán v lidové literatuře. V této době se také kulturní a ekonomické centrum přesunulo do Madridu a směrem k Atlantickému oceánu.

Renesanční hnutí

Renesanční hnutí se zrodilo spolu s evropským romantismem kolem roku 1830. Vyvíjelo se a rostlo po celé 20. století. Nejprve se týkalo především kulturního a společenského života v Katalánsku, později však přispělo ke vzniku různých politických směrů a také k obnovení autonomie Katalánska, což se stalo v roce 1932 v době španělské republiky. *Generalitat* byl sice potlačen generálem Frankem, nicméně byl obnoven španělskou ústavou v roce 1978.

Odchod nejlepších lidí a potlačení svobody frankisty, což se v Katalánsku podobalo etnocidě, se projevovalo těžkým obdobím, kdy se veškerý kulturní život odehrával částečně v zahraničí, a pomalým navrácením do původního stavu. Po období frankistického teroru získalo kulturní hnutí mnoho podob a stalo se součástí procesu navrácení k demokracii, ke katalánskému jazyku a původním institucím. K hlavním současným autorům se řadí

například Montserrat Roig, Vincent Andrés Estellés, Josep Vallverdú, Jaume Fuster či Quim Monzó.

Francouzské Katalánsko neboli region Roussillon se hlásilo k těmto barcelonským a katalánským hnutím a zachovalo si k nim pevné vazby. Traumatické zážitky z obou světových válek a společenské změny však způsobily, že renesanční hnutí je v této oblasti méně aktivní a méně pravidelné. Ačkoliv se po dobu vlády generála Franka stal region Roussillon útočištěm mnoha katalánských autorů, lingvistů a umělců, je tam poválečné katalánské hnutí spíše skromné, nejvíce aktivní jsou autoři předchozího období jako například Carles Grandó či Ludovic Massé, ale objevuje se i nová generace spisovatelů (Jordi Pere Cerdá, Francesc Català nebo Pere Verdaguer).

Od 70. let probíhá období revitalizace katalánské kultury, s jasným napojením na Katalánsko, které se stalo důležitým kulturním centrem.

Katalánština v dnešní Francii

Místnímu a regionálnímu tisku dominuje deník *L'Indépendant*, který má téměř monopol a kontroluje například týdeník *La Semaine de Roussillon*. Katalánština je v něm zastoupena pouze krátkým článkem lingvistického či anekdotického charakteru na hlavní straně a druhou stranou informujících o různých tématech. Od roku 1999 vydává deník *El Punt* v Gironě celé noviny pouze v katalánštině, avšak zastoupení mezi čtenáři je slabé.

Katalánština je ve francouzských televizních a rádiových stanicích slyšet poměrně málo, když to srovnáme s oblastmi blízcími se ke španělským hranicím. Tento nedostatek vysílání v katalánštině je vnímán jako nezáměr ze strany Francie k jednomu ze svých jazyků a jeho kultuře. Ve francouzském Katalánsku však lze zachytit signál čtyř španělských a katalánských veřejnoprávních kanálů.

Počet knih vydaných v katalánštině je poměrně nízký, pohybuje se mezi deseti a dvaceti knihami ročně. Někteří roussillonští autoři vydávají svá díla v Barceloně. Přesto je katalánská literatura relativně bohatá.

Různé sociolingvistické práce a výzkumy ukazují, že současná situace katalánštiny je charakterizována stabilními praktickými znalostmi jazyka. Počet lidí, kteří mají dobrou znalost katalánštiny, roste s věkem (16 % lidí ve věku 18 až 24 let, 35 % mezi 25 a 44 lety,

5 % mezi 45 a 64 lety, 73 % nad 65 let¹), přičemž poměr mezi muži a ženami je stejný. Je třeba však brát v úvahu také výuku a kurzy pro dospělé ne-Katalánce.

Výuka katalánštiny

Jelikož je katalánština oficiálním nebo jedním z oficiálních jazyků Andory, Katalánska, Valencie a Baleárských ostrovů, je součástí základního, středního i vysokoškolského stupně vzdělávání jako jeden z vyučovaných předmětů i jako jazyk, ve kterém se vyučuje.

Ve státních školách v regionu Západních Pyrenejí ve školním roce 1998 – 1999 absolvovalo výuku v katalánštině 19,1 % žáků základních škol a 6,1 % studentů středních škol, což dohromady dává 8 174 studentů. Z tohoto počtu patří 1 % do dvojjazyčné výuky, to je vzdáleno přání rodičů, kdy 37,8 % z nich si přeje, aby jejich dítě získalo bilingvní francouzsko-katalánské vzdělání.

Na univerzitě v Perpignanu byl v roce 1992 založena Katedra katalánských studií, jež zajišťuje celý cyklus studií (DEUG, Licence, Maîtrise, DEA, Doctorat). Katalánštinu lze studovat také na Univerzitě Paris IV a v Montpellier.

3.2 Franko-provensálština

Ačkoliv lze z názvu usuzovat leacos, není franko-provensálština směsí francouzštiny a provensálštiny. Nachází se blíže jazyku *oïl* než *oc*, nicméně není považována za variantu jazyka *oïl*. Poněkud se zastavila na vývojovém stupni, který předcházel hlavním změnám, jež poté vedly ke vzniku jazyka *oïl* a francouzštiny. Tento konservatismus a specifické jevy franko-provensálštinu odlišují od jazyků *oïl*. Z ryze lingvistického hlediska je to odlišný jazyk, ale jeho sociologický status, historie používání, předčasný ústup z měst, jeho vymizení či skoro vymizení na velké části jeho historického území, to vše jej přibližuje jazykům *oïl*.

Termín *francoprovençal* vymyslel v 19. století italský lingvista Graziadio Isaia Ascoli, jenž tento jazyk poprvé identifikoval jako specifický lingvistický celek, a tento termín je ryze vědecký. Uživatelé jazyka z franko-provensálské oblasti si nejsou vědomi

¹ Procentuální údaje citovány dle Cerquiglioni, Bernard, Les Langues de Frances, Paris, Presses Universitaires de France, 2003, s. 90

příslušnosti k jednotné jazykové skupině, pocit příslušnosti k jazykové skupině se zužuje na menší oblasti: Freibursko, Valais, Savojsko, Bresson, Foréz).

Franko-provensálština byla rozšířena v oblasti Románského Švýcarska (kromě kantonu švýcarská Jura), údolí d'Aoste v Itálii a v několika dalších údolích v italských Alpách, poté pokrývala Savojsko, departementy Ain, Rhône, Loire, část Isère a jih francouzské Jury. Historická nejednota, nestálé zeměpisné rozdělení franko-provensálské zóny a absence vedoucího centra (Lyon a Ženeva prosazovaly francouzštinu) způsobily velkou roztržitost franko-provensálštiny, a tím i rozdíly v nářečních variantách. Neexistuje však kodifikovaná forma franko-provensálštiny, ani literární jazyk, pouze několik místních nářečních variant.

Historie jazyka a jeho užívání

V celé historii franko-provensálštiny si tento jazyk zachoval téměř výhradně mluvenou formu. Psané texty jsou vzácné a od 14. století se jako psaný jazyk prosazovala v celé oblasti francouzština (vedle latiny).

Nelze úplně říci, že by od středověku byla franko-provensálština kulturním jazykem a že by existovala franko-provensálská literatura. Již ve 13. století lyonský básník Aimon de Varenne psal svá díla ve francouzštině. Prvními dochovanými spisy ve franko-provensálštině jsou díla Marquerite d'Oingt, abatyše kláštera v Poleteins u Lyonu.

V 16. století se začala vyvíjet nářeční literatura, jež podporovala menšinové žánry jako komedii, satiru, frašky, bajky, písně a koledy. Jednalo se často o zaujatou, dokonce i polemickou literaturu, věnující se politickým nebo církevním tématům. V 19. století byla vydána sbírka textů ze 17. a 18. století, z nichž stojí za zmínku kniha J.-J. Champollion-Figeaca, *Nouvelles recherches sur les patois ou idiomes vulgaires de la France et en particulier sur ceux du département de l'Isère* (1809).

Na severu se dochovalo minimum neliterárních textů ve franko-provensálštině, neboť francouzština přímo nahradila latinu, postupně v 14. až 16. století. Na jihu se ve velkých městech jako Lyon, Ženeva či Grenoble ve 13. století vyvinul městský jazyk, *la langue de la cité*, který se používal pro všechny veřejné i soukromé spisy.

Nejstarší neliterární text ve franko-provensálštině pochází z roku 1225 a je to ceník mýtného v městě Givors. Avšak od 14. století vliv a prestiž Lyonu podporuje šíření francouzštiny, jež se vedle latiny prosazuje jako psaný jazyk. Od 18. století žáci používají francouzštinu zcela přirozeně a rozumí jí, když ne hovoří, většina obyvatel venkova. Franko-provensálská mluva mizí z měst od první poloviny 19. století, do 20. století přežila pouze v zemědělských oblastech.

Na rozdíl od jiných regionálních jazyků jako bretonštiny či okcitanštiny, neexistuje a nikdy neexistoval ve franko-provensálské oblasti jazykový požadavek ani kulturní hnutí, jež by bylo schopné povýšit franko-provensálštinu na literární jazyk či přispět k rozvoji literatury. Naproti tomu lze v mnoha regionech (například v Savojsku) pozorovat snahu zachovat jazykové dědictví, jazyk studovat a poznat ho.

Franko-provensálština v současné Francii

Většinu franko-provensálských textů v současné době tvoří poezie a etnografické spisy. Hlavní organizace, které mají na starosti výzkum franko-provensálštiny, sídlí v Lyonu, Grenoblu a Aoste (Itálie).

Podle odhadů některých vědců žije ve francouzské části franko-provensálské oblasti asi 1 % uživatelů nářečí a většina z nich je starší 60 let, to znamená asi 60 000 mluvčích na 6 milionů obyvatel. Šíření jazyka v rámci rodiny stále snižuje. V roce 1999 franko-provensálština jako jazyk používaný na denní bázi vymizel z mnoha oblastí, přesto je vcelku hojná v Savojsku a v oblasti Bresse¹.

Ve Francii neexistuje žádné televizní či rádiové vysílání ve franko-provensálštině, jazyk se nevyučuje ani ve školách prvního a druhého stupně. Pouze na univerzitách se vedou kurzy franko-provensálštiny v rámci studia dialektologie nebo lingvistiky, a to hlavně na Univerzitě v Lyonu na katedře Regionálních jazyků a kultur (*Langues et cultures régionales*).

3.3 Korsičtina

Korsický jazyk patří do skupiny italicko-románských jazyků. Jeho vnitřní varianty se vymezují z jedné i druhé strany skalnatého výběžku, který ohraničuje středo-severní zónu břidlice, původní *Cismonte* od jižní oblasti granitu, dříve *Pumonte*. Jazykové rozdíly jsou výsledkem úplného přehrazení hornaté krajiny, což dalo vznik četným mikro-regionům neboli *pievi*. Korsické dialekty a jazyky představují jedinečné lingvistické jevy, které jsou jinak běžně přítomny v italštině a dalších románských jazycích.

Pro cizince, který se učí korsičtinu, je nejobtížnější to, že pro stejnou grafickou

¹ Údaje citovány dle Cerquiglioni, Bernard, *Les langues de France*, Paris, Presses Universitaire de France, 2003, s.123

formu jedné souhlásky se používá různá výslovnost (*p* lze vyslovit jako *p* nebo *b* podle pozice ve slově a podle přízvučné či nepřízvučné samohlásky). Tento jev se vyskytuje častěji na severu ostrova. Dalším charakteristickým jevem korsičtiny je pravidelná apokopa¹ infinitivu, ať se jedná o slovesa z jakékoli skupiny časování (*cantà, manghjà, dorme, vende, fini*). Korsičtina se také vyznačuje velkým množstvím zkratk a zkracováním slov, například se často užívá zkrácená forma minulého přičestí (*tombu, cercu, contu, trovu* místo pravidelného tvaru *-atu, -utu, -itu*), ovšem pro některá slovesa zkrácená forma neexistuje.

Pro jižní oblast Korsiky je příznačná archaické zachování tvarů vlastních pro jih Itálie, Sardinii a Korsiku. Například souhlásky zvané kakuminály (jsou tvořené ostřím jazyka kolmo k dásním), které mají písemnou formu *dd*, se vyskytují ve slovech jako *peddi* kůže, *ziteddu* dítě, *coddu* krk, *famiddu* rodina, *cavaddu* kůň a korespondují se slovy *pelle, zitellu, collu, famiglia, cavallu* na severu.

Další charakteristikou jazyků na jihu je zachování tэмbru krátkých latinských samohlásek *i* a *u*, zatímco v celé západní Románii a na severu Korsiky se vyvinuly *v* a *o*. Lze tak najít slova *pilu* chlup, *siccu* suchý, *fritu* studený, *stidda* hvězda, *cruci* kříž, jejichž italské protějšky jsou *pelu, seccu, fretu, stella, croce*. Jiným svědectvím tohoto starověkého jazykového spojení v jižní Francii je přítomnost pre-latinských prvků ve slovní zásobě vztahující se k flóře, fauně, zemědělskému a pasteveckému životu, k lovu, k pojmenování částí lidského těla a příbuzenským vztahům: *caracutu* cesmína, *erba barona* tymián, *tafonu, tufone* stádo, *teppa* svažité pobřeží, *mufra, muvra* muflon, *ghjallicu* jedle, *taravellu, tarabucciu* asfodel, *ghjacaru* pes.

Dějiny jazyka a jeho používání

Hlavní vliv měla na korsičtinu (především na severu) toskánština, nicméně není třeba připomínat, že mezi latinou, jíž se na území Korsiky mluvilo, a současnou korsičtinou existuje velká spojitost. V 9. století se pro korsičtinu stala rozhodující toskánština, ale je možné sledovat i příbuznost s některými dialekty střední a jižní Itálie – například jazyky oblasti Benátek, Ombrie, Sicílie, Kalábrie – a to do té míry, že někteří lingvisté považují Korsiku za přednostního zachovatele italských archaismů. Logicky tak lze prohlásit, že jazyková specifičnost korsičtiny nespočívá ani tak na zvláštních aspektech ostrova, jako spíše na kombinaci jevů společných celé italské oblasti, jejichž postupný vývoj trval velmi

¹ Zánik, odpadnutí, nevyslovení koncové hlásky slova, Čermák, František, Jazyk a jazykověda, Praha, Karolinum, 2001, s. 226

dlouho. Jako příklad můžeme uvést korsickou formu souhlasu *iè* ano, jež je často označované za určovatele totožnosti ve srovnání s italským nebo španělským *si*, ba dokonce rumunským *da*; jenže toto je pravda jen zdánlivě, neboť tato forma se ojediněle vyskytuje nejen v Itálii, ale i v Řecku a v Sardinii.

Korsičtina a italština byly dlouho považované za dva registry¹ jednoho jazyka, první jako mluvený jazyk a druhý jako jazyk psaný. Vliv francouzštiny narůstal velmi pomalu v závislosti na připojení Korsiky k Francii v roce 1769 ve formě procesu transkulturacy, jenž trval více než sto let. Na konci 18. století a až do doby druhého císařství byly na Korsice ustaveny oficiálními jazyky francouzština a italština, což mělo sloužit k zachování odkazů staré kultury po ukončení janovské nadvlády. Tato „dvojoficialita“ úředních jazyků se opírala o různé úřední dokumenty, například o Korsický zákoník o 14 dílech, sborník všech zákonů a nařízení (spisy, deklaráce, královské listy, výnosy a předpisy), který byl vydán v těchto dvou jazycích mezi lety 1778 až 1790. Po Francouzské revoluci byl stejně upraven Věstník zákonu republiky, *Le Journal du Département de la Corse*, oficiální věstník té doby, byl bilingvní v období 1817 až 1824. Četné úřední nařízení se však staly předmětem porušení zákona, především se to týkalo jmenování pod-prefektů, obecních úředníků a dalších veřejných činitelů včetně učitelů, z důvodu nedostatku frankofonních kandidátů. Během 1. poloviny 19. století jezdili mladí lidé z dobrých rodin za vyšším vzděláním do Itálie.

Církev nezůstala pozadu, již v roce 1791 vydala přes 20 000 bilingvních výtisků katechismu. Italština se používala při kázání až do roku 1930.

Od období druhého císařství se začala v psané formě používat více francouzština místo italštiny, takže korničtina byla postupně odšťihávána od italštiny a zároveň se pustila do boje za jazykové osamostatnění, zejména přes vývoj samostatné korsické literatury.

Francouzská politika vůči menšinovým jazykům, školské zákony a hlavně emigrace ostrovanů na kontinent kvůli zaměstnání se každodenní používání korničtiny snížilo jak kvantitativně, tak kvalitativně. Místní jazyk se dostal do střetu s mluvenou formou francouzštiny.

Korsičtina a italština se vzájemně doplňovaly, nicméně to neplatí pro vztah korsičtiny a francouzštiny, bereme-li v úvahu rozdílný původ a jazykovou realitu obou jazyků.

¹ Varieta jazyka vymezená sociální situací, např. formální, náboženskou aj. na škále všech ostatních; rozsah stylů nebo stylistických prostředků, Čermák, František, *Jazyk a jazykověda*, Praha, Karolinum, 2001, s. 279

Kulturní hnutí už v současnosti nemá jako hlavní cíl prosadit jeden sjednocený jazyk na celém ostrově a v popředí zájmu korsických lingvistů stojí představa jazyka *polynomického*, jazyka, jehož jednota je abstraktní a vychází z nářečního hnutí, ne z pouhého zkosnatění normy, a jehož existence je založena na hromadném rozhodnutí těch, kteří jím mluví, o názvu a nezávislosti na ostatních uznaných jazycích. Tento názor převládá také ve státním školství na všech stupních vzdělávání, v redigování školních dokumentů a učebnic, určuje podmínky pro složení maturitní zkoušky v korsičtině.

Korsicky se mluví na celém ostrově, nicméně se tam nachází i izolované oblasti, kde se zachovaly další jazyky z minulosti, jako například ve starobylém městě Bonifacio, kde asi čtyřicet rodin mluví ligurštinou, dovezenou ve 13. století janovskými kolonisty. Na severozápadě ostrova se dochovaly stopy řečtiny, která přišla s osadníky v 17. a 18. století a nakonec v nejsevernější části Sardinie lze nalézt variantu jazyka jižní Korsiky, kterou přivezli imigranti v 18. století.

Pravopis

První pokusy o ustavení pravopisu korsičtiny pochází z 19. století a opírají se o italštinu. Později se namnožily nejrůznější návrhy – byla tam snaha o zjednodušení nebo automatizaci ve srovnání s pravopisem italským, také vliv francouzštiny a užívání různých nářečí – až se situace stala nepřehlednou. Na začátku 70. let 20. století bylo vydáno dílo *Intricciate è cambiarine* autorů D. Geronimi a P. Marchetti, kteří v něm navrhli jednotný systém pravopisu a výslovnosti. To, co se v knize nazývá „*cunsunatura capunanzu*“ neboli souhlásková predeterminace, nastavilo praktické pravidlo zjednodušující čtení, neboť díky přízvuchnému diakritickému znaménku čtenáři dopředu oznamuje intenzitu, kterou má dát souhláskám, a také umožňuje vyhnout se záměně homofonních slov. Bylo nezbytné udělat několik úprav a jejich rozbor ještě nebyl dokončen, denně se však analyzují na pedagogické a školní půdě. Ačkoliv ne všechny překážky byly odstraněny a někdy se vyskytne malé zaváhání či nejistota, je současný pravopis na velice dobré úrovni.

Korsická literatura

Prvním známým literátem, který psal v místním jazyce, byl kněz Guglielmo Guglielmi (1644-1728). Jeho dochované výtvoř dokazují skutečný talent jak v italštině, tak v *lingua vernacola* domácím jazyce. Dalšími spisovateli byli Ugo Peretti (1747-1838), lékař Anton Leonardo Massiani (1816-1888), kněz Monsignor de la Foata (1817-1899) a nejvýraznější literární osobnost své doby, Pietro Lucciana (1832-1909). Samostatnější

korsická literatura se vyvinula až na konci 19. století kolem literární revue *A Tramuntana*. Založil ji básník Santu Casanova (1850-1936), jenž byl spolu s Ghjuvanem Petru Lucciardi (1862-1928) nejvýznamnějším literátem té doby.

Dnešní korsická literatura se dotýká téměř všech možných žánrů a dokázala vzkřísit svou tematiku v poezii i v próze a žurnalistice. Zhruba čtyřicet let zažívá rozkvět díky skupině spisovatelů „generace 1970“, seskupených kolem literární revue *Rigiru* a později také *Bonanova*.

Korsičtina a média

Místní rádiová stanice *Radio-Corsa Freqenza Mora* jako odnož stanice *Radio France* vysílá v obou jazycích, ve francouzštině i korsičtině a počet posluchačů je vysoký.

Co se týká televize, místní televizní kanál France 3 denně vysílá pořady v korsičtině (zprávy a magazíny), uvádí také týdně či měsíčně různé pořady na společenská, kulturní, politická a sportovní témata. Na regionální úrovni pak korsicky vysílají rádia asociativního typu jako například *Voce nustrale*.

Vzdělávání a kultura

První dokumenty požadující regionální vzdělávání v korsičtině se datují na začátek 19. století. S nástupem nového století dostalo zdůvodnění techničtější povahu: během 20. let se začaly vydávat učebnice místního dějepisu a zeměpisu, a také mluvnice jazyka. O vývoji podobných požadavků v jiných regionech sbírají informace četné kulturní asociace a tyto informace pak podporují a stimulují aktivní obránce jazyka. Meziválečná léta byla velmi produktivním obdobím nejen v dílech ilustrujících všechny literární žánry, ale také ve studiu lexikologie a gramatiky.

Světová krize a hlavně její důsledky ve Středomořské oblasti přímo zasáhla intelektuální kruhy Korsiky. Kulturní skupiny kolem dvou revue spolu začaly z politických důvodů soupeřit, skupina *A Muvra* (Muflon) se vyznačovala radikálními autonomními ambicemi, skupina kolem revue *L'Annu Corsu* byla pro zachování regionu v rámci státu. Obě se však navzájem obviňovaly a rozcházely se zejména v italské otázce.

Otevření univerzit po roce 1968, pořádání večerních kurzů a také silná vojenská mobilizace umožnili od konce 60. let minulého století teoretický i praktický pokrok. Úřední rozhodnutí z roku 1974 povoluje v návaznosti na Deixonův zákon z roku 1951 výuku korsičtiny. Možnost všeobecného vzdělání je však stále upřednostňována před specializací podle modelu, který si zvolily baskické školy *Ikastolas* nebo bretonské školy *Diwan*.

Korsická volba je omluvená absencí skutečného pedagogického hnutí asociativního typu, které by bylo srovnatelné s těmi ve výše jmenovaných regionech, odpovídá však představě o kolektivní zodpovědnosti celého společenství za tuto otázku, ne hrstky specialistů.

Otázka prostředků už netvoří překážku celkovému vývoji výuky korsičtiny a vzdělávání v tomto jazyce. Všeobecné rozšíření výuky korsičtiny však záleží na kvalitě vlastních výsledků, schopnostech veřejných činitelů vědomě přijmout své politické zodpovědnosti a na účinku vzdělávání, že jsou schopni vdechnout ostrovní společnosti život.

Statistické údaje

Podle výzkumu z roku 1995 korsičtině rozumí 81 % ostrovanů, 64 % jí mluví a 73 % lidí si přeje, aby se ji naučili i jejich děti. Slabým místem tohoto výzkumu bylo, že byl veden ve francouzštině bez ověření jazykových schopností dotazovaných lidí. Během výzkumu vedeného v letech 1997 až 1998 ve středních školách uvedlo 72 % studentů, že v rámci jejich rodiny se korsicky mluví – v 60 % jsou to rodiče, v 63 % prarodiče, v 13 % sourozenci. 34 % studentů mluví korsicky se svými prarodiči, 32 % s rodiči a 22 % s přáteli. 79 % studentů uvedlo, že během dosavadních studií absolvovali výuku korsičtiny a 16,5 % v ní pokračuje. V letech 1998 – 1999 se 83 % žáků základních škol dostalo do kontaktu s korsičtinou, z toho 21,8 % ji mělo v rámci výuky 3 hodiny týdně. V roce 1999 absolvovalo 20 % studentů maturitní zkoušku v korsičtině.

3.4 Okcitanština

Okcitanština se nazývá také jazykem *oc* a představuje vedle španělštiny/kastilštiny, portugalské, katalánštiny, franko-provensálštiny, rétorománštiny, italštiny, sardinštiny, rumunštiny a dalmátštiny jeden z románských či neo-latinských jazyků, které se vyvinuly z latiny na území původních kolonií římské říše. Obvykle se řadí do skupiny galorománských jazyků, která zahrnuje katalánštinu, franko-provensálštinu, francouzštinu a rétorománštinu a některé dialekty severní Itálie. Galorománské jazyky se dělí na tři podskupiny: severní galo-románštinu (jazyk oïl a franko-provensálština), jižní galo-románštinu (okcitanština a katalánština) a galo-románštinu cisalpínskou (rétorománština a galo-italické jazyky).

Hlavní charakteristiky

V oblasti fonologie jsou hlavními rysy okcitanštiny absence uzavřených samohlásek, neúplná nosovost samohlásek na rozdíl od francouzštiny, absence krátkých i dlouhých latinských dvojhlásek *e* a *o* a krátkých dvojhlásek *i* a *u* (*còr*, *mèl*, *cèl*, ve francouzštině *cœur* srdce, *miel* med, *ciel* nebe, respektive *tres*, *dever*, *fe*, ve francouzštině *trois* tři, *devoir* povinnost, *foi* víra) či uzavřenost zavřeného románského *o* na *u* (*flor* [flur], *dolor* [dulur]).

Morfosyntaktické charakteristiky spočívají mimo jiné v časování sloves bez užití slovesné osoby (*parli*, *parlas*, *parla*, ve francouzštině *je parle*, *tu parles*, *il parle*), běžné užívání minulého času prostého a imperfekta konjunktivu a používání konjunktivu pro vyjádření zákazu.

Ve slovní zásobě se vyskytují neznámá slova původem ze severu galorománské oblasti, která pocházejí z klasické latiny nebo jsou iberského původu (*còma*, v latině *coma* vlasy, *òrt*, v latině *hortum* zahrada, *brueissa* kouzelník apod.). Okcitánská slova mnohem motivovanější než francouzská, a proto je v okcitanštině méně homonym a pro pochopení smyslu slov není třeba kontext.

Geografické variace a rozšíření

Okcitanština se obvykle dělí na šest dialektů: gaskoňský, languedocský, provensálský, vivaro-alpský, auvergnský a limousinský. Nejvíce se liší gaskoňský dialekt. Mluva z okolí Nice se blíží pobřežní provensálštině, ale je archaičtější a je ovlivněna italštinou a ligurštinou. Okcitánské hnutí má v současnosti tendenci upřednostňovat jako referenční jazyk languedocké nářečí.

Jazykem *oc* se mluví tradičně od Atlantského oceánu, přes Pyreneje (je zahrnuto i údolí Aran na španělském území), několik alpských údolí v Itálii až po středozemní oblast na jihu. Na severu se oblast okcitanštiny rozšířila až k pásu vedoucímu několik kilometrů severně od měst Libourne, Confolens, Guéret, Montluçon, Vichy, Ambert, Thain-l'Hermitage a Briançon. Mezi La Rochefoucaut a Roanne se táhne v šířce 20 až 50 km zóna přechodu mezi jazyky *oc* a *oïl*, nazvaná *Le Croissant* „rohlík“. Od 15. století se okcitánským jazykem, odvozeným od italských nářečí v oblasti Alp, mluví také v piemontské vesnici Guardia v Kalábrii (jižní Itálie).

Název jazyka a pravopis

Jedna z prvních dochovaných zmínek o názvu jazyka *oc* se nachází v díle Danteho, který v knize *De vulgari eloquentia* řadí románské jazyky do skupin podle způsobu, jakým

se v daném jazyce označuje souhlas (*oïl, oc, si* ano). Pro jazyk *oc* se v minulosti používalo mnoho jiných termínů, například románský, limousinský, provensálský či gaskoňský jazyk, ačkoliv tyto názvy také označovaly nářeční varianty okcitanštiny. Termíny *occitan, langue occitane, Occitanie*, známé od konce 18. století především v latině, se používaly zřídka až do začátku 20. století, poté zlidověly díky okcitánskému hnutí.

Ve 20. století získala okcitanština sjednocený pravopis, zejména díky languedocským básníkům kolem *Escòla occitana* a *Grelh roergàs* a poté okcitánskému hnutí. Pravopis, nazvaný klasický či okcitánský, vychází z pravopisu středověkých textů a zachycuje a respektuje veškeré rozdíly a originalitu všech nářečí. Byl kodifikován lingvistou Louistem Alibertem (1884-1959) a prosadil se v celém okcitánském regionu kromě Provence, kde se nadále užíval konkurenční pravopis zvaný mistralský nebo provensálský. Tento pravopis byl v 19. století upřesněn Josephem Roumanillem a Frédéricem Mistralem a bylo jím napsáno množství velkých děl literární renesance 19. a počátku 20. století. V současné době se na akademiích v Nice a Aix-en-Provence vyučují oba pravopisy.

Mistralský proud, ačkoliv přijal termín *langue d'oc*, ukazuje jistou rezervovanost, co se týče názvů *occitan* a *Occitanie*. V otázce pravopisu stojí oba směry již dlouho v silné opozici. Téměř dvacet let se rýsuje možnost dohody, aby oba názvy *occitan* i *langue d'oc* byly rovnocenné a žádný z nich nebyl prosazován jako hlavní. V listopadu 1999 byla tato cesta slavnostně potvrzena v Marseille představiteli dvou hlavních organizací reprezentujících kulturní hnutí: prezidentem Félibrige a prezidentem IEO¹. Přesto radikální frakce provensálského hnutí odmítá přijmout shodu a nadále propaguje výhradní používání mistralského pravopisu jako jediného legitimního a autentického.

Historie jazyka a jeho používání

Literatura jazyka *oc* má dlouhou tradici a věhlas. Mezi nejstarší dochované literární texty patří *la Passion de Clermont* (kolem roku 950), *le Poème sur Boèce* (kolem roku 1000), náboženská poezie Saint-Martial de Limoges (začátek 11. století), *la Chanson de sainte Foi* (kolem 1040). Ve 12. a 13. století měla v celé Evropě největší vliv trubadúrská poezie a dvorský román. Dochovalo se přes 2 500 básní a na 250 písní. V této době byla okcitanština literárním jazykem nejen v Katalánsku, jehož jazyk byl tehdy víc než dnes blízký okcitanštině, ale také v severní Itálii.

¹ Félibrige je organizace založená Frédéricem Mistralem v roce 1854, IEO neboli Institut d'études occitanes, Institut okcitánských studií, založený v roce 1945.

Hlavní díla středověké okcitánské literatury jsou *La Chanson de la croisade*, veršované vyprávění o křížové výpravě proti Albigenským, a *le Roman de Flamenca*, dvorský román ve verších na téma touhy a žárlivosti. Středověká okcitánská literatura zahrnuje také životy svatých a jiné náboženské texty, kroniky, mystéria neboli divadelní hry s náboženským tématem, rozpravy o gramatice, poetice, matematice a přírodních vědách. První tištěnou knihou v okcitánštině bylo *Compendion de l'Albaco*, pojednání o aplikované matematice od Niçoise Françoise Pellose z roku 1492.

Ve 14. a 15. století se začala okcitánština používat také jako úřední a soudní jazyk, nicméně literární tvorba poněkud upadá, v důsledku křížových výprav, založení inkvizice (1232), Stoleté války, hladomoru a epidemií, což postihlo celou Evropu. V této době se také ustavuje francouzština jako literární jazyk a na evropském poli se stává hnací silou literatury jazyka *oïl*.

Od roku 1650 až do poloviny 19. století se okcitánská literatura omezila na menšinové a lidové žánry jako divadlo, divadelní frašky, koledy, bajky a písně. Až v roce 1854 založil Frédéric Mistral hnutí Félibrige a vydání jeho básně *Mirèio* spustilo renesanci literatury *oc*. Mistral povýšil provensálštinu na úroveň literárního jazyka a obnovil důstojnost jazyka *oc*. Je také autorem významného lexikografického díla, nazvaného *Tresor dóu Felibrige*, což je všeobecný a mnohonáreční slovník jazyka *oc*.

19. a 20. století je stoletím dalších významných okcitánských básníků, například Joseph Roumanille (1818-1891), Theodore Aubanel (1829-1886), Auguste Perbosc (1861-1944) nebo Simin Palay (1874-1965). V tomto období se také objevuje moderní okcitánská próza (Victor Gelu, 1808-1885, Frédéric Mistral, Joseph Roumanille). Frédéric Mistral získal v roce 1904 Nobelovu cenu za literaturu.

Největšího rozkvětu se okcitánská próza dočkala po 2. světové válce. Spisovatelé jako Henri Mouly (1896-1981), Paul Gayraud (1898-1996), Robert Lafont (1923-?), Max Rouquette (1908-?), Bernard Manciet (1923-?), Jean-Claude Forêt (1950), Michel Chaudeuil (1947), Jean-Claude Serres (1944) a mnoho dalších se dotýkají všech možných témat a jejich knihy v sobě nemají nic lokálního či regionálního. Provence je také domovem mnohých významných básníků, jmenovitě například Georges Reboul (1901-1993), Henri Espieu (1923-1971), Max-Philippe Delavouët (1920-1990) či Serge Bec (1933-?).

V neliterárních textech se okcitánština objevuje od 10. století, jednalo se o charty, právní dokumenty, obecní archívy, notářské záznamy, obchodní smlouvy, účetní knihy, úřední, obchodní i soukromá korespondence. V 16. století však byla okcitánština ve všech provinciích jazyka *oc* nahrazena francouzštinou coby oficiálním jazykem země.

Okcitanština a společnost

Až do začátku 15. století byla francouzština ignorována ve většině provinciích *oc*, což zahrnovalo i intelektuální a společenskou elitu. To se změnilo až na přelomu 15. a 16. století, kdy se francouzština stala „technickým“ jazykem městských a královských úředníků, kněží, písařů, notářů a dalších, a v průběhu 16. století se její znalost rozšířila i do vedoucích vrstev. V 17. století byla aristokratická a buržoazní třída bilingvní, zatímco běžný lid ještě francouzštinu vůbec neznal. Do lidových vrstev pronikla francouzština až v 19. století (ve městech), ale venkov si počkal až na přelom 19. a 20. století. Od začátku 20. století a především po 2. světové válce nastal velký ústup okcitanštiny v užívání i předávání z generace na generaci ve městech a poté i na venkově.

Hnutí za obrodu okcitanštiny

V renesanci jazyka *oc* hrají nejvýznamnější roli dvě organizace: le Félibrige a Institut okcitánských studií (*Institut d'études occitanes*, IEO).

Le Félibrige bylo založeno v roce 1854 básníkem Frédéricem Mistralem s cílem nastartovat obnovu jazyka a civilizace zemí *Oc*. Stalo se hnací silou literární renesance okcitanštiny v 19. století a hrála významnou roli v myšlence federálního uspořádání země. Současné sídlo Félibrige je v Ais-en-Provence, řídí ho tzv. *consistoire* neboli shromáždění 50 „majorů“ *majoraus*, kteří ze svého středu volí na časově omezené období *capoulié* neboli prezidenta.

IEO bylo založeno v Toulouse v roce 1945 a největší význam mělo v 50. a 60. letech 20. století pro literární a kulturní hnutí, zejména díky vydávání knih a vědeckých a literárních revue nebo pořádání pedagogických stáží a letních kurzů. V dnešní době je IEO rozděleno na regionální sekce a je prvním vydavatelem a širitelém knih v okcitanštině.

Okcitanština v dnešní Francii

Dnešní okcitánská literatura vzkvétá a každý rok je vydáno několik desítek děl v tomto jazyce. Až na výjimky se však tyto knihy nepřekládají do jiných jazyků a nejsou tudíž známy širší veřejnosti.

Noviny a časopisy vydávané v okcitanštině jsou významnou částí kulturního a společenského života, ačkoliv mají ztížené podmínky a málo prostředků. Jedná se však především o tisk vydávaný měsíčně, dvouměsíčně a čtvrtletně, existuje jen jeden týdeník *La Setmana*.

Některé regionální stanice Rádía France 3 vysílají v okcitanštině, ale toto se liší podle regionu: například v regionu PACA jde o 35 hodin ročně, v regionech Limousin a Auvergne se však v okcitanštině nevysílá vůbec. Na internetu existuje televizní kanál vysílající pouze v okcitanštině (<http://www.oc-tv.net>).

Přesný počet mluvčích není znám, ale je jisté, že většina z nich jsou starší lidé a také že šíření jazyka v rámci rodiny prakticky vymizelo. V Akvitánii a Languedoc-Roussillonu byl v roce 1997 proveden průzkum, který zjistil, že 34 % dotázaných lidí rozumí okcitanštině, 19 % lidí jí mluví s tím, že existují rozdíly mezi městy a zemědělskými oblastmi. Celkový počet mluvčích lze podle demografických údajů z roku 1999 odhadnout asi na 2 miliony z celkového počtu 15 milionů obyvatel, většina z nich jsou lidé nad padesát let. V roce 1920 byl počet lidí hovořících okcitánsky odhadován na 10 milionů.

Výuka

Počet žáků, kteří se učí okcitanštinu, představuje přibližně polovinu všech studentů studujících regionální jazyky. Výuka okcitanštiny je však méně rozšířená než výuka jiných regionálních jazyků. Na prvním stupni základních škol se podle statistických údajů z let 1999 až 2000 okcitanštinu učilo téměř 55 tisíc žáků v rozpětí jedné až tří hodin týdně. Snaha o rozvoj dvojjazyčného vyučování vedla ke zvýšení počtu žáků v bilingvních třídách na 2 000 oproti 1 088 v roce 1996. V letech 1999 až 2000 se v bilingvních školách asociativního typu *Calandretas* vzdělávalo asi 1 800 žáků, z nichž většina byla na prvním stupni.

Na druhém stupni základních škol a na školách středních se studenti učí okcitánsky většinou na bázi volitelného předmětu či druhého povinně volitelného jazyka. V roce 1999-2000 se jednalo přibližně o 17 tisíc studentů, z nichž asi 2 300 složilo v okcitanštině maturitní zkoušku.

Výuka okcitanštiny existuje také na třetím stupni vzdělávání, hlavně na univerzitách na jihu Francie. Některé fakulty vysokých škol (filozofické a humanitních věd) vydávají diplomy s poznámkou *occitan*.

4. JAZYKY GERMÁNSKÉHO PŮVODU

Francouzské Flandry se ve vlámštině nazývají *Westhoek*, tedy Západní kout. A je to docela přesné, když se podíváme na území Francie vymezeného používáním vlámštiny.

Od prvních staletí našeho letopočtu se na severu a ve východních částech země používaly tři germánské jazyky: vlámština, lotrinská franština (*francique lorrain*) a alsaština. Stojí za zmínku, že germánský vliv má své kořeny v nejsevernější části a kromě toho je tato malá neprobádaná část mapy žijícím svědectvím přítomnosti prvních germánských nájezdníků dávno před 5. stoletím, kdy proběhla velká invaze Franků do Galie. Frankové nakonec dali jméno jak zemi, jejíž název se změnil z Galie na Francii, tak tamnímu románskému jazyku, francouzštině, což je paradoxně slovo germánského původu.

Vlámskému jazyku se po staletí dařilo původně na mnohem větším území, pak ovšem ve středověku začal ztrácet a ustupoval. Ve 13. století procházela hranice vlámštiny a románských dialektů pikardštiny a valonštiny až v Boulogne. O jedno století později se tento jazyk stáhl z většiny ze svého původního území, zvláště na pobřeží – novou hranicí se stalo Calais. Od 14. do 20. století se hranice vlámsky mluvícího světa posouvala zpět, až dosáhla Dunkerque, a zároveň i počet vlámsky mluvících lidí se zmenšoval. Dnešní vlámštinu, což je vlastně dialekt obecné či nespisovné němčiny, podobný holandštině a belgické vlámštině a také příbuzný *Plattdeutsch* dolní němčině v severním Německu, je možné zachytit pouze na venkově mezi lidmi nad šedesát či dokonce sedmdesát let¹. Ale jejich jazyk stojí tím více za pozorování a zkoumání, jelikož si tento i po zabrání Flander Ludvíkem XIV. zachoval mnoho ze svých původních fonetických a gramatických jevů a původní slovní zásobu a neprošel dalším vývojem jako jeho holandský a belgický soused.

V Lotrinsku a Alsasku se nachází další germánské jazyky. Navzdory jejich nedávné společné minulosti a rozdělení mezi Francií a Německem jsou jazyky těchto dvou regionů úplně odlišného původu.

Mluví se jím blízko belgických a německých hranic, navíc je jazyk Lotrinska příbuzný lucemburštině – dialektu spisovné němčiny – a také němčině, která se používá ve východní části Belgie. Až do konce 1. světové války probíhala v Alsasku-Lotrinsku nedobrovolná germanizace a poté neméně silné pofrancouzšťování. Po tomto následoval

¹ Cf. WALTER, Henriette, „On the trail of France's regional languages“ in BLANCHET, Philippe, BRETON Roland & SCHIFFMAN Harold (Ed.), „Les langues régionales de France“ un état des lieux à la veille du XXIe siècle / The Regional Languages of France: an Inventory on the Eve of the XXIst Century“, Louvain-La-Neuve, Peeters, 1999, s.19

další pokus znovu prosadit francouzštinu, výsledek ovšem způsobil katastrofu pro lotrinskou franštinu – počet lotrinsky mluvících lidí se mezitím rapidně snížil¹.

Co se týče alsaštiny, její nepřetržitá přítomnost v regionech Dolního a Horního Rýna se datuje až do 4. století, kdy se v jedné části země, dnešním Švýcarsku, usadily alemanské kmeny. Když vezmeme v úvahu tradiční jazyk, pak je situace Alsaska mnohem silnější než v Lotrinsku, z důvodu trvalého tlaku francouzštiny a němčiny, jež alsaštinu obklopují ze všech stran. Nicméně až donedávna umělo více než 80% obyvatel Alsaska nad 45 let a 60% nad 35 let mluvit alsasky. Dokonce i ve velkých městech jako je Štrasburk používají lidé alsaštinu na denní bázi například při nakupování jako jeden z přirozených prostředků jazykové výměny².

4.1 Alsaské dialekty

Geolingvistické rozdělení a současné vývojové tendence

Z geolingvistického hlediska je Alsasko součástí oblasti germánských nářečí (vyjma románských enkláv v údolí Vogéz a nejzazší části na jihuzápadě). Nachází se tam ve zvláštní pozici, a to z důvodu periferní zeměpisné polohy a proto, že v této oblasti němčina nemá status národního či oficiálního jazyka.

Podle kritérií klasifikace geolingvistiky představuje alsaská oblast dvě nehomogenní a nestejně velké nářeční zóny: *l'alémanique* – alemanština (většinové nářečí) a *le francique* – franština. Obě tyto skupiny se dále dělí na další nářečí podle oblastí, kde se jimi hovoří (dolní a horní alemanština, rýnská a jihorýnská franština), toto rozdělení však spíše kopíruje rozdělení politické a administrativní. Dolní alemanštinu lze zaslechnout také v Bádensku (Německo), horní alemanštinu ve Švýcarsku, jihorýnskou franštinu v Palatinat (Německo).

Ačkoliv v přibližování se směrem ke obecnému jazyku hraje rozhodující roli francouzština, současně se začínají stírat rozdíly mezi alsaskými dialekty a němčinou. Nedávné výzkumy odhalily silné vztahy mezi francouzštinou a němčinou, které se mění v závislosti na zvyklostech mluvčího, na geografické poloze, na schopnostech mluvčího či na kontextu situace. Pokud se analýza nevěnuje pouze slovní zásobě (což by představovalo jen špičku ledovce), pak se zdá, že vliv francouzštiny byl v odborné literatuře

¹ Cf. WALTER, Henriette, „On the trail of France's regional languages“ in BLANCHET, Philippe, BRETON Roland & SCHIFFMAN Harold (Ed.), „Les langues régionales de France“ un état des lieux à la veille du XXIe siècle / The Regional Languages of France: an Inventory on the Eve of the XXIst Century“, Louvain-La-Neuve, Peeters, 1999, s.20

² Ibid. s. 20

předimenzován asi jako v představivosti uživatelů jazyka. Ukazuje se však, že francouzština s němčinou se rozděluje do různých sfér vlivu. V lexikální úrovni převažuje francouzština, kdežto v morfologii, morfosyntaxi či syntaxi lze pozorovat zvláště u mladších lidí jisté přesahy z němčiny. Na morfologické a morfosyntaktické úrovni se vliv francouzštiny týká hlavně vývoje jmenného rodu slov německého původu a slov přejatých z francouzštiny, a také výběru předložek. Na druhé straně se přesahy z němčiny pravidelně a souvisle objevují ve tvaru používání množného čísla u některých substantiv, jež mají v němčině trojí rod. Tyto vlivy se projevují především u podstatných jmen, u nichž jsou nářeční znaky plurálu vzdálenější spisovné němčině.

Historie jazyka

Germánský kmen Alemánů se alsaském regionu ve větší míře usadil v 5. století, po ústupu Římanů z této oblasti. Na konci války proti Frankům (roku 496) byla oblast obývaná Alemány politicky připojena k Francké říši. Zpočátku se zdálo, že se jazyk Alemánů rychle prosadí na úkor galo-románských a eventuelně keltských variant, které v této oblasti ještě existovaly, avšak byly nahrazeny jazykovými variantami jedné skupiny Franků, která se v Alsasku usadila na severu a severovýchodě. V 7. století byli všichni obyvatelé alsaské oblasti, jež se pohybovala ve sféře vlivu Merovejců, běžnými uživateli germánského jazyka (na většině území se mluvilo alemanštinou, jen v severní části franštinou). Ani vláda Karla Velikého a nové rozdělení regionu nezměnilo toto jazykové rozložení. Verdunskou smlouvou z roku 843 připadlo Alsasko Lotharovi, smlouvou z Meersenu roku 870 se vrátilo Ludvíku Němci (*Louis le Germanique*) a stalo se součástí tzv. Francie Orientalis, jež spadala politicky pod vliv germánského jazyka. V roce 962 založil Otton I. germánskou říši a Alsasko se přirozeně stalo její součástí a v tomto politickém celku zůstalo až do roku 1642.

V závěru Třicetileté války (1618 – 1648) se část Alsaska vrátila pod francouzskou korunu. Politikou sjednocování, jejímž vrcholným bodem byla kapitulace u Štrasburku roku 1681, získal Ludvík XIV. celé Alsasko, kromě Mulhouse (to se v roce 1515 stalo součástí Helvétské konfederace a vystoupilo z ní až roku 1798). Francie sjednotila roztržštěné území Alsaska do politicky francouzské provincie. Až během francouzské revoluce se politickou a ekonomickou hranicí mezi Francií a Německem stal Rýn.

Po připojení k Francii se francouzština začala zapisovat do lingvistického povědomí alsaského obyvatelstva, a to zejména v oblasti práva a správy země, ale týkalo se to jen vyšších společenských vrstev. Symbolický status francouzštiny doznal hlubší změny až během Francouzské revoluce: národní jazyk znamenal jisté připojení k tehdejším událostem

a také viditelný znak vlastenectví. Používání němčiny, ale i nářečí bylo podezřelé do takové míry, že mohlo znamenat až spolčení s Monarchisty. Ve skutečnosti se však pro většinu obyvatel Alsaska dosavadní jazykové zvyklosti nijak nezměnily.

Po francouzsko-pruské válce v letech 1870-1871 byly Alsasko a část Moselska připojeny k nové Německé říši jako *Terre d'Empire* (Reichsland Elsa-Lothringen). Obecná němčina se stala oficiálním jazykem pro různé instituce, správu a školský systém apod. Na konci 1. světové války se však stejné oblasti vrátily opět pod správu Francie a oficiálním jazykem byla ustanovena francouzština, i když do ní byly vpraveny jisté úpravy týkající se němčiny ve školském systému poté, co alsaské obyvatelstvo protestovalo proti francouzštině coby jedinému možnému používanému a vyučovanému jazyku.

V letech 1940 až 1945 byly Alsasko a část Lotrinska fakticky anektovány nacistickým Německem, a na rozdíl od zbytku Francie tak nebyly vystaveny německé okupaci. V anektované oblasti byly zavedeny politické a správní struktury dle německého vzoru. Němčina byla oficiálním jazykem, francouzština byla zakázána a dialekty tolerovány.

Od roku 1945 až do konce 60. let spisovná němčina zaujímá důležité místo coby psaný jazyk. Dosvědčuje to i vydávání regionálních dvoujazyčných novin, které tiskem a počtem čtenářů převyšují čistě francouzské noviny. Nářečí zůstávají jazykem každodenní komunikace, ale francouzština nicméně získává jakožto mluvený jazyk mimo školní či formální oblast. Od 70. let se rozšíření nářečních variant změnilo jak ve funkcích, tak v užívání. Francouzština převažuje téměř ve všech oblastech, jako jazyk hlavní a jediný. Používání psané obecné němčiny, stejně jako používání nářečí začalo ustupovat počátkem 70. let 20. století.

Znalost a používání jazyka

Na rozdíl od ostatních francouzských regionů existují pro Alsasko oficiální počty a čísla, doplňované od roku 1979 různými výzkumy, které se sice neopírají o celou populaci, ale přesto tvoří cenné ukazatele tendencí a směrů.

Alsaština, jež patřila dlouhou dobu mezi nejlépe zachované regionální jazyky ve Francii, je v současné době součástí ústupu nářečních variant, což se děje až na výjimky i v dalších zemích západní Evropy. V letech 1931 až 1962 je prokazatelná znalost dialektu relativně stálá (mezi téměř 91 a 85 %), šedesátá léta pak naznačují začátek ústupu alsaského dialektu, jenž se prohluboval a projevil se především snížením počtu mluvčích o 25 % (mezi 1962 až 1992).

Je rozdíl mezi skutečnou znalostí a používáním jazyka a potenciální možností obého. Alsaské domácnosti, v nichž oba manželé potvrzují znalost dialektu, skutečná hodnota v užívání alsaštiny je 34,2 %. Procento se zvedá na 56,5 % v rodinách, kde se věk manželů pohybuje mezi 25 až 34 lety a mají či se chystají mít děti. Nezbytnost spojit prokazatelnou znalost nářečí s jazykem mluvčího vyplývá ze všech analýz a potvrzuje ji i výzkum nedávný, z roku 1998. Nářečím podle něj mluví častěji muži (57 %), přičemž celkově byly nejnižší procentuální hodnoty zjištěny pro věkovou skupinu 3 až 6 let a 6 až 11 let (6,5 %, respektive 14,5 %), nejvyšší naopak logicky u nejstarších obyvatel regionu: lidé nad 65 let alsaštinu nejenom znají, ale běžně ji používají v každodenní komunikaci (79 %)¹.

Většina výzkumů pak dokazuje, že kombinace dvou parametrů, a to „žena“ + „mít malé dítě“ zrychluje ústup dialektu ve prospěch francouzštiny. Tento trend je zachycován od roku 1981. Žena ve své roli vychovatelky a učitelky sociální budoucnosti svých dětí se tak stává zprostředkovatelkou francizace. Dívky napodobují chování svých matek, a mluví méně častěji dialektem než chlapci.

Co se týká praktického používání jazyka, je alsaský mluvčí postaven před volbu mezi francouzštinou a dialektem. Mluvená němčina neměla v Alsasku nikdy větší společenský význam. Pro zjednodušení skutečnosti lze říci, že míra užívání dialektu se snižuje v závislosti na formálnosti situace, ve smyslu „vlastního domu“ poskytuje bezpečný a privilegovaný prostor pro používání nářečí.

Dialekty a škola

Po osvobození byla výuka němčiny na základních školách přerušena. Až v 70. letech 20. století byla hlavní starostí lidí zodpovědných za vzdělávání výuka francouzštiny. Používání nářečí, ač bylo stále hojně rozšířené a o němž se tedy myslelo, že by mohlo narušovat či brzdit výuku francouzštiny, bylo ve školních lavicích zakázáno. Deixonnův zákon z 11. ledna 1951 o výuce jazyků a regionálních dialektů Alsasko ze seznamu regionu s povoleným používáním nářečí vyloučil. V roce 1952 bylo v posledních ročnících základní školy povoleno nepovinné vyučování němčiny – dekret se týkal obcí, kde byla běžně užívaným jazykem alsaština. Toto znovuzavedení výuky německého jazyka se však bylo neúspěšné, za čímž stálo mnoho složitých důvodů (ideologických, politických i pedagogických). Poté až v roce 1972 generální inspektor Georges Holderith získal povolení

¹ Procentuální údaje citovány dle Bernard Cerquiglini, *Les Langues de France*, Presses Universitaires de France, Paříž, 2003, s.31-33

ke znovuzavedení výuky němčiny na základních školách pro 33 pokusné třídy. Toto opatření bylo všeobecně rozšířeno roku 1974 a 1988 do všech ročníků základních škol.

V 80. letech zaznamenal rozsáhlý projekt „Jazyk a regionální kultura“, který ve formě oběžníku spustil rektor Pierre Deyon, skutečný odklon od jazykové politiky minulosti: němčina ve své dvojí formě, mluvená (nářeční) a psaná (spisovná němčina), se stala jedním z regionálních jazyků Francie ačkoliv je současně i jazykem sousedů. Texty z let 1982 a 1988 počítaly s používáním alsaských dialektů především v mateřských školách a využitím dialektů při výuce německého jazyka. Toto rozvržení se však nakonec nesetkalo s velkým účinkem. Rozpor mezi politickou vůlí a představiteli pedagogických sborů, poznamenaných předchozí jazykovou politikou, (až na výjimky, které nikam nevedly) nepřítomností jakýchkoli pokusů o didaktiku a pedagogiku němčiny v základních školách, tento rozpor vysvětluje, jak obtížné bylo vměstnat nářečí do školní reality. Výuka němčiny na základních školách se dostala do centra pozornosti až v 90. letech 20. století a soustředila se tak na vyrovnané dvojjazyčné vyučování (13 hodin ve francouzštině a 13 hodin v němčině) – to bylo uzákoněno v roce 1993.

Literatura psaná alsaským dialektem

Moderní literatura psaná v nářečí se datuje na začátek 70. let 20. století. Zapsala se do kontextu politické, kulturní a společenské diskuse, do diskuze o znovuoživení regionálních jazyků a o ekologických bojích. Příchod této nové literatury, ať mluvíme o tématech, či formě, tvoří bezpochyby literární a kulturní událost konce století. Mezi symbolickými autory této alsaské renesance je třeba zmínit především Andrého Weckmanna (narozen 1924), či Conrada Wintera (1931). Objevily se také nové divadelní formy psané v nářečí. Konec 80. let znamenal pro nářeční literaturu, i když rozšířila svou tematiku o mnoho témat, menší odezvu u publika. Oproti tomu léta devadesátá přinesla novou generaci zpěváků, jejichž texty jsou kvalitními literárními díly a dosáhly úspěchu.

4.2 Moselská franština

Region Moselsko je rozdělen na dvě části lingvistickou germano-románskou hranicí, jež křížuje Lotrinsko na jih od Thionville a pokračuje dále na západ od Boulay, Faulquemontu a Sarrebourg. Severovýchodně od této hranice se mluví germánskými nářečími, jihozápadní část používá jazyky původu románského. Tento hraniční region, jenž

je situován na severovýchodě Francie a na pomezí s germánskými jazyky, má podlouhlý úzký tvar (délka oblasti je přibližně 110 km a šířka od 20 do 25 km). Oblast moselského nářečí se nachází jakoby v prodloužení sousedních regionů, kde se také mluví německými jazyky, a to zejména v Lucembursku, v Sarre a v Palatinátu. Na východě departementu se moselské jazyky vyskytují souběžně s alsaskými nářečemi oblasti Dolního Rýna.

Franské Lotrinsko je situováno na západě velkého německého území, jež se rozkládá od Severního a Baltského moře až k švýcarskému Valais. Typologie germánských jazyků byla ovlivněna jejich participací na některých fonetických změnách. Filologové a dialektologové rozdělují oblast německých nářečí na tři velké zóny, jež jsou nacházejí v pásech z východu na západ území: na severu je to dolní němčina, na jihu horní němčina (alemanština, švábština a bavorština) a mezi nimi oblast střední němčiny, jejíž součástí jsou i franská moselština v Lucembursku, moselské nářečí, používaná v Lotrinsku, Palatinátu, Hesle a Thuringe.

Germánská část Moselska tvoří část rýnské oblasti: nachází se na hranici oblasti isoglos a isofon ve tvaru vějíře, který dialektologové nazývají „rýnský vějíř“. Hranice se rozevírají ve tvaru vějíře na pravém břehu Rýna, ovšem lingvistická germano-románská hranice se nachází až za ním.

Geografické variace

Region Thionville, Sierck a Boulay tvoří součást oblasti střední franštiny, v níž rozlišujeme na severu kolem Cologne a Coblenze jazyk „*le ripuaire*“, jímž mluvil již Karel Veliký, a na jihu moselskou franštinu. Ta pokrývá rozsáhlý region zahrnující Lucembursko a severovýchod departementu Moselsko. Lotrinští uživatelé tohoto nářečí ho však zařazují do skupiny lucemburských jazyků. Rozlišujeme v podstatě dvě varianty moselské franštiny: moselskou franštinu na severozápadě území a rýnskou franštinu, jíž se mluví na jihovýchodě. Na hranici regionu Dolní Porýní jsou některé nářečí velmi blízké dolní alemanštině. Když se potkají dva lidé, jeden z oblasti Sarrebourgu a druhý z regionu Sierck nebo Thionville, budou spolu mluvit francouzsky. Nicméně výslovnost, gramatika a slovní zásoba mají tolik zvláštností a odlišností, že vzájemná domluva bude poněkud ztížena.

V oblasti Cattenomu, Siercku a Thionville lidé jako jediní v germánské části Moselska používají pro 2. osobu množného čísla jiný tvar než pro osobu první a třetí. Tuto zvláštnost lze nalézt také v nejjihnější části Horního Porýní a na hranici se Švýcarskem a s dalšími jevy ukazuje, že jazyky této oblasti se řadí k jinému typu dialektů než zbytek Moselska, takže někteří aktivní zastánci tvrdí, že se jedná o franštinu lucemburskou.

Oblast Saint-Avold a Faulquemontu se od zbytku odlišuje nosovkami a dvojhláskami a také odlišným způsobem časování pomocného slovesa *être* být.

Rýnská franština v oblasti Bitce a Sarreguemines se poněkud odtrhuje jak od německé části Lotrinska, tak od Alsaska. Jedním ze specifických rysů je rotacismus, porucha výslovnosti hlásky *r*. Dentální okluzívy *d* a *t* v pozici mezi dvěma samohláskami jsou oslabeny v *r* a *l*. Tento jev se vyskytuje ve velké oblasti kolem Francfortu a také se rozkládá až na hranici s Baltským mořem.

Historie jazyka

Region Moselska byl obýván nejprve Kelty, poté Římany a germánská invaze začala ve 3. století našeho letopočtu. V 5. století přišla zásadní vlna kmene Franků, který se smísil s Alamány na levém břehu řeky Mosely. Germánský jazyk se rychle šířil, a až do dnešních dnů se lze dochoval především v místních názvech. Během staletí názvy míst pozměnila různá administrativa a vlády, ale „mikrotoponymie“ se nedotkla, dochovaly se tak vzácné pozůstatky jmen keltských a římských/románských.

Frankové mluvili germánským dialektem, franštinou, z níž se zachoval určitý počet obecných jevů, ale také varianty, jež jsou dokladovány v prvních psaných textech z období středověku. Rozdílly se během doby zvětšovaly a výsledkem jsou dnes různé varianty mluvené franštiny: holandsština a vlámština jako dva typy dolno-franštiny, moselská franština, jíž se mluví v Lucembursku a v regionu Thionville a Sierck v Moselsku, rýnská franština používaná v oblasti Mayence, Sarre, německé části Moselska a v Alsasku Bossue. V Palatinátu a nejseverněji v Alsasku se mluví jihorýnskou franštinou, která však přesahuje do dolní alemanštiny.

Hranice jazyků oddělující jazyky románského původu od germánských kříží několik zemí na západě Evropy: Belgii, severovýchod Francie, Švýcarsko a také do jisté vzdálenosti tok Rýna a Dunaje. Frankové, jež v 5. a 6. století obývali velkou část Galie, přijali románský jazyk v oblasti Lotrinska, kde byli v menšině, ale dál mluvili germánskými dialekty na severovýchodě regionu. Jazyková hranice se víceméně od roku 1000 nepohnula. Ve Štrasburských přísahách z roku 842 Karel přislíbil svému bratrovi Ludvíkovi pomoc a učinil tak v germánském jazyce, Ludvík v románském. Od této doby bylo království Lothara navždy rozděleno jazykovou hranicí.

Německá část Moselska, která se na jedné straně otevírá na severovýchodě směrem k jazykům Lucemburska, Sarre a Palatinátu, je na straně druhé situována podél lingvistické

hranice mezi jazyky románskými a germánskými, a je možno konstatovat pronikání románských lexikálních jednotek, především v oblasti Cattenomu, Sierck a Faulquemontu.

Literatura a písemnictví

Před 2. světovou válkou vydal A. Merkelbach-Pinck a jeho bratr, opat Louis Pinck, knihu pohádek, legend, více než pěti set lidových písní a dalších literárních děl, zachovaných v ústní tradici. Příběhy o čarodějích a čarodějkách, vílách, hodných či zlomyslných rarášcích se vyprávěly dětem před usnutím.

Starých psaných dokumentů existuje jen málo, i když lotrinští vévodové nebyli vůči germánskému jazyku, používanému v tomto regionu, nijak nepřátelští. Například seznam účtů z roku 1475, který nechal provést zámecký pán ze Sarregueminesu a jenž byl určen vévodovi lotrinskému, byl napsán v němčině té doby. Lotrinští vévodové až do 18. století neupřednostňovali francouzštinu na úkor němčiny. Francouzština se prosadila coby administrativní jazyk z obou stran lingvistické germano-románské hranice až za vlády vévody Stanislava (1736 až 1766), což znamenalo také v oblasti germánského nářečí, a to představovalo přibližně třetinu vévodství.

Moselský dialekt v současné Francii

Ve 20. století básníci jako Peter Michels, Jean-Louis Kieffer nebo Daniel Laumesfeld píšou svou poezii ve franštině. Pravopis je odvozen od německého pravopisného systému. Tito básníci, stejně jako současní básníci alsaští, litují a pláčou nad pomalou smrtí, nevyhnutelným úpadkem jejich mateřského jazyka. Vzpomínají na svá školní léta, na omezující metody, které školní systém používal k vymýcení dialektu.

Velká různorodost moselských jazyků a ústup němčiny coby psaného obecného jazyka částečně vysvětlují, proč jsou v německém Lotrinsku média výhradně francouzská. Deník *Le Républicain lorrain* vydal poslední bilingvní francouzsko-německé číslo v roce 1988 kvůli nízkému počtu čtenářů.

Jelikož média hranice překračují, Moselani jsou horlivými posluchači německých a lucemburských televizních a radiových stanic.

V německé části Moselska se nachází téměř polovina všech obcí tohoto departementu (celkem je jich 727). V roce 1962 bylo v Moselsku při sčítání lidu zjištěno 360 000 uživatelů nářečí. Výzkum vedený v roce 1999 pro Národní institut demografických studií potvrdil ústup moselských nářečí, v současnosti čítá přibližně 78 000 mluvčích.

Lotrinsko rozlišuje dialekt, jenž se nazývá *Platt*, *Plattdeitsch* nebo také *Lothringer Platt* od oficiálního jazyka, kterým je v Moselsku francouzština a v Německu spisovná němčina. Místo názvu *Platt* se zhruba před pětadvaceti lety začal používat také termín franština.

Na začátku 20. století byla dominujícím jazykem oblasti Moselska francouzština, jež byla prosazována ve škole i státní správou. Lidé, kteří chodili do školy před rokem 1918 a z nichž ti nejstarší mají dnes kolem 90 let, byli běžně bilingvní, a mohli si tak vybírat ze dvou jazyků, jako to dělali obyvatelé Alsaska: věta započatá ve francouzštině byla dokončena nebo přerušena dialektem a naopak. Od 2. světové války se však situace mění, nastupující generace používaly nářečí mnohem méně. Přesto však, i podle výzkumů z roku 2000, dialektologové nacházejí svědky, i mladé, kteří mluví perfektně francouzsky, ale používají i dialekt v kontaktu se svými rodiči a prarodiči.

Výuka

Moselské jazyky náleží do skupiny německých dialektů. Spisovná němčina, která se od roku 1945 vyučovala pouze jako cizí jazyk na druhém stupni školy, znovu získává prostor v rámci ekonomických výměn se sousední zemí. V státním školství v Bitche, Forbachu, Sareguemines a Freymingu existuje na úrovni primárního vzdělávání program *la Voie spécifique mosellane*, která povoluje vyučování němčiny v rozmezí osmi hodin týdně, s jedním předmětem vyučovaným v němčině. Soukromá společnost ABCM, podporovaná místními sdruženími, založila v Sarreguemines dvě mateřské školy, kde se rovnocenně vyučuje v němčině a francouzštině.

Zhruba před třiceti lety bylo zkušebně zavedeno vyučování moselské franštiny, ale brzy se od toho upustilo. V mnohých lokalitách blízko lucemburských hranic se v současnosti vyučuje na státních základních školách lucemburština, od dvou do tří hodin týdně, pokud jsou vyučující schopni toto zajistit. V mateřských školách se děti učí píšně v jazyce Platt. Co se týká vzdělávání druhého stupně, moselská franština se do vyučování zahrnuje pouze jako součást programu regionálního jazyka a kultury. V Métách a Thionville se učí dospělí lucemburštinu na vysokých školách a tyto kurzy jsou finančně podporované lucemburskou vládou. Je třeba připomenout, že už po desetiletí nabízí Lucemburské velkovévodství zaměstnání mnohým pracovníkům z příhraničí.

4.3 Západní vlámsština

Západní vlámsština je nářečí nizozemštiny a nachází se ve specifické jazykové situaci, ne všechny vědecké definice se na ni mohou aplikovat. Termín standardizovaný jazyk se pro vlámsčinu nemůže použít kvůli velkému počtu mluvčích, kteří byli vychováni ve francouzském světě.

Dějiny jazyka a jeho užívání

Vlámsština již ve vrcholném středověku zasahovala až do oblasti asi 30 kilometrů severně od řeky Sommy, kde tak vznikla zóna diglosie, tzn. vedle sebe existovaly dva jazyky, a zná tedy fenomén vzájemného ovlivňování. Tuto přítomnost dvou jazyků dokladují dvojí názvy pro města: Atrecht pro Arras, Kamerijk pro Cambrai, Rijsel pro Lille, Grevelingen pro Gravelines apod. Písemné záznamy jsou četné, zejména v literatuře a právních textech, dosvědčují těsné vazby mezi těmito dvěma regiony. Nejkrásnější texty středověké nizozemské literatury jsou psány vlámsky a dokladují důležitou roli, kterou hrály vlámské dialekty v pobřežních oblastech. Vlivem historických událostí se rozloha používání vlámsčiny zmenšila a vyostřila se úvaha národního charakteru. Tato myšlenka se však vyvíjela odlišně ve Francii a jinak v Nizozemí. Západní vlámsština nese stopy tohoto vývoje a opomenutí historie. Dvojjazyčný slovník francouzsko-vlámský, který byl vydán ve Francii v 16. století, se týkal jazyka, nazývaného vlámský ve francouzštině. Je však třeba připomenout, že je rozdíl mezi termíny *flamand* vlámský a *néerlandais* nizozemský.

Lidé žijící v této oblasti přechodu mezi dvěma jazyky a politickými tahanicemi zažili jak přítomnost dvou rozdílných jazyků a kultur, ale také snahu o pofrancouzštění. Vlámský region byl připojen k francouzské koruně na základě Verdunské smlouvy z roku 843. Francouzština a vlámsština existovaly vedle sebe bez větších problémů, protože města byla bohatá (což zdůvodňuje samostatný a výjimečný kulturní vývoj v oblasti). Války v 17. století zostřily požadavky na právní a politické hranice, ale také poničily velkou měrou vzkvétající obchodní síť a podnikavého ducha. Industrializace a nárůst populace v 19. století měly za následek zvýšení rozdílů mezi francouzskými městy a vlámským venkovem.

Přítomnost dvou jazyků, byť slábnoucí, byla usnadněna absencí přirozené hranice. Silná přítomnost Lille coby hlavního města Flander udělala hodně pro zachování francouzštiny v městském prostředí, takže vlámsčinou se mluvilo hlavně na venkově.

To vše se odehrávalo s tichým souhlasem Nizozemí. Od bitvy u Cassel v roce 1677 se Oranžské dynastie vzdala svého snu vládnout celému Nizozemí a uznala vládu Rakouska nad Nizozemím, které bylo především francouzské.

Vlámština v dnešní Francii

Vlámština je, co se týká oblasti televizního a rádiového vysílání a vydávání novin a knih, v útlumu, pokud ne přímo na cestě k zániku. Tento pokles je vyvážen z ekonomických důvodů rostoucím zájmem o nizozemštinu.

Je pravda, že na druhé straně hranice nebyla pro slovo *flamand* vlámský příznivá situace, a to do té míry, že Belgičané mluvící vlámsky odedávna sami sebe označovali za „nederlandofony“. Lingvistická oblast nizozemštiny, jež byla oficiálním jazykem Holandska, poté Nizozemského království a také v Belgii, je tedy docela rozsáhlá. Nic se nezměnilo v kulturních problémech ani neosvětlilo vztahy: „vlámský“ zůstává přídavným jménem kulturní a národní povahy, kdežto „nizozemský či holandský“ je rozšířenější a používá se častěji ve významu národního charakteru.

Události za hranicemi země nijak nezlepšily situaci vlámské, naopak zmenšil se díky nim počet mluvčích a rozšířilo se užívání nizozemštiny, a to z několika důvodů: stárnutí populace ovládající jazyk, žádný příliv nových zájemců o jazyk, urbanizace, která pro nářečí nebyla příznivá nikdy. Počty uživatelů dialektu se pohybují od 100 000 lidí (nejoptimističtější odhady) do 30 000 mluvčích. Aktivní uživatelé vlámské lze nalézt především na venkově v oblasti kolem Dunkerque a Bailleul. Jedná se však většinou o starší lidi, kteří neumí nebo nemohou jazyk předávat mladší generaci. Pasivní uživatelé jsou ti, kteří vlámskou slýchali v dětství od rodičů a prarodičů, a tvoří nejpočetnější skupinu podél francouzsko-vlámské hranice, jež se dnes snaží navázat na jazyk svých předků.

Návrat ke kořenům však svědčí především nizozemštině než vlámskému nářečí kvůli internacionalizaci této oblasti a evropskému vývoji. Francouzské Flandry se snaží znovu nalézt cestu k rodinné minulosti, dělají to však cestou standardizovaného jazyka, aby byla odhalena mentalita předků.

V roce 1853 byl založen vlámský výbor, který se zabýval spíše folklorními kořeny než lingvistickými. Jeho členové však nemluví vlámsky, což může vysvětlovat záměr výboru zachovávat lingvistické dědictví. S podporou Nizozemské lingvistické unie (bilingvní vlámsko-holandská organizace) se v příhraničních oblastech pořádají se vzrůstajícím úspěchem kurzy nizozemštiny. Snahy o ochranu kulturního dědictví se

projevují například ve formě lokální rádiové stanice *Uylenspiegel*, byť v omezeném vysílacím čase.

Některé učebnice vlámstiny (například *Cours de flamand. Het Vlaams dat men oudders klappen. Méthode d'apprentissage du dialecte des Flammands de France*) připomínají neúspěch, kterým se stal pokus o zavedení vlámstiny do výuky ve školách v roce 1982. Naproti tomu používání nizozemštiny v základních školách slaví velký úspěch, zejména díky aktivnímu přístupu akademické obce a také francouzsko-nizozemské organizaci, která sdružuje francouzské a nizozemské učitele.

Mnozí obyvatelé vlámského regionu se dnes více zajímají o svůj jazyk a jeho připoutání k vlámským historickým a kulturním pramenům. Sami sebe nazývají Vlámky a jako Vlámové se vymezují vůči okolnímu světu. Toto oživení slouží ku prospěchu hlavně nizozemštině, jež je považována za přirozenou pokračovatelku historického i kulturního vývoje. Vlámské nářečí se stalo jakýmsi odrazovým můstkem pro mezinárodní zaměření, kterým ovšem dialekt směřuje k zániku.

4.4 Jazyky oïl

Francie již odnepaměti neuznává bohatství lidové kultury a svého jazykového dědictví, které je rozšířeno pod pojmem patois. Vztah jazyka a patois byl na dlouhou dobu ustaven v 18. století, kdy termín patois označoval nesprávnou mluvu používanou ve všech provinciích (pouze v hlavním městě se mluvilo spisovným jazykem). Patois byla v 18. století považována za degradovanou formu francouzštiny.

Termín „jazyky oïl“ byl poprvé oficiálně použit asociací Obrana a podpora jazyků oïl *Défense et promotion des langues d'oïl* (DPLO), jež byla založena roku 1982. DPLO však zahrnuje pouze jazyky, jejichž počet rodilých mluvčích se různí a které propaguje několik organizací vydávajících oficiální či polooficiální vzdělávací dokumenty: jazyk poitivinsko-saintongeský, galský, normanský, pikardský, valonský, šampaňský a morvanský. Východní oblast od Arden po Franche-Comté zahrnuta není, k čemuž přispívá i neshoda v pojmenování jazyků *oïl* mezi skalními zastánci i lingvisty a nedostatek vědeckých výzkumu jazyků *oïl*.

Do jazyků *oïl* se řadí pikardština (sever Francie až na hranicích s Belgií, valonština (výběžek Givet na severu departementu Ardeny), šampaňština (region Champagne), lotrinština (mluví se jí v Lotrinsku, ale i mimo Francii, v malé oblasti kolem Virtonu

v jihovýchodní Belgii), jazyk franc-comtois (department Franche-Comté, oblast horní Saôny, sever Doubs a Jury, a zasahuje až do Švýcarska, oblast Bernského Jury), burgundština (Burgundsko, Morvan), jazyk poitevin-saintongeský (oblast Poitou, Charente, Vendée), jazyk gallo (západ Francie kolem měst Angers a Tours) a normanština (region Normandie).

Historický vývoj jazyků oïl

Variety jazyků *oïl*, možná i kvůli své blízkosti k národnímu jazyku, byly ovlivněny dalšími jazyky na území Francie, neboť oblast *oïl* byla ve středu územní expanze okolních národů, a další jazyky Francie a jejich vliv tam proto byly relativně stále přítomny (bretonština, vlámsština, okcitánština hybridní jazyky v přechodové oblasti *le Croissant*).

Održení dvou velkých celků *oc* a *oïl* bylo citlivou otázkou pro mnohé lidi již od středověku. Toto rozdělení území na dvě části podle různého způsobu, jak říci ano (*oïl* na severu z latinského *hoc ille*, *oc* na jihu z *hoc*) bylo zahájeno již za vlády Merovejců a skončilo v době vlády Karlovců. Uvnitř těchto dvou celků pak následně probíhalo další dělení bez vlivu na základní systémy, z něhož se zrodily dnešní dialekty: .

Společné znaky jazyků oïl

Sever Galie, který byl romanizován později než jih, si zachoval méně jevů z minulosti a prošel rychlejším vývojem a více změnami (například diftongizace otevřených samohlásek *a*, *e*, *o*: latinsky *sapa*, *mel*, *novo*, sever *sève*, *miel*, *nuef-neuf*, jih *saba*, *mèl*, *nou* míza, med, nový, nebo vymizení intervokalického *t* a *d*: latinsky *vita*, sever *vie*, jih *vida* život).

Rozdíly

V jazycích *oïl* se udála specifická diftongizace, kterou nepoznaly žádné jiné románské jazyky. Například uzavřené přízvučné samohlásky *e* a *o* se vyvinuly v *ei* a *ou* (latinsky *pira*, *me*, *nodu*, *gula* na východě *pouère* > *poire*, *mouè* > *moi*, *næud*, *gueule*, na západě *père*, *mé*, *nou(k)*, *goule* hruška, tvar osobního zájmena já, uzel, tlama). Z uvedených příkladů je zřetelné, že francouzština přejala tvary, které se používaly na východě země. Další vývoj, podle kterého lze jazyky *oïl* rozdělit na tři části, je vývoj koncovky *-ellus* (z latinského slova *bellus* vzniklo *biau* ve střední oblasti *oïl*, na západě *bia*, a v jižní pikardštině *bieu*). V celé západní oblasti od Normandie po Saintonge se na rozdíl od francouzštiny vyskytuje nazální diftongizace (francouzsky *grand* vs. *gran-on*, *gron*, *grin-on*), což pochází z anglo-normanštiny). Na severu a východě se germánské *w* na začátku slov

bud' plně zachovalo (pikardština, valonština, lotrinština) nebo se zjednodušilo ve v (normanština).

Výuka

V současné době se alespoň trochu mění mentalita lidí, co se týká zachování jazyků *oïl*, neboť obava z úplného vymizení jazyků Francie, které hrozí asi tak dvě stě let, je stále velmi blízko. Pokud se nezmění skutečná jazyková Francie, regionální jazyky se už neubrání společenským a sociálním změnám a zaniknou. Na rozdíl od jiných regionálních jazyků, které jsou oficiálně vyučovány a mají status ko-oficiálních jazyků, se jazyky *oïl* drží v této oblasti zpátky. Jedním z úspěchů v zavedení jazyků *oïl* do vyučování je, že v roce 1982 byla zavedena možnost nepovinně absolvovat přijímací řízení v některém z jazyků *oïl* na vysokých školách *Écoles Normales* a také IUFM (*Institut Universitaire pour la Formation des Maîtres*) v Amiens, Lille, Caenu, Rouenu a Poitiers.

5. Ligurština

Několik malých společenstev, jež se nacházejí v alpském masivu na hranicích Francie a Itálie, přesněji v oblasti sousedící s Piemontem a Ligurskem, používá jazyk, jež není okcitanštinou, ale spíše se řadí k jazykům severozápadní Itálie, ke skupině ligurských jazyků, které se používají v oblasti Ligurska a okolo Janova. Původní ligurština byla izolovaným jazykem Středomoří a v dnešní době zčásti přežívá v nové podobě.

Tato jazyková skupina se také někdy nazývá janovská (abychom se vyhnuli termínu ligurský, který odkazuje na jazyk předlatinský). Do této oblasti spadají francouzské vesnice Tende, La Brigue, Saorge, Le Fontan, Breil sur Roya, Piene-Haute a Libre, v nichž žije několik tisíc aktivních či pasivních uživatelů jazyka. Již několik let se různé dobrovolnické společnosti snaží zachovat jazyk a kulturu oblasti pro budoucí generace.

Z historického hlediska byla tato oblast v područí, postupně nebo i současně, různých dynastií regionů Provence, Savojska, Piémont-Sardaigne a samozřejmě Francie. Administrativní hranice pak jen zřídka korespondovaly s hranicí jazykovou.

Malá oblast specifického nářečí, jež se vyznačuje velkým konzervatismem, se nazývá podle horní části údolí Roya – *le royasque*. Nářečí je součástí skupiny alpských ligurských jazyků, která je obklopena dvěma dalšími jazykovými oblastmi, a to okcitánskou na západě a ligurskou na východě (je možno přidat i nářečí piémontské na severu).

B. JAZYKY IMPORTOVANÉ NA ÚZEMÍ FRANCIE

1. Arabština zemí Maghrebu

Termín arabština zemí Maghrebu zahrnuje jazyky, jimiž se mluví v geografické oblasti od nejvýchodnější části Egypta až po Atlantský oceán. Patří se všemi arabskými jazyky do jazykové rodiny semitských jazyků. Arabizace severní Afriky začala v 7. století po dobytí Araby, kteří však jako mluvený jazyk přinesli do oblasti berberštinu.

Je třeba připomenout, že existuje jak spisovná či standardní arabština, tak také obecná arabština, a tyto dvě formy jsou jasně odlišené. Obecná arabština se předává ústní tradicí (písňemi a poezií) a jen zřídka se používá při psaní. Je však potřeba ji vyučovat, je to jazyk propracovaný, s bohatou slovní zásobou a tvoří se v ní literární díla. Je používána od Maroka po Tunisko. Tento literární jazyk, který není lehké si osvojit, byl používán lidmi, jež často neuměli psát ani číst a neznali spisovnou arabštinu. V dnešní době ji ohrožuje modernita, mladí lidé ji znají čím dál tím méně, ale situace se změní díky maghrebskému kulturnímu hnutí obrody.

Jazyková situace v zemích Maghrebu je často popisovaná jako stav diglosie, kde existují dvě varianty arabštiny, jedna spisovná a druhá nespisovná, dialekty. Realita je však poněkud jiná. V Maroku a Alžírsku existují dva mateřské jazyky, marocká nebo alžírská arabština a berberština. Dalším faktorem je negramotnost, která dosahuje až 50 %. Spisovnou arabštinu ovládá často spolu s francouzštinou jen menšina, která se rekrutuje z řad společenské a kulturní elity. Vliv francouzštiny na arabštinu nelze podceňovat.

Po vyhlášení samostatnosti se hranice zemí Maghrebu uzavřely, a to spolu s rozvojem dopravy, s vyšší mobilitou populace a masivním odchodem obyvatel z venkova do měst podpořilo vznik jazyků koiné ve všech zemích Maghrebu, čemuž pomohla i média zachovávající regionální zvláštnosti (především přízvuk a slovní zásobu).

Arabština ve Francii

V mnoha francouzsko-arabských rodinách se dnes mluví arabsky, ale jedná se jen o znalost ústní. Lidé se často za svůj jazyk stydí, neboť je to pořád jen dialekt, patois (jen klasická či spisovná arabština je z kulturních nebo náboženských důvodů „vznešeným“ jazykem). Nepřiznávají tak svému jazyku velkou hodnotu.

Od roku 1994, respektive 1995 mohou studenti středních škol skládat maturitní zkoušku z arabštiny jako nepovinného předmětu. Pro písemnou část se připouští jak arabské písmo, tak latinka. Počet úspěšných zájemců o maturitu z arabštiny byl v roce 1995 sedm a půl tisíce a o čtyři roky později dosáhl téměř deset tisíc. Navzdory svému úspěchu byla možnost maturitní zkoušky z arabštiny v únoru 2001 Ministerstvem školství zrušena a nahrazena zkouškou z arabštiny, která však předpokládala znalost arabského pravopisu, takže počet zájemců se v letech 1999 až 2001 snížil o 60 %¹.

Arabština se stále předává z generace na generaci v rámci rodiny. Rodinná jazyková politika se však liší. Jazyk se buď jen pasivně předává (rodiče mluví na děti arabsky, ty však odpovídají francouzsky), nebo se arabsky aktivně mluví mezi všemi členy rodiny. Dnešní rodiče ve věku 50 let a více mluví stejnou arabštinou, jakou používali při odchodu z vlasti před dvaceti či třiceti lety. Většina z nich pochází ze zemědělských oblastí, a předávají tak jazyk starý, který nebyl poznamenán kulturními převraty po vyhlášení nezávislosti. Z nedávného průzkumu vyplynulo, že alespoň jeden z rodičů 1 170 000 dospělých lidí mluvil arabsky.

Arabsky mluvící obyvatelstvo, dnes žijící ve Francii, pochází původně z různých zemí a často mluví velice vzdálenými variantami arabštiny, kdy vzájemné porozumění není okamžité. Přizpůsobují proto svůj jazyk, aby se rozdíly co nejvíce zmenšily, což vede k poněkud umělému, ale účinnému jazyku.

Výuka arabštiny ve Francii

V rámci výuky cizích jazyků na prvním stupni základních škol vede jednoznačně angličtina. Mezi prvními šesti jazyky, které si žáci nejčastěji volí, je kromě angličtiny, němčiny, španělštiny, italštiny a portugalštiny také arabština.

Počátek výuky arabštiny ve Francii spadá do minulého století po dobytí Alžírsko, a to hlavně ve Škole orientálních jazyků (*École des Langues orientales*). V současné době lze studovat arabštinu i na vysokých školách (od roku 1996 doktorát).

¹ Statistické údaje citovány dle Bernard Cerquiglini, *Les Langues de France*, Presses Universitaires de France, Paříž, 2003, s. 200-202

2. Západní arménština

Arménština patří do jazykové rodiny indoevropských jazyků, tvoří však izolovanou větev: její struktura je v nejstarší fázi vývoje analogická s řečtinou, obsahuje také mnoho slov z íránštiny. Ve středověku se arménština rozštěpila na dvě hlavní větve, východní a západní. Západní arménštinou se mluvilo především v Osmanské říši a jeho provinciích, východní větev měla centrum v oblasti Kavkazu. V dnešní době se východní arménština používá v oblasti Kavkazu, v Íránu, Asii a hlavně v Arménii, kde za sovětské okupace proběhla přísná reforma pravopisu. Západní arménštinou se od roku 1915 mluví pouze v malých izolovaných oblastech – arménských diasporách – na Středním Východě, v USA a především v Evropě (ve Francii, Řecku, na Kypru, v Itálii, Belgii, Nizozemí či Německu).

Arménština ve Francii

Francie je jednou z početných arménských diaspor, která se vytvořila od počátku 20. století díky emigraci Arménů po turecké genocidě a následném násilném vysídlování ze strany tehdejšího Sovětského svazu. Ve Francii se v 70. letech 20. století arménština stala předmětem obrozeneckého hnutí. Třetí generace Arménů, již dokonale integrovaná ve francouzské společnosti, se snažila znovu si osvojit svůj původní jazyk. Následkem tohoto hnutí bylo založeno několik dvojjazyčných škol. V současnosti se vzdělává v šesti školách 900 studentů, což je desetkrát více než před deseti lety.

Počet arménsky mluvících obyvatel je obtížné určit. Počet Francouzů arménského původu se odhaduje asi na 400 000 lidí. Z toho je přibližně 150 až 250 000 lidí pouze pasivními uživateli jazyka, aktivně arménsky hovoří bezpochyby mnohem méně lidí¹.

S odchodem první generace imigrantů se rapidně snížilo předávání jazyka v rámci rodiny. Přesto nezanedbatelné množství rodin doma používá arménštinu, což je doprovázeno i školním vyučováním v bilingvních školách či jinými organizacemi. Jazykové a kulturní činnosti pro děti nabízí mnoho asociací (jen v Paříži jich sídlí přes čtyřicet). Asi nejznámějším Francouzem arménského původu je zpěvák Charles Aznavour.

Vyučování arménštiny

Výuku arménštiny alespoň jednou týdně nabízí většina kulturních asociací ve všech

¹ Statistické údaje citovány dle Bernard Cerquiglini, *Les Langues de France*, Presses Universitaires de France, Paříž, 2003, s.

regionech, kde Arméni žijí (například Île-de-France či Rhône-Alpes), hlavním zajišťovatelem vzdělávání v arménštině však jsou bilingvní francouzsko-arménské školy (v roce 1999 jich bylo ve Francii šest). Z vysokých škol, jež nabízejí výuku arménštiny, můžeme jmenovat například Národní institut orientálních jazyků a civilizace v Paříži (*l'Institut national des langues et civilisations orientales*), jehož kurzy arménštiny jsou jak pro rodilé mluvčí, tak pro naprosté začátečníky.

3. Berberština

Berberština je jednou z větví jazykové skupiny semito-hamitské, do které spadají kromě berberštiny také semitské, kušitské a čadské jazyky a egyptština. Původ berberštiny leží čistě v severní Africe, nebyly nalezeny žádné stopy o její existenci v jiných částech světa ani žádný pre či neberberský substrát.

Veškerá severoafrická populace byla původně berberského původu. Velká většina dnešních arabsky mluvících obyvatel jsou jen poarabštění Berbeři (proces arabizace probíhá v zemích Maghrebu již od středověku a je následkem islamizace a příchodu arabských nomádů ze Středního Východu v 11. století).

Berberská oblast se v Maroku rozděluje do tří hlavních nářečních oblastí, a to především střední a vyšší Atlas. V Alžírsku je hlavním berberským regionem Kabylie, kde žijí dvě třetiny všech alžírských berberofonů. Tradiční oblasti, kde Berberové žijí odnepaměti, se na začátku 20. století rozšířily i do dalších zemí, a největší emigrace za práci a odchod ze zemědělských oblastí nastal po skončení francouzské kolonizace ve všech zemích Maghrebu.

V Nigérii a Mali má berberština status národního jazyka, postupně se začíná vyučovat i na školách, bylo vydáno i několik berberských učebnic. V zemích Maghrebu je situace jiná. Alžírsko se vůči berberštině staví nepřátelsky, vnímá její existenci jako nebezpečí pro národní jednotu. Berberský jazyk není nijak právně uznán a až do nedávné doby neměl v oficiálních institucích žádný význam. V posledních patnácti letech se situace zlepšuje, na dvou univerzitách v Kabylii byly vytvořeny katedry berberského jazyka a kultury, od roku 1995 je možné v posledním ročníku střední školy studovat berberštinu jako nepovinný jazyk. V Maroku je postavení berberštiny dobré, používá se jak při vzdělávání, tak při výzkumech, vyučuje se na většině univerzit a od roku 1994 se uvažuje o oficiálním zavedení berberštiny do výuky.

Berberština ve Francii

Berberofoni jsou v rámci maghrebské imigrace běžně řazeni do jedné skupiny obyvatel, a to arabsky mluvících. Jejich počet se pouze odhaduje, neboť při posledním sčítání lidu průzkum nezjišťoval mateřský jazyk obyvatel. Počet berbersky mluvících obyvatel ve Francii je zhruba 1 500 000, z čehož dvě třetiny jsou alžírského původu a zbytek pochází z Maroka.

Berberština vždycky figurovala na seznamu jazyků, ze kterých bylo možné skládat maturitní zkoušku jako nepovinný předmět. Od konce 70. let minulého století, kdy maturitu v berberštině složilo asi 40 studentů, přesahoval každoročně počet zájemců tisícovku a v roce 1998 dosáhl čísla 1 800. V národním žebříčku oblíbenosti u maturity stojí berberština hned za arabštinou a okcitanštinou. Tato čísla jsou zajímavá především ze sociolingvistického hlediska, neboť dokazují silný zájem mladých Francouzů berberského původu o svůj jazyk¹.

4. Romština

Pojem Romové označuje společenství lidí indického původu, kteří mají společný jazyk a některé kulturní rysy. Svůj jazyk si předávají z generace na generaci již od příchodu prvních Romů do západní Evropy na začátku 15. století a po celém světě jím mluví téměř osm milionů lidí. Dnešní romština je stále blízká novindickým jazykům, a ačkoliv se díky kontaktům s jinými evropskými jazyky vyvíjí a mění, je vzájemné porozumění romsky mluvících lidí většinou bez problémů.

Indický původ romštiny už dnes nikdo nezpochybňuje. Vykazuje některé společné znaky s hlavními indickými jazyky jako je hindština, pandžábština nebo nepálština. Rozdíly mezi těmito jazyky jsou podobné jako rozdíl mezi francouzštinou a italštinou. První Romové přišli do Evropy v 10. století a usadili se především na Balkánském poloostrově. Z této první vlny pochází dnešní romské obyvatelstvo ve Španělsku a v oblasti Balkánu, Karpat a Baltu a jejich jazyk se stal první nářeční vrstvou. Na východě se tato romština změnila jen málo, v západní Evropě naopak hodně. Druhá vrstva se vytvořila na Balkánském poloostrově, odkud se dále nerozšířila a poslední vrstva vznikla asi před dvěma

¹ Statistické údaje citovány dle Bernard Cerquiglini, *Les Langues de France*, Presses Universitaires de France, Paříž, 2003, s. 220-225

sty lety v Rumunsku, v oblasti západního Banátu. Romové používající tuto třetí variantu romštiny žijí v Rusku, ve Skandinávii, ve Spojených státech amerických a dokonce i v Austrálii. Francie je jedinou zemí, kde vedle sebe existují všechny tři skupiny romštiny. Děti se romsky učí ve většině případů v rodině. Počet Romů žijících ve Francii se blíží ke 300 000, z nichž většina má francouzské občanství.

Výuka romštiny

Na základních ani středních školách ve Francii nebyl dodnes vytvořen žádný vzdělávací program v romštině. Romský jazyk lze studovat pouze na univerzitě, a to v Národním institutu orientálních jazyků a civilizace v Paříži (*l'Institut national des langues et civilisations orientales*). Vzdělávání v a o romštině má připravit a vychovat romskou elitu, aby se aktivně zapojila se do veřejného života, ať už jako překladatelé, soudci nebo vědci, ale především učitelé a profesori, kteří budou schopni vyvážit historický deficit ve výchově a vzdělávání, který utrpěli mnozí Romové.

5. Jidiš

Jazyk jidiš vznikl spojením germánským, románských, hebrejských, aramejských a slovanských jevů a rysů a jelikož prvně citované znaky převládají, řadí se většinou do západní skupiny jazyků germánských. Lze ho však přiřadit i k jazykům orientálním díky části semitských prvků a používání hebrejské abecedy. Nepochybně však jidiš náleží do skupiny jazyků judeo, do kterých jsou zahrnuty i židovské jazyky jako je judeo-španělština či judeo-arabština. Tyto jazyky vznikly díky nepřetržité migraci a všechny mají společné následující lingvistické prvky: hebrejsko-aramejské bohatství, které se šířilo liturgií, biblickou výchovou a studiem Talmudu; přínos židovských jazyků, jež se vyvinuly v původních oblastech a nakonec masivní výpůjčky ze sousedních nežidovských jazyků (například hornorýnské němčiny).

Geografické variace

Jidiš používala většina židovských komunit v Evropě již od středověku, vyvinul se do dvou větví: západní, jíž se mluvilo hlavně v německé oblasti a zasahovala až na sever Itálie, a východní, která se šířila od 17. století ve slovanských zemích. Západní jidiš se počátkem 19. století asimiloval s okolními jazyky a v některých oblastech vymizel docela.

Východní jidiš používalo v roce 1939 přes deset milionů lidí v Polsku, Rusku, Litvě, Rumunsku a Maďarsku a také imigranti v USA, Francii, Velké Británii, Latinské Americe, Jižní Africe a Palestině. Genocida Židů v letech 1939 až 1945 drasticky počet mluvčích snížila a dnes se toto číslo pohybuje kolem milionu a půl po celém světě.

Jidiš v dnešní Francii

Historickou kolébkou jazyka jidiš ve Francii se před tisíciletím stala oblast Lotrinska. Dnes se používá jak západní, tak východní jidiš, přinesený v 80. letech 18. století ruskými, rumunskými a polskými emigranty. Oba jazyky mají pozici velice oslabenou.

Populace mluvící jidiš se ve Francii soustřeďuje do Paříže, Nancy, Štrasburku, Lyonu, Lille a dalších měst a čítá pouze několik tisíc aktivních uživatelů. Pasivní znalost jazyka se týká asi 50 000 obyvatel. Předávání jidiš mladé generaci rodiči je v současné době téměř na ústupu, aktivní jsou hlavně starší lidé a ortodoxní Židé. Kvůli oživení a obrodě jazyka jidiš byla v Paříži v roce 1981 založena Asociace pro studium a šíření kultury jidiš (*l'Association pour l'étude et la diffusion de la culture yiddish, AEDCY*), první instituce v Evropě, jež byla plně zasvěcena kultuře jidiš.

Vzdělávání a jidiš

Navzdory několika pokusům stále ještě nebyla zavedena výuka jidiš pro děti. Jazyk se vyučuje v rámci kurzů pro dospělé všech generací, které organizuje Centrum Medem pro jidiš, AEDCY nebo Asociace bývalých židovských bojovníků (*l'Association d'anciens combattant juifs*). Jazyk jidiš se vyučuje také na univerzitách, od začátečnické úrovně až po doktorát.

III. JAZYKOVÁ SITUACE ZÁMOŘSKÝCH TERITORIÍ

1. Kreolské jazyky na bázi francouzštiny

Kreolskými jazyky¹, které vznikly na bázi francouzštiny, se mluví především v zámořských departementech Francie (DOM, *départements d'outre mer*) a mezi obyvateli bývalých dominií, kteří se usadili na kontinentálním území Francie. Výskyt kreolských jazyků se týká čtyř hlavních DOM, a to Guadeloupe, Francouzské Guyany, Martinique a Réunionu, rozlišujeme tedy kreolštinu guadeloupskou, guayanskou, martinickou a réunionskou. K jazykům těchto čtyř oblastí musíme přiřadit také kreolské jazyky, jejichž počet uživatelů je nižší nebo které se považují za jejich nepřilíš odlišné varianty. Kreolskými jazyky na bázi francouzštiny se mluví také na ostrovech, které nespádají pod francouzskou svrchovanost (například souostroví Seychely, ostrovy Mauritius, Haïti či ostrov svaté Lucie). Kreolské jazyky jsou vcelku mladé, vznikly teprve v průběhu evropské kolonizace, která v případě francouzských kreolštin probíhala v polovině 17. století v americko-karibské oblasti (Antily a Guayana) a v oblasti Indického oceánu (první Francouzi se usídlili na ostrově Réunion v roce 1665 po neúspěšném pokusu kolonizovat Madagaskar). Proces kreolizace je výsledkem „domorodého“ přizpůsobení si staré, lidové a regionální francouzštiny, která v koloniích byla již předtím poněkud upravena.

Hlavní rysy

Kreolské jazyky jsou na francouzštině zcela nezávislé a většinou nejsou srozumitelné mezi sebou, ani pro francouzsky mluvícího člověka. Nicméně velká většina lingvistických jevů byla převzata z francouzštiny, často se však jedná o původní starý jazyk, který Francouzi dnes už příliš neznají.

Všechny kreolštiny jsou v oblasti fonetiky charakterizovány velkým uvolněním, co se týče místa artikulace (zaokrouhlené samohlásky ve francouzštině se staly nezaokrouhlené v kreolských jazycích) a zjednodušením finálních konsonantických skupin (*tab* pro *table* stůl, *manm* pro *membre* člen). V morfosyntaxi téměř zanikl jmenný rod a číslo a tvary

¹ Kreolský jazyk je rodným jazykem určitého společenství a vzniká z jazyka pidgin, což je kontaktní jazyk mezi dvěma či více jazyky, obvykle s omezenými funkcemi, redukovanou gramatikou a malým slovníkem. Pidgin obvykle vzniká na základě většího jazyka jako angličtina, francouzština nebo čínština. Kreolština bývá složitější a bohatší.

sloves při časování se skoro nemění.

Používání kreolštin

Ve všech DOM nastala sociolingvistická situace ko-existence dvou jazyků, stav diglosie. Jeden z jazyků – francouzština – je prestižnější a používá se ve formálních situacích a ve veřejné sféře (škola, úřady, soudy), druhý jazyk, místní kreolštinu, se dítě naučí jako malé ve své rodině a používá ji především v soukromí a/nebo v neformálních situacích. Celkový počet uživatelů kreolských jazyků se pohybuje kolem 1 800 000 lidí, což je nejvíce ze všech francouzských regionálních jazyků. Většina kreolských mluvčích se ji naučí jako první jazyk a používají ji denně v běžné komunikaci.

Výuka

Až na pár výjimečných pokusů zatím nebyla do školních osnov výuka kreolských jazyků zavedena, ale v roce 2000 byl ministerstvem školství ustaven kreolský CAPES po vzoru jiných regionálních jazyků. Největší problém současného DOM školství leží jinde: zajistit žákům skutečný a efektivní přístup k francouzštině.

Pro místní rozvoj studia kreolských jazyků a kultury bylo rozhodující založení univerzit na ostrově Réunion, Guyane a Antilách.

2. Jazyky Francouzské Guyany

Francouzská Guyana je typickým příkladem multilingvistické situace mezi nevelkým počtem obyvatel (odhaduje se na 170 000 lidí). Kromě francouzštiny coby oficiálního jazyka se v zemi mluví četnými jazyky přistěhovalců a asi desítkou jazyků, které vykazují rysy regionálních jazyků: mluví jimi francouzští občané na území, jež může být přirovnáno k francouzskému. Dělí se do čtyř skupin: guayanská kreolština, amerindické jazyky, jazyky businenge a jazyk hmong.

Jelikož neexistují žádné oficiální statistiky, skutečný počet mluvčích těchto jazyků ve Francouzské Guyaně se jen odhaduje a je vcelku kontroverzním tématem. Guyanskou kreolštinou hovoří asi 50 000 obyvatel. Skupina amerindických jazyků obsahuje dalších šest podskupin a celkový počet mluvčích je asi 32 000 lidí. Jazyky businenge se vytvořily na bázi angličtiny a portugalštiny a zahrnují sedm jazykových variant. Počet rodilých mluvčích

se odhaduje na 73 000 (ve Francouzské Guyaně i jinde). Jazyk hmong vznikl z jazyků z Jihovýchodní Asie a počet mluvčích se v Guayaně pohybuje pouze kolem 2 000¹.

Dalšími jazyky, které jsou ve Francouzské Guyaně zastoupeny a přítomny, jsou například guadeloupská, martinická a haitská kreolština, brazilská portugalština, španělština, čínština a surinamská kreolština a další.

3. Jazyky ostrova Mayotte

Mayotte je nejjižnější ostrov v souostroví Komory v Indickém oceánu, mezi Madagaskarem a východním pobřeží Afriky. Ačkoliv další tři ostrovy souostroví získaly v roce 1975 nezávislost, Mayotte zůstal z různých politických důvodů pod francouzskou správou, nicméně je součástí stejného celku, kam spadají zbylé tři ostrovy.

Ostrov, jehož sousedními státy jsou na jihu Somálsko a na severu Mozambik, přísluší v historickém a kulturním vývoji do oblasti *swahili*, jež se vyznačuje kontaktem s arabskou kulturou a silným vlivem islámu již od 16. století. Ve svahilštině se tak nachází velké množství přejatých slov z klasické arabštiny (asi 40 % lexika). Jazyky ostrova Mayotte (kromě svahilštiny) se dělí na dvě hlavní podskupiny a přísluší k austronéské jazykové skupině (její jazyky se však vyskytují hlavně v Indonésii a na tichomořských ostrovech): velko-komorština, mohélinština, anjouanština a maorština.

Tyto jazyky nejsou vzájemně srozumitelné se svahilštinou. Mayotte představuje oblast vzácného setkání dvou velkých a významných lingvistických rodin, které od sebe jinak dělí několik tisíc kilometrů. Podle sčítání lidu z roku 1991 měl ostrov Mayotte 150 000 obyvatel, z toho až 70 % neovládalo francouzštinu nebo ji ovládalo s problémy. Na ostrově však nežije nikdo, kdo by byl čistě francouzsky monolingvní.

4. Francouzská Polynésie

Podle sčítání lidu v roce 1996 měla Francouzská Polynésie 220 000 obyvatel a z toho 70 % mluvilo jedním či dvěma polynéskými jazyky. Rozlišuje se pět polynéských

¹ Statistické údaje citovány dle Bernard Cerquiglini, *Les Langues de France*, Presses Universitaires de France, Paříž, 2003, s. 200-202

jazyků: tahitština, mangarévinština, markýzština, jazyky Australských ostrovů a Tuamotu. Pět uvedených jazyků je součástí východní větve polynéských jazyků, mezi něž patří také novozélandská maorština, jazyky Cookových ostrovů a jazyk Velikonočního ostrova. Tyto jazyky jsou si navzájem blízké a připouští jisté procento vzájemné nesrozumitelnosti, ale jejich uživatelé jsou schopni je identifikovat a porozumět jim.

Všechny mají stejné fonologické znaky: pět samohlásek krátkých a dlouhých, malý počet souhlásek a otevřené slabiky. Většina lexému mohou sloužit jako podstatná jména a slovesa. Polynéské jazyky jsou součástí oceánické skupiny austronéské jazykové rodiny, která pokrývá celou Oceánii a Západokaribské ostrovy.

Nejrozšířenějším jazykem ve Francouzské Polynésii je tahitština, hovoří ji asi 150 000 lidí, ostatní jazyky nemají početné zastoupení (méně než 15 000 na Tuamotu a pouze 1000 lidí na ostrovech Gambie). Tahitština měla mít od roku 1980 status oficiálního jazyka spolu s francouzštinou, ale rozhodnutí Teritoriálního shromáždění nebylo ratifikováno. Místní polynéské jazyky se vyučují ve škole v dotaci 2,5 hodiny za týden, výuka tahitštiny byla zavedena na základních (v roce 1982), středních (1983) i vysokých školách (1990).

5. Wallis a Futuna

Na ostrovech Wallis a Futuna se hovoří jen dvěma regionálními jazyky: wallištinou a futunštinou, a to na denní bázi. Populace je velmi homogenní, 87 % obyvatel se narodí v regionu a téměř veškeré obyvatelstvo je francouzské (pouze 0,3 % jsou cizinci). Většina obyvatel mluví a píše velmi dobře francouzsky, dokonce i mezi těmi, kdo nemají placené zaměstnání či opustili školu brzy.

Už několik let se oba jazyky vyučují na 2. stupni základních škol a na středních školách (1 hodina týdně), bohužel toto vyučování nemůže podpořit žádný pedagogický materiál, protože zatím neexistuje.

Wallišтина a futunština se řadí do oceánské větve austronéské jazykové rodiny. Počet mluvčích v případě wallištiny šplhá na 9 500 lidí (a dalších 12 000 mluvčích žije v Nové Kaledonii), ve Futuně mluví regionálním jazykem 4 700 lidí (plus asi 5 000 v Nové Kaledonii)¹.

¹ Statistické údaje citovány dle Bernard Cerquiglini, *Les Langues de France*, Presses Universitaires de France, Paříž, 2003, s. 337 a 342

6. Nová Kaledonie

Přibližně 88 000 obyvatel z celkového počtu asi 200 000 v Nové Kaledonii hovoří 28 jazyky kanak. Toto jazykové rozdrobení vysvětluje starobylost osídlení z doby před třemi tisíci lety a také tradiční struktura společnosti kanak, která byla vždy rozdělena na mnohé náčelnické klany. Jazyky kanak se vyvinuly z jednoho společného jazyka (proto-novokaledonštiny) a jsou známy především díky různosti a složitosti svých fonologických systémů. Současný stupeň diverzifikace jazyků kanak je srovnatelný s indoevropskými jazyky.

Francouzština je jediným oficiálním jazykem země, dominuje v oblasti veřejného života, médií i vzdělání. Je preferována v používání mezi jednotlivými etniky. Vedle spisovné francouzštiny v oblasti existují její další varianty. Nejznámější je kaledonská francouzština, která vznikla mezi původním evropským obyvatelstvem a odlišuje se především přízvukem a intonací.

Všechny jazyky kanak patří do oceánské větve austronéské jazykové rodiny, naproti tomu nejsou příbuzné s papuánskými jazyky z Nové Guineje, ani s jazyky australských aboridžinců. Jazyky kanak se dělí na dvě hlavní skupiny dle oblasti: Velké země a Loyauté. Mluví se jimi v ohromném množství malých společenství, které jsou spojeny mnohými rodinnými či politickými pouty. Lidé jsou tedy běžně bi nebo multilingvní: mluví nebo alespoň rozumí jazyku svých sousedů, své rodiny i rodiny manžela/manželky, pokud se liší. Žádný jazyk není privilegovaný ani prosazovaný. Hovoří se o rovnostářském plurilingvismu.

ZÁVĚR

Napsat jeden text a v něm popsat všechny jazyky, kterými se mluví na území Francie, vypadá jako nemožné. Nejenom, že je nelze všechny vůbec vyjmenovat, ale také výběr zmíněných zcela jistě pozvedne hlasy, proč byl či nebyl zahrnut ten který jazyk. Je třeba učinit vlastní výběr a zároveň respektovat názory jiných.

Můžeme se zmínit o jazycích, které se historicky vyvinuly na daném území, o jazycích imigrantů, jazycích zvaných regionální či o méně známých jazycích různých společenství, jako jsou Romové či hluchoněmí. Mimo oficiální jazyk se ve Francii mluví několika desítkami dalších dialektů a jazyků, ať historicky spjatými s územím Francie nebo přinesenými v minulosti.

Zásadní ovšem je, jaké mají a měly by mít všechny tyto jazyky postavení a roli ve škole. Nejdůležitějším faktorem takového souboru o jazycích Francie je, že by měl hledat cesty, mosty, lávky, jednotlivé jazyky by měly být daleky uzavírání se do sebe a formalismu na všech stranách, nýbrž by se měly potkávat, mísit se a křížit.

Bohužel jazyková politika Francie tomuto ne zcela přispívá. Abychom pochopili současnou situace, je třeba zapátrat v historii. Francie již ve středověku začala prosazovat jazykové sjednocení země, francouzština jako jediný oficiální jazyk byla chráněna a prosazována (*Ordonnance des Moulins* vydané Karlem VII. roku 1410, *Ordonnance de Villers-Cotterêts* Františka I. z roku 1539). První institucí, která začala proces standardizace francouzštiny, byla Francouzská akademie, založená v roce 1635 kardinálem Richelieuem. V 17. století prosazoval *le bon usage* Vaugelas.

Francouzská revoluce přinesla další druhy intervence. Revoluce vlastně viděla jazyk jako svoji záležitost a ve jménu jedné republiky zavedla opatření, aby všechny ty idiomy, žargony, patois a další druhy nestandardní francouzštiny vymýtila, jelikož byly považovány za kontrarevoluční a horší. Za 3. republiky (19. století) zavedla Francie zákonem Julese Féryho z roku 1881-1883 povinnou školní docházku, jež byla bezplatná, bez vlivu církve a povinná i pro dívky. Oficiální politika jazykového sjednocení a povinná školní docházka zasadily dialektům velkou ránu. Výuka regionálních jazyků byla zakázána a děti byly za používání jiného jazyka než francouzštiny trestány.

Na konci 19. století, kdy několik regionálních jazyků už vymřelo, se objevilo několik prvních pokusů o jejich ochranu – záchranu. Francie ovšem regionální jazyky stále nepřijímala, nadále vystupovala jako jednotná země s jedním oficiálním jazykem. V roce

1925 francouzský ministr školství Anatole de Monzie prohlásil, že „v zájmu jazykové jednoty Francie musí bretonština zaniknout“¹.

Teprve za 4. republiky v 50. letech 20. století Francie uznala právo minoritních regionálních jazyků na existenci. Deixonnovým zákonem roku 1951 se povolila nepovinná výuka regionálních jazyků na středních školách a represivní politika na základních školách skončila. V této době se například bretonština začala objevovat i v médiích, po prvních minutách v rádiu ve 40. a 50. letech zazněla v roce 1964 také v televizi. Avšak v roce 1972 prohlásil prezident Georges Pompidou, že „pro regionální jazyky a kulturu není ve Francii místo, pokud chce Evropu zásadněji ovlivňovat“².

V roce 1992 byla vládou přijata ústava, ve které se explicitně ustanovila jako jediný oficiální jazyk země francouzština. Toubonův zákon o francouzském jazyce z roku 1994 se regionálním jazykům vůbec nevěnoval, kromě upřesnění, že tento zákon se nestaví proti legislativě upravující vyučování regionálních jazyků, která byla doposud v platnosti.

V roce 1999 podepsala socialistická vláda Lionela Jospina Evropskou chartu minoritních jazyků, kterou připravila Rada Evropy již v roce 1992, nebyla však ratifikována. Ústavní rada Francie prohlásila, že přijetí Charty by bylo neústavní, neboť v ústavě je zakotveno, že jazykem republiky je francouzština. Podepsání Charty a neúspěch její ratifikace vyvolalo ve Francii veřejnou debatu.

Francie sama sebe prezentuje jako malou zemi bojující za kulturní diverzitu oproti nadvládě angličtiny v mezinárodních záležitostech. Podle francouzské republikánské ideologie (*la laïcité*) jsou si všichni občané rovni a žádná skupina nemůže uplatňovat zvláštní nároky. Tato myšlenka pochází z doby Francouzské revoluce, kdy naopak v předchozí době měly mnohé skupiny speciální práva a privilegia.

Proti politice kulturní stejnorodosti se odmítavě stavěla politická pravice i levice. V 70. letech 20. století vznikla v regionech Bretaně a Okcitanie vlastenecká či regionalistická hnutí, která se zasloužila o založení asociativních škol (*écoles associatives*), kde se vyučují dialekty a regionální jazyky. Tato síť nových škol se v Bretani nazývá *Diwan*, v Baskicku *Ikastola*, v Okcitanii *Calandreta*, v Alsasku *ABCM Zweisprachigkeit* a v Katalánsku *Bressola*. Od té doby byla díky všeobecnému tlaku a vlivu uzákoněna výuka menšinových jazyků, v 80. letech byla Francie dokonce povinna zřídit vlastní bilingvní

¹ Citováno dle http://en.wikipedia.org/wiki/Language_policy_in_France

² Citováno dle http://en.wikipedia.org/wiki/Language_policy_in_France

školy. Bohužel i dnes má ve škole přístup ke svému regionálnímu jazyku pouze čtvrtina z celkového počtu 12 milionů francouzských žáků a studentů.

Kromě asociativních škol bylo ve Francii založeno několik dalších organizací a institucí, které se věnují dialektům a regionálním jazykům, například Akademická rada regionálních jazyků (*Conseil académique des langues régionales*), založená roku 2001, jež má na starosti dohled a podporu jazyků.

Každý za život potká několik druhů jazyků. Jaký užitek z toho na prahu třetího tisíciletí, které už je a nadále bude multikulturní a multilingvistické, může mít škola? Existuje didaktika jazyků, která by se mohla opřít o tuto jazykovou různorodost tak, aby z toho žáci vytěžili co nejvíce? A jak vytvořit souvislosti a ustavit mosty mezi jednotlivými jazyky a kulturami tak, aby žáci přijali a otevřeli se kulturní realitě naší doby a osvojili si jazykové znalosti a schopnosti, které jsou pro jejich osobní, společenský a školní život nezbytné?

Připomeňme, co řekl již Johan Wolfgang Goethe: „Kdo se nenaučí cizí jazyk jako svůj vlastní, nikdy úplně nepozná svůj vlastní jazyk.“ (*Qui ne connaît pas les langues étrangères à la sienne ne connaîtra jamais parfaitement sa propre langue*¹), k čemuž dodává Ludwig Wittgenstein: „Meze našich jazykových schopností kladou meze našemu světu“.

¹ Citováno dle Marielle Rispaill, „Ouvrir l'École au plurilinguisme?“ in Cahiers Pédagogiques n° 423, duben 2004, s. 10

Résumé français

Le but de ce mémoire de diplôme est de présenter la diversité linguistique de la France. Le mémoire offre le tableau des langues régionales et dialectes qui sont parlés sur le territoire de la France et leurs racines sont historiquement attachées avec la France métropolitaine. Le mémoire touche aussi les langues non-territorialisées qui ont été apportées en France par les immigrés, notamment ceux des anciennes colonies françaises en Afrique du Nord. On doit rappeler également les langues vernaculaires des territoires français du Pacifique (TOM) et les créoles des départements français d'outre-mer (DOM). Il s'agit principalement des langues polynésiennes, notamment les langues kanakes, puis des créoles parlés en Guyane, en Guadeloupe, en Martinique et à l'île de la Réunion. Contrairement aux certaines langues régionales de la Métropole, les langues autochtones sont généralement demeurées très vivantes, à l'exception de quelques-uns d'entre elles parlées en Nouvelle-Calédonie.

Le mémoire de diplôme pareillement porte sur le développement historique des langues sur le territoire de la France et donne une courte description de la dialectologie, son sujet d'étude et ses représentants principaux.

Le premier chapitre est consacré au développement historique des langues vernaculaires françaises. Pour comprendre la situation actuelle des langues de France, il faut se retourner dans l'histoire. On doit suivre l'histoire des langues régionales en fonction de la langue française, comprendre comment elles ont été formées et marquées par d'autres langues, par le développement de la société et de l'État.

Les langues régionales ont été beaucoup influencées par les langues des envahisseurs romains et germaniques, de même que les Normans et d'autres. Toutes les traces sont perceptibles dans les dialectes et langues régionales.

Il faut mentionner les documents administratifs principaux qui ont influencé les dialectes et langues de France le plus. L'ordonnance de Villers-Cotterêts de 1539 a proclamé le français la langue administrative du royaume de la France pour tous les documents juridiques, et les dialectes et langues régionales se sont trouvés un peu exclus de la vie publique et officielle. La progression du français au détriment des autres langues continuait pendant tout le Moyen-Âge.

L'Académie Française a été fondée en 1635 pour agir en tant qu'autorité officielle sur l'usage, le vocabulaire, et la grammaire de la langue française, et pour éditer un dictionnaire officiel de la langue française.

Avant la Révolution Française de 1789, les rois français n'ont pas eu la position forte sur les langues parlées par leurs sujets. Au début, les révolutionnaires ont déclaré la liberté de la langue pour tous les citoyens de la République; cette politique a été plus tard abandonnée en faveur de l'imposition d'un langage commun pour éliminer les autres langues de la France. D'autres langues ont été vues tenir le peuple rural dans l'obscurité.

La nouvelle idéologie a été justifiée dans « Rapport sur la Nécessité et les Moyens d'anéantir les Patois et d'universaliser l'Usage de la Langue française ». Son auteur, Henri Grégoire, a condamné que la France, le pays le plus avancé du monde en ce qui concerne la politique, n'avait pas progressé en ce qui concerne des langues, et que seulement trois millions de 25 millions d'habitants de la France ont parlé français parisien comme leur langue maternelle.

Dans les années 1880, l'éducation primaire obligatoire pour tous et gratuite a été établi. La seule langue permise à l'école primaire était le français. Cela semblait normal, étant donné que c'était la seule langue largement parlée en France en laquelle un nombre considérable de journaux et les livres historiques et scientifiques etc. étaient disponibles. Toutes autres langues ont été interdites, même pendant la récréation, et l'usage des patois a été sévèrement puni. En conséquence, les locuteurs des langues minoritaires ont commencé à avoir honte pour utiliser leur propre langue - particulièrement dans le système éducatif - et avec le temps, beaucoup de familles ont arrêté d'enseigner leur langue à leurs enfants et ont essayé de les parler seulement en français.

Dans les années 1950 il était la première fois que l'état français a identifié le droit des langues régionales d'exister. L'enseignement des langues régionales dans les écoles secondaires a été permis par les autorités officielles, et la politique de la répression dans les écoles primaires s'est terminée.

En 1992 la constitution française a été modifiée pour énoncer explicitement que le français est la seule langue de la république, même s'il existe plus de 75 langues et dialectes différents en France d'après les recherches récentes.

Dans le premier chapitre on parle aussi de la dialectologie. La dialectologie est une branche de la linguistique qui étudie les variétés linguistiques non standardisées que sont les dialectes. La dialectologie peut étudier les dialectes en les décrivant pour eux-mêmes, en dégagant les traits (spécifiques ou non) de leur phonétique, de leur phonologie, de leur morphologie, de leur syntaxe ou de leur sémantique. En cela, la description dialectale ne diffère pas des autres travaux de description linguistique synchronique, et dans ce cas-là elle se penche sur des parlers dont la variabilité est une caractéristique majeure. Issue des

travaux du linguiste allemand George Wenker, la dialectologie a été établie définitivement comme science par le Suisse Jules Gilliéron. C'est le professeur Jean Haust qui lui a définitivement donné le nom de dialectologie.

Elle s'est développée dans tous les groupes linguistiques connaissant une riche variation linguistique et où se sont établies des études linguistiques, et a été stimulée tantôt par les études de linguistique historique, tantôt par l'avènement de la perspective synchronique. Elle est encouragée dans les sociétés soucieuses de mettre leur patrimoine culturel en valeur, et en particulier dans celles qui ont résolu de donner certains droits à leurs minorités culturelles et linguistiques. Les pouvoirs publics entendent mener une action volontariste sur les dialectes (action de promotion ou, au contraire, de rejet ou de contention).

Elle peut aussi comparer un ou plusieurs dialectes aux autres dialectes de la même famille ou du même groupe linguistique. Elle le fait alors souvent en recourant à des enquêtes de géographie linguistique, qui permettent de décrire la répartition spatiale des traits spécifiant les membres de ladite famille. Ces enquêtes débouchent souvent sur l'élaboration d'atlas linguistiques, permettant de distinguer les différences entre dialectes grâce au tracé de frontières entre traits linguistiques, frontières appelées isoglosses; une autre technique décrivant ces différences de manière plus subtile est la dialectométrie, ou mesure quantifiée des oppositions entre plusieurs points de la carte dialectale.

L'établissement d'un atlas linguistique, s'il exige un minimum d'exhaustivité, demande énormément de temps. Il s'agit d'enregistrer les différences lexicales et phonétiques des différentes régions d'une communauté linguistique. On répertorie les variantes possibles et crée ainsi des cartes indiquant les frontières dialectales. Ces frontières peuvent être variables selon le trait caractéristique qu'on étudie, un atlas exhaustif demande donc un maximum de cartes répertoriant des variantes. Pour le français en France et en Europe, il existe plusieurs atlas linguistiques:

- l'Atlas linguistique de la France (ALF),
- le Nouvel Atlas linguistique de la France (NALF),
- les Atlas linguistiques et ethnographiques de la France.

La deuxième partie est consacrée aux langues eux-mêmes. Parmi les langues régionales de la France métropolitaine on comprend les langues isolées (le basque et le ligurien), la langue bretonne qui est d'origine celtique, les langues romanes (le catalan, le

francoprovençal, le corse et l'occitan) et les langues d'origine germanique (l'alsacien, le francique moselan, le flammand occidental et les langues d'oïl). On présente une brève recapitulation historique pour chaque de ces langues, leur statut actuel en France et leur position dans le système éducatif français. On ajoute quelques mots sur la culture et littérature, et aussi les mouvements renaissantistes des langues.

Parmi autres, le mémoire offre la présentation sur les langues qui sont aussi parlées en France mais qui ont été emportées par les immigrants, notamment ceux des anciennes colonies françaises en Afrique du Nord. Il ne faut pas omettre la langue des Arméniens, des Roms et des Juifs. On touche l'histoire des langues, leur développement, leur statut actuel en France et leur position à l'école française.

La dernière partie du mémoire de diplôme concerne les langues vernaculaires des territoires français du Pacifique (TOM) et les créoles des départements français d'outre-mer (DOM), aussi leurs traits caractéristiques, le nombre des locuteurs et le statut dans les DOM et TOM.

La législation linguistique en matière de langues régionales et minoritaires est récente dans l'histoire de la France. Pour la période contemporaine, quatre lois méritent d'être relevées: la loi Deixonne de 1951, la loi Haby de 1975, la loi Bas-Lauriol de 1975 et la loi Toubon de 1994. Il a semblé important de rapporter les législations obsolètes dans la mesure où elles ont contribué à la politique linguistique actuelle. Par ailleurs, les projets de loi en faveur des langues régionales et minoritaires se comptent par dizaines depuis la dernière guerre mondiale. Dans tous les rouages de l'appareil de l'État, le français reste l'unique langue véhiculaire: Parlement, administration, justice, enseignement, affichage, etc. Juridiquement, c'est un peu comme s'il n'existait pas de minorités historiques en France. Néanmoins, certains droits sont reconnus dans les faits.

Si les premières années qui ont suivi l'adoption de la loi Deixonne se sont révélées décevantes pour les personnes, physiques ou morales, favorables à l'enseignement des langues régionales, les décennies ultérieures ont transformé cet enseignement. La protection juridique n'a pas suivi, mais la pression populaire a légitimé l'enseignement des langues minoritaires. Plusieurs communautés, essentiellement bretonne, corse et basque, ont même multiplié les actes de dissidence, voire les actes violents, afin de revendiquer le statut de minorité.

Bibliografie:

- BLANCHETEAU, Annick – réunis par: BLANCHET, Philippe, BRETON, Roland, SCHIFFMAN, Harold. *Les Langues régionales de France*, Peeters Louvain-La-Neuve, 1999, 259 s.
- BAGGIONI, Daniel. *Langues et nations en Europe*. Paris: Payot & Rivages, 1997, 371 s.
- CALVET, Jean-Louis. *La politique de la langue française*. Paris: PUF, 2000, 128 s.
- CALVET, Jean-Louis. *Les politiques linguistiques*. [s.l.], Que sais-je?, 1996, 128 s.
- CERQUIGLINI, Bernard. *Les langues de France*. Paris: Presses Universitaires de France, 2003, 446 s.
- CHAURAND, Jacques. *Introduction à la dialectologie française*, Paris: Bordas, 1972, 286 s.
- COVENEY, Aidan, HINTZE, Marie-Anne, SANDERS Carol. *Variation et francophonie*, Paris: L'Harmattan, 2004, 371 s.
- ČERMÁK, František. *Jazyk a jazykověda. Přehled a slovníky*. Praha: Karolinum, 2001, 341 s.
- HENDRICH, Josef, RADINA, Otomar, TLÁSKAL, Jaromír. *Francouzská mluvnice*. Plzeň: Fraus, 2001, 700 s.
- RÉZEAU, Pierre (dir.). *Variétés géographiques du français de France aujourd'hui, Approche lexicographique*, Bruxelles: Champs linguistique, éditions Duculot, Paris, 1999, 395 s.
- WALTER, Henriette. *Le français d'ici, de là, de là-bas*. Paris: Jean-Claude Lattès, 1998, 480 s.
- Kolektiv autorů. „75 langues en France, et à l'École?“ in *Cahiers Pédagogiques* n° 423, duben 2004, s. 10 – 59

Webografie

http://en.wikipedia.org/wiki/Language_policy_in_France 15.3.2008

http://en.wikipedia.org/wiki/Language_policy 15.3.2008

<http://en.wikipedia.org/wiki/Dialectology> 22.4.2008

http://en.wikipedia.org/wiki/Language_geography 22.4.2008

<http://en.wikipedia.org/wiki/Dialectometry> 22.4.2008

<http://cs.wikipedia.org/wiki/Dialektologie> 12.11.2007

<http://en.wikipedia.org/wiki/Arm%C3%A9nie> 10.4.2008

http://www.cahiers-pedagogiques.com/art_imprim.php?id_article=850 14.6.2005

CD Rom Le Petit Robert